

МАЪРИФАТ – ТИНЧЛИК АСОСИ

Тошкент 2007

ДИНИЙ ЭКСТРЕМИЗМ ВА ТЕРРОРИЗМГА ҚАРШИ КУРАШДА АЛЛОМАЛАР ИЛМИЙ МЕРОСИНИНГ МОҲИЯТИ

(Соф ислом таълимотининг эзгу моҳияти, диний экстремизм ва терроризмнинг салбий жиҳатлари ҳамда унга қарши кураш масалалари бўйича буюк аждодларимиз асарларидан иқтибослар тўплами)

Тузувчи: Д.Раҳимжонов, тарих фанлари номзоди, доцент.

Масъул муҳаррир: З.Исломов, филология фанлари доктори, профессор.

Муаллифлар гуруҳи:

фил.ф.д., проф. Зоҳиджон Исломов

фил.ф.д., проф. Азиз Қаюмов

фил.ф.д., проф. Саидбек Ҳасанов

фил.ф.д., проф. Нажмиддин Комилов

ю.ф.д., доц. Абдулҳаким Шаръий Жўзжоний

фил.ф.д. Баҳром Абдуҳалимов

т.ф.д. Маҳмуд Ҳасаний

т.ф.н., доц. Раҳматилла қори Обидов

т.ф.н., доц. Дурбек Раҳимжонов

т.ф.н. Шовосил Зиёдов

т.ф.н. Неъматулла Муҳамедов

Абдулазиз Мансуров

Илёс Мирзиётов

Абдурашид Абдуллаев

Дониёр Муротов

Абдуазиз Солиев

Компьютерчилар:

Наргиза Қўлдошева

Озода Султонова

Муҳаббат Агзамова

МУҚАДДИМА

Мана, XXI асрга қадам кўйибмизки, диний экстремизм, терроризм ва ақидапарастлик инсоният ҳаётига хавф солишда давом этмоқда. Будан манфаатдор кучлар ҳам борки, биз уларнинг ғаразли ниятларидан доимо огоҳ бўлишимиз лозим.

Одамзодни ҳамиша ташвишга солувчи мазкур салбий иллатларнинг илдизлари, афсуски, узоқ ўтмишга бориб тақалади. Зеро, мозийда ҳам буюк аллома аждодларимиз уларга қарши курашда сермазмун ва пурҳикмат сўз қудратидан унумли фойдаланганлар.

Маънавиятни юксалтириш, хусусан, келажагимиз бўлмиш ёшлар ахлоқини юксак инсоний фазилатлар билан бойитиш давримизнинг долзарб масалаларидан бири бўлиб турган айни пайтда тарихимиз зарварақларида битилган бебаҳо меросимизни чуқурроқ ўрганиш ва уларни халқимиз эътиборига ҳавола қилиш олимларимиз олдида турган масъулиятли вазифалардандир. Чунки «ғояга қарши фақат ғоя, фикрга қарши фақат фикр, жаҳолатга қарши фақат маърифат билан баҳсга киришиш, олишиш мумкин»¹.

Амалга оширилган ишдан кўзда тутилган асосий мақсадлардан бири – таъсирчан ҳикматли сўзлар ёрдамида мутаассиблик ва жаҳолатга қарши кураш, кейинги пайтларда турли бадғараз гуруҳ ва оқимлар томонидан жиҳод, ғазот, шаҳидлик каби сўзларнинг бузиб талқин этилаётгани, аслида мазкур тушунчаларнинг илк ислом даврида мамлакатга ташқаридан бостириб келган душманга қарши Ватан ҳимояси йўлида олиб борилган муқаддас жанг ва бу йўлда қурбон бўлиш тушунилганини асл манбаларга таянган ҳолда кенг китобхонлар оммасига етказишдан иборат. Ҳаттоки, бу сўзлар ўз юртига қарши қилич кўтарган кимсаларнинг қўлида қурол бўлмасин. Зеро, жиҳод ва ғазот байроғи остида мамлакат тинчлиги ва осойишталигига раҳна солишга уринаётганларнинг ишлари ислом динида энг қаттиқ жазо ва маломатга лойиқ жиноят ва Яратганнинг хузурида улкан гуноҳ эканини аждодларимиз қолдирган фикҳий манбалар таъкидлайди. Ўз жонига қасд қилиш бу шаҳидлик эмас, балки энг катта гуноҳлардан экани Қуръон оятлари асосида ёритилди.

Ушбу тўпламда ислом динининг асл манбалари – Қуръони карим оятлари, Пайғамбаримиз ҳадислари, халқ мақоллари, шу билан бирга юртимиз алломалари ҳамда ислом оламидаги машҳур уламоларнинг диний бағрикенглик, миллатлараро тотувлик, илм-маърифат, эзгу инсоний хислатларни улуғловчи ҳамда диний экстремизм, терроризм, мутаассиблик ва жаҳолатга қарши айтган ҳикматли сўзлари, шеърий мисралари жамланди.

Мавзуга оид Қуръони карим оятларини жамлашда таниқли диний арбоб Абдулазиз Мансур томонидан амалга оширилган «Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири»²дан унумли фойдаланилди. Шунингдек, ҳадисларни белгилашда ҳам у киши томонидан 1991 йилда таржима қилиниб, чоп этилган икки жилдли «Минг бир ҳадис»³ тўплами асосий ўринни эгаллади. Муайян мавзуларга оид оятлар ва ҳадиси шарифлар

Дурбек Раҳимжонов, Дониёр Муротов, Абдуазиз Солиев ва Ҳамидбек Ҳасановлар томонидан саралаб, мажмуага киритилди. Қуръони карим оятларидан иқтибос келтирилганда мухтасар тарзда сура номи ва оят рақами келтирилди (масалан: *Бақара*, 257, яъни “*Бақара*” *сурасининг 257-ояти*). Оят матнида келмаган, аммо уни тушуниш учун зарур шарҳлар қавс ичида берилди.

Ҳадислар, асосан, ишончли тўпламлардан олинди ва соддалаштириш мақсадида уларнинг ровийлари келтирилмади, фақат «*Ҳадис*» сўзи билан чекланилди.

Ушбу хайрли ишни амалга оширишда юртимизда кўзга кўринган олимлар, фан арбоблари самарали меҳнат қилдилар. Жумладан, Алишер Навоий ҳикматлари фил.ф.д., проф. Азиз Қаюмов, Заҳириддин Муҳаммад Бобур каламига мансуб рубоийлар фил.ф.д., проф. Саидбек Ҳасанов, Ҳусайн Воиз Кошифий ҳикматлари фил.ф.д., проф. Нажмиддин Комилов, Маҳмуд аз-Замахшарий ўғитлари фил.ф.д., проф. Зоҳиджон Исломов, Абу Райҳон Беруний насихатлари фил.ф.д. Баҳром Абдуҳалимов, фикҳий масалаларга оид фатволар Абдулҳаким Шаръий Жўзжоний, Хожа Аҳрор Валий ўғитлари т.ф.д. Маҳмуд Ҳасаний, Қуръони карим мавзуларининг маънавий-тарихий аҳамиятига оид қисм т.ф.н., доц. Раҳматилла қори Обидов, Имом Мотуридий ҳикматлари т.ф.н. Шовосил Зиёдов, Абу Лайс Самарқандий тафсиридан олинган маълумотлар Абдурашид Абдуллаев, ибратли ривоятлар ва халқ мақоллари Илёс Мирзиётовлар томонларидан жамланди. Абу Бакр Қафқол Шоший ўз даврида саҳиҳ ҳадис тўпламлари ичидан ҳикматли ибораларни саралаб «*Жавомиъул калим*» асарини таълиф этган. Ушбу маърифий-дидактик асардан олинган иборалар, ҳамда Шошлик уламоларга тегишли ҳикматлар т.ф.н. Неъматулла Муҳамедов томонидан мавзулар бўйича тақсимлаб тайёрланди. Шунингдек, ишда тасаввуфшунос олим, «Имом ал-Бухорий сабоқлари» журнали муҳаррири Неъмат Жабборов маслаҳатларидан унумли фойдаланилди.

Маълумки, *Ҳадиси қудсий* – маъноси Аллоҳдан, лафзи эса Расулуллоҳдан айtilган ҳадислар бўлиб, улар улкан тарбиявий аҳамият касб этади. Шу сабабли тўпламда оятлардан кейинги ўринда ҳадиси қудсийлардан ҳам унумли фойдаланилди.

Тўпламни тузишда юртимизда кўп йиллар давомида жамланган тажрибадан кенг истифода этилди. Матнларда учраган энг мураккаб истилоҳ (термин)лар зарур ҳолларда шарҳлар билан кенгайтирилди. Мазкур тўплам халқимиз маънавиятини янада юксалтириш, хусусан, ёшларимизнинг дунёқарашини кенгайтиришда муҳим аҳамиятга эга. Шу билан бирга, бу китоб маънавият соҳаси хизматчилари учун ҳам асосий қўлланма бўлиб қолади деган умиддамиз.

Муаллифлар жамоаси ушбу лойиҳани молиявий таъминлаб, уни қўллаб-қувватлаган Ўзбекистон Республикаси Фан ва технологиялар марказига ўз миннатдорчилигини билдиради.

¹ Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқни-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин. «Тафаккур» журнали бош муҳаррирининг саволларига жавоблар // Тафаккур. 1998. № 2.

² Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири / Таржима ва тафсир муаллифи: Шайх Абдулазиз Мансур. Т.: Тошкент ислом университети, 2006. -624 б.

³ Минг бир ҳадис / Арабчадан А.Мансуров таржимаси. 2 жилдлик. Т.: Ўзбек маскани, 1991.

I. ИСЛОМНИНГ МАЪРИФАТПАРВАРЛИК МОҲИЯТИ

1.1. Ислом - бағрикенглик дини

Эй, инсонлар, дарҳақиқат, Биз сизларни бир эркак (Одам) ва бир аёл (Ҳавво)дан яратдик ҳамда бир-бирларингиз билан танишишингиз учун сизларни (турли-туман) халқлар ва қабила (элат)лар қилиб қўйдик. Албатта, Аллоҳ наздида (энг азизу) мукаррамроғингиз тақводорроғингиздир. Албатта, Аллоҳ билувчи ва хабардор зотдир.

Ҳужурот, 13

Динда зўрлаш йўқ...

Бақара, 256

Дин тўғрисида сизлар билан уришмаган ва сизларни ўз юртингиздан (хайдаб) чиқармаган кимсаларга нисбатан яхшилик қилишингиз ва уларга адолатли бўлишингиздан Аллоҳ сизларни қайтармас, албатта, Аллоқ адолатли кишиларни севар.

Мумтаҳана, 8

...Агар Аллоҳ хоҳласа эди, сизларни бир уммат (бир хил шариатда) қилиб қўйган бўлур эди. Лекин Ўзи берган нарса (шариатлар)да сизларни синаш учун (бир хил қилмади)...

Моида, 48

Эй, одам фарзанди, сен ҳузурингга келган менинг меҳмонларимни сийла, мен ҳам ҳузуримга келган сенинг меҳмонларингни (яъни сенга карашли кишилар вафот этиб келганда) сийлайман.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзандлари, агар менинг раҳматимни яхши кўрадиган бўлсангизлар, бас, мен яратган нарсаларга раҳм-шафқат қилинглар.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзанди, ғазаб келганда мени ёдингга олгил, мен ҳам сени ғазабим келганда ёдимга олурман (яъни ҳалок қиладиган кишиларга сени ҳам кўшиб ҳалок қилмасман).

Ҳадиси қудсий

Имоннинг афзали сабр ва бағрикенгликдир.

Ҳадис

Кимки зиммийга⁴ озор берса, мен унга душмандурман. Менинг

душманлигим қиёмат куни бўлур. (Сн⁴ Зиммий – мусулмонлар юртида яшовчи бошқа дин вакили.)

Ҳадис

Менинг вафотимдан кейин яҳудийлар ва насронийлар ўз ибодатхоналарини ҳашаматли қилиб, кўтариб қурганларидек сизлар ҳам масжидларингизни кўтариб қуришга ўтиб кетасизлар деган гумондаман.

Ҳадис

Масжидларингни пастроқ, шаҳарларингни баландроқ қуришлар!

Ҳадис

Кимки зиммийга зулм қилса, менга зулм қилибди.

Ҳадис

Бирор қабиланинг улуғ кишиси ёки бошлиғи келса, сизлар ҳам уни иззат-икром қилишлар.

Ҳадис

Зиёратингизга келган одамнинг ҳурматини жойига қўйинглар.

Ҳадис

Қайси бирларингиз намозда одамларга имом бўлиб қолсангиз, намознинг (қироатини) енгил ўқинг! Чунки улар ичида ёш болалар, кексалар, заиф кишилар, беморлар ва хожатманд кишилар бордир. Аммо ўзингиз якка ўқиганда хоҳлаганча узоқ ўқийверинг.

Ҳадис

Қайси бирларингда жаҳлу ғазаб кўзиса, дарҳол у сукут сақлашга ўтсин!

Ҳадис

Қайси бирларингда жаҳлу ғазаб тик турган пайтда келса, дарҳол ўтириб олсин. Агар шунда ҳам ғазоби кетмаса, ётиб олсин!

Ҳадис

Қўлингиздаги асирларга яхши муомалада бўлинглар.

Ҳадис

Одамларга кенг қалбли бўлинглар, шунда одамлар ҳам сизларга шундай бўлурлар.

Ҳадис

Бу дунёда одамларга қаттиқ азоб берадиган кишиларни Аллоҳ таоло қиёмат куни қаттиқ азоблайди.

Ҳадис

Мўминларнинг афзали савдо-сотикда кўли очикроғи ва бошқалар устидан ва ўзи устидан ҳам бўладиган ҳукмларга рози бўладиганроғидир.

Ҳадис

Кимки одамларнинг хатоларини кечирувчи бўлса, Аллоҳ унга шундай муомалада бўлади. Кимки афв этувчи бўлса, Аллоҳ таоло ҳам унинг гуноҳларини афв этувчи бўлур.

Ҳадис

Аллоҳ афв этувчидир ва афв этувчи кишиларни дўст тутати.

Ҳадис

Аллоҳ одамларнинг юзига қовоғини солиб қарайдиган кишиларни ёқтирмайди.

Ҳадис

Ўлим мудҳиш ҳодисадир. Қачонки тобутни кўрсаларингиз, дарҳол ҳурмат юзасидан ўринларингиздан туринглар.

Ҳадис

Мен Марям ўғли Исо пайғамбар билан бу дунёда ҳам, охирада ҳам яқиндирман. Мен билан унинг ўртасида пайғамбар ўтмаган. Пайғамбарларнинг ҳаммаси бир отанинг фарзандларидир, оналари ҳар хил, аммо динлари бирдир.

Ҳадис

Ўзингга назар қил. Сен қизил ёки қора танли одамлардан афзал эмассан, балки Аллоҳдан кўрқиб ва тақво билангина фазилатинг зиёда бўлиши мумкин.

Ҳадис

Тонгла қиёмат куни кимга дўзах ўти ҳаром бўлишини айтайми?! У ювош, мулойим, яхши муомалали, бир гапга осон келишадиган одамдир.

Ҳадис

Ислон, яъни мусулмончилик ошқора нарсадир, имон эса дилда бўлур.

Ҳадис

Сизларга ва сизларнинг орқаларингизда турган кишиларга башорат (хушxabар) шулки, ҳар ким сидқидилдан: «Ло илоҳа иллаллоҳ» деб гувоҳлик берса, жаннатга киргай⁵. (Сн⁵ Ушбу ҳадис имон калимасини айтган кишининг мўмин эканига, уни кофирликда айблаш мумкин эмаслигига далил бўлади.)

Ҳадис

Яхшилик эскирмайди, гуноҳ унутилмайди, жазоловчи Аллоҳ эса ўлмайди. Хоҳлаган ишни қил, диёнатинг қандай бўлса, жазоинг ҳам шундай бўлади.

Ҳадис

Сизлардан олдин ўтган бир одам ҳисоб-китоб қилинди. Қаралса, номаи аъмолида бирорта савоб амали йўқ экан. Лекин ўзи бой бўлиб, камбағаллардаги ҳақларини кечиб юрар экан. Шунинг учун Аллоҳ таоло ҳам: «Кечишга мен лойиқроқман» деб унинг гуноҳларини кечириб юборган экан.

Ҳадис

Менинг сифатим яхшиликка ёмонлик эмас, яхшилик қайтарадиган, кўпол ва бадфеъл бўлмаган, ёмонликни кечирадиган таваккул қилувчи Аҳмаддир.

Ҳадис

«Эй, Парвардигор, сенинг мағфиратинг менинг гуноҳларимдан кенгроқдир, раҳматинг эса менинг амалларимдан умидлироқдир», – деб дуо қилинг!

Ҳадис

Бир киши одамларга қарз бериб юрар ва хизматчиларига айтардики: «Камбағалларнинг қарзларини кечиб юбораверинглар, шояд Аллоҳ таоло ҳам бизларнинг гуноҳларимизни кечириб юборса!» Шундан кейин у ўлгач, Аллоҳ таоло ҳам унинг гуноҳларини кечиб юборди.

Ҳадис

Кимки бирор мўмин кишининг айби ёки гуноҳини билиб туриб уни фош этмай яширса, гўё тириклай кўмилган гўдакни тирилтирганчалик савобга эга бўлур.

Ҳадис

Биродарининг узрини қабул этмаган кишининг гуноҳи судхўрнинг гуноҳи билан баробардир.

Ҳадис

Кимки (мусулмонлар диёрида) сулҳ битими билан яшаётган ғайридинни ўлдирса, у жаннатнинг бўйини ҳам ҳидламайди. Ваҳоланки, унинг бўйи қирк йиллик масофадан сезилиб туради.

Ҳадис

Кимки ғайридинни ҳақорат қилса, қиёмат куни олов қамчи билан урилади.

Ҳадис

Дин эзгуликка даъват ва ёмонликдан қайтаришдир.

Жавомиъул калим

Ўзи табиатан дилкаш одам бўлса-да, қизиққон дўстга умид боғлама.

Абул Фараж

Энг оғир ҳақорат сендан ҳеч бир ёмонлик кўрмаган кишининг ҳақоратидир.

Абул Фараж

Сендан ҳеч қандай мурувват кўрмаган кишининггина мақтови энг дуруст мақтовдир.

Абул Фараж

а) Кечиримлилик

Афвни (қабул қилиб) олинг, яхшиликка буюринг, жоҳиллардан эса юз ўғиринг!

Аъроф, 199

Кимки қилмишига пушаймон бўлиб, узр сўраган одамни кечириб юборса, унинг хатоларини ҳам Аллоҳ таоло қиёмат куни кечирур.

Ҳадис

Ўалбига Аллоқ таъоло инсониятга нисбатан рақм шавўат ато этмаган банда энг зиёнкор бандадир.

Ҳадис

Қийналиб қолган қарздорга белгиланган муддатни узайтирган кишига ҳар куни шу қарз миқдорида садақа қилганнинг савоби ёзилиб туради. Бордию белгиланган муддат етгач, яна узайтирса, ҳар куни қарзига икки баробар садақа қилганнинг савоби ёзилиб туради.

Ҳадис

Биродари билан бир йил аразлашиб юриш унинг қонини тўкиш билан баробардир.

Ҳадис

Раҳм қилмаганга раҳм қилинмайди, кечирмаганни кечирилмайди ва бировнинг узрини қабул қилмаганнинг тавбаси ҳам қабул қилинмайди.

Ҳадис

б) Ислом қулдорликка қарши

(У) бўйинни (қулни) озод қилиш. (Сн: Яъни, энг буюк савобли иш – қулни озод қилишдир)

Балад, 13

Кимки бир мусулмон қулни озод қилса, унинг барча аъзолари баробарида ўзининг ҳам аъзоларини дўзахдан қутқаради.

Ҳадис

Кимки ўз хизматкорини ноҳақ урса, қиёмат куни ундан қасос олиб берилади.

Ҳадис

Кимки ходимини йўқ айби билан ноўрин ҳақоратласа, қиёмат куни унга ҳад урилади. Унда бор айби билан ҳақоратланган бўлса, зарари йўқ.

Ҳадис

Яхшироқ Жамшид бўлмоўдин гадолик дайр аро,
Ҳзга ўилмоў яхшироўким, хзгага ўилмоў ситам

Навоий

Агар шариат, тариқат ва ҳақиқат орасида нима фарқ бор, деб сўрасалар (бу тушнчаларнинг) ҳар учаласи ўзаро вобаста, деб жавоб бер.

Шариат – равшан билган нарсалардир, нишондир, ҳурматдир. Тариқат – кидириладиган нарсадир, интилиш, баён дир, хизматдир. Ҳақиқат – кўриш учун курашиш, кўриладиган нарса, яъни аён дир, ҳикматдир. Агар булардан ҳар бирининг самараси нима, деб сўрасалар, дегил: шариатнинг самараси – аҳдга вафо, тариқатнинг самараси – фақру фано, яъни ўзидан воз кечмоқ, ҳақиқатнинг самараси – бақо, яъни ботилдан умидни узиб, ҳақ суйган ишларга боғланиш. Агар тариқатнинг обрўйи нима, деб сўрасалар, бу (нарса) икки асосдан иборатдир, деб жавоб бер: аввал шуки, дарвешлар олдиға қурук кўл билан бормасин, иккинчидан, ҳамиша таҳоратли, пок бўлсин.

Кошифий

1.2. Мехр-мурувват, эзгулик – ҳаёт манбаи

Албатта, Аллоҳ чиройли (иш) қилгувчиларни яхши кўради.

Бақара, 195

Эҳсон (эзгулик)нинг мукофоти фақат эҳсон (эзгулик)дир.

Ар-Раҳмон, 60

Яхшилик билан ёмонлик баробар бўлмас. Сиз (ёмонликни) гўзалрок (муомала) билан даф этинг! (Шунда) бирдан сиз билан ўрталарингизда адоват бўлган кимса қайноқ (қалин) дўстдек бўлиб қолур.

Фуссилат, 34

...Қариндошлар, етимлар, мискинлар, қариндош қўшни-ю бегона қўшни, ёнингиздаги ҳамроҳингиз, йўловчи (мусофир)га ва қўл остингиздаги (қарам)ларга ҳам (яхшилик қилинг)! Албатта, Аллоҳ кибрли ва мақтанчок кишиларни севмайди.

Нисо, 36

(У) бўйинни (қулни) озод қилиш ёки очарчилик кунда (мухтожга), таом беришдир. Хоҳ (у) қариндош етим бўлсин хоҳ тупроқли (хор) мискин.

Балад, 13-16

Уларнинг кўп шивирлашиб гаплашишларида яхшилик йўқдир. Магар садақа беришга, эзгуликка ёки одамлар ўртасини ислоҳ қилишга буюрмаган бўлсалар, бу яхшидир. Кимда-ким Аллоҳ ризоси учун шу ишларни қилса, унга улкан мукофот беражакмиз.

Нисо, 114

Парвардигорларининг «юзини» истаб, (турли машаққатларга) сабр қилиб, намозларини баркамол адо этган ва Биз ризқ қилиб берган нарсалардан хуфёна ва ошкора эҳсон қилган ҳамда ёмонликка яхшилик қайтарадиган зотлар - айнан ўшалар учун дунё оқиқати (жаннат) бордир.

Раъд, 22

Албатта, Аллоҳ адолатга, эзгу ишларга ва қариндошга яхшилик қилишга буюради ҳамда бузуқчилик, ёвуз ишлар ва зулмдан қайтаради. Эслатма олурсиз, деб (у) сизларга (доимо) насиҳат қилур.

Наҳл, 90

(Улар) Аллоҳга ва охират кунига имон келтирадилар, яхши ишларга буюриб, ёмон ишлардан қайтарадилар ва хайрли ишлар сари шошиладилар. Айнан улар солиҳ кишилардандир.

Оли Имрон, 114

Бас, қариндошга ҳаққини адо этинг! Мискин ва мусофирга ҳам. Ана шу Аллоҳнинг «юзини» истайдиганлар учун яхшидир! Айнан ўшалар (охиратда) нажот топувчилардир.

Рум, 38

Осмонлардаги ва Ердаги бор нарсалар фақат Аллоҳникидир! У ёмонлик (гуноҳ) қилиб ўтган кимсаларни қилган амаллари билан жазолагай ва эзгу амал қилган зотларни гўзал (савоб, жаннат) билан мукофотлагай.

Эй, одам фарзанди, ҳамиша яхши ва эзгу ишларни қилишга одатлан. Зеро, эзгулик жаннатнинг калитидир. Ҳар ким уни қўлга киритса, жаннатга йўл топган бўлади.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзандлари, нафсларингни тавба ва яхши амал билан икром ва эҳтиром қилинглар. Бир куни эллик минг йилга тенг бўлган қиёмат келмасидан илгари мандан кўрқинглар ва амалларингни қилиб олинглар.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзанди, агар уйингга меҳмон келмай қолса, Парвардигорга: "Лаънати шайтон ёмонлигидан мени ўзинг сақла", дея илтижо қил.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзанди, барча мол-дунё менинг мулкимдир. Сен қулимсан. Сенинг кулбангга таклифингсиз келган меҳмон эса, менинг элчимдир. Қўлингдаги ўзим берган неъматларимни қайтариб олиб қўйишимдан кўрқмайсанми?

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзанди, ўзим берган мол-дунёдан ҳақимга закот ажратиб фарзимни адо этмасанг, фақир ва мискинлар ҳақини ушлаб турадиган бўлсанг, билгилки, мажбуран мол-дунёни тортиб оладиган золимларни юборурман. Улар қўлига ўтиб кетган молинг учун сен ҳеч қачон, ҳеч қандай савоб ололмайсан.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзанди, билгилки, бу дунёда тўплаган бойлигинг меросхўрларга қолади. Ундан емоқ ва ҳузурини кўрмоқ кўпинча бошқаларга насиб бўлур. Унинг ҳисоб-китоби ва надомати эса сенинг бўйинингга тушгай. Қабрда сенга фақат ҳаётлик вақтингда қилган яхши амалларинггина ёрдам бергай.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзанди! Қайси бандам бирон яхшилик амал қилишга қасд қилса, лекин уни қилмаса, унга (ўша яхшиликни ният қилгани учун) бир савоб, агар уни амалга оширса, мен унга ўн марта ҳасанот – савоб қилиб етти юз мартагача зиёда қилиб ёзаман. Агар бир ёмонликка қасд қилиб, уни амалда бажо келтирмаса, унга ёмонликни ёзмайман.

Ҳадиси қудсий

Манзилни сўраганга йўл кўрсатиш ҳам бир яхшиликдир.

Ҳадис

Аллоҳ таоло айтадики: «Раҳматим ғазабимдан зиёдадир».

Ҳадис

Одам боласи жаннат амалларини қила бориб, охири аҳли дўзахлардан бўлиб қолиши ҳам мумкин. Аксинча, одам боласи дўзахийлар амалини қилиб юриб, сўнг аҳли жаннатлардек жаннатий бўлиб қолиши ҳам мумкин. Амаллар охирига қараб белгиланади.

Ҳадис

Яхшиликни раҳмдил, меҳрибон умматларимдан кутинглар. Шунда сизлар улардан умид қилган марҳаматларга эришурсизлар. Тошбағир, қаттиққўл, бераҳм умматларимдан зинҳор яхшилик кутманглар, зеро, уларга Аллоҳнинг лаънати ёғилиб туради. Эй, Али, Аллоҳ таоло яхшиликни яратганда унинг ўз аҳлини ҳам алоҳида яратган ва уларга яхшилик ва хайрли ишларни яхши кўрсатиб қўйган. Шунинг учун улардан ким яхшилик кутса, албатта мақсадга эришаверади. Бунинг мисоли чанқоқ бўз ерга сув қўйиб юборилса, у ер қанчалик яшнаб ер эгаларини сероб қилгани каби яхшилик аҳли ҳам одамларга шунчалик манфаат ва баҳра етказурлар. Бу дунёдаги яхши кишилар охиратда ҳам яхшилар қаторида тургайлар.

Ҳадис

Ўзингизга ёққан нарсани бошқаларга ҳам раво кўринг!

Ҳадис

Мўминнинг ўлимидан сўнг ҳам ёзилиб турадиган амаллар – таркатган илми, қобил фарзанд, мерос қолдирган Қуръони, курган масжиди, меҳмонхонаси, чиқарган суви, соғлиқ ва ҳаётлик пайтида қилган садақасидир.

Ҳадис

Ҳаром нарсалардан сақланинг, одамлар ичида ибодатлироғи бўласиз. Аллоҳнинг тақсим қилган ризқига рози бўлинг, одамларнинг бойроғи бўласиз. Қўшнингизга яхшилик қилинг, мўмин бўласиз. Ўзингиз севган нарсани одамларга ҳам раво кўринг, мусулмон бўласиз. Кўп кулманг, чунки бу дилни ўлдиради.

Ҳадис

Аллоҳдан кўрқинг. Яхши ва хайрли амалларнинг бирортасини кичик санаманг, сув сўраган кишининг идишига челагингиздан сув қўйиб бериш билан ёки биродарингизни очик юз билан қарши олиш билан бўлса-да эзгулик қилинг.

Ҳадис

Дўзахдан яримта хурмо садақа қилиб бўлса ҳам сақланинглари! Агар шуни ҳам топа олмасангиз ширин сўзлик билан сақланинг.

Ҳадис

Аллоҳ таолога фарз ибодатларидан кейин энг маъқул иш мусулмон кишини хурсанд қилишдир.

Ҳадис

Кимники Аллоҳ таоло дўст тутса, унга одамларнинг хожатлари тушадиган қилиб қўяди.

Ҳадис

Қачонки бирор гуноҳ иш қилиб қўйсанг, уни ювиш учун орқасидан бир савобли иш ҳам қилиб қўй!

Ҳадис

Қачонки бирор ёмон (гуноҳ) иш қилиб қўйсанг, дарҳол бир савобли иш ҳам қилиб қўй!

Ҳадис

Савобли иш қилганингизда хурсанд бўлсангиз, гуноҳ иш қилганингизда эса хафа бўлсангиз, демак сиз ҳақиқий мўминдирсиз.

Ҳадис

Одамлар менга айтишмасайди, деган гапни сен ҳам одамларга айтма. Шу ишни менга нисбатан қилмасалар эди деган ишни уларга нисбатан сен ҳам қилма.

Ҳадис

Мусулмонлар йўлидан азият берувчи ва зарарли нарсаларни четлатинг.

Ҳадис

Аллоҳ ғам-ташвишли одамларга ёрдам берадиганларни дўст тутати.

Ҳадис

Аллоҳ таолонинг шундай бандалари борки, уларга одамларнинг хожатлари тушиб, ҳузурларига тез-тез келиб турадилар. Бундай кишилар Аллоҳнинг азобидан омондадирлар.

Ҳадис

Аллоҳ таоло раҳмдил бандаларигагина меҳрибонлик қилади.

Ҳадис

Мен лаънат айтувчи эмас, балки раҳмат учун юборилгандирман.

Ҳадис

Мен мўминларга ўзларидан ҳам яқиндирман. Улардан қайси бири ўлиб, қарз қолдирган бўлса, уни узиш менинг зиммамгадир. Агар мерос қолдирган бўлса, у меросхўрларигадир.

Ҳадис

Одамлардаги айбларни гапиришдан ўз айбингиз тўсиб турсин. Уларга ўзингиз ҳам қиладиган иш туфайли ғазаб қилманг.

Ҳадис

Учта сифатга эга бўлган киши айбли ҳисобланур: 1. Ўзидаги айбларни кўрмай, ўзгалардагини кўрса; 2. Ўзида ҳам бор (айбли) ишда бошқаларни айблаб, устидан кулса; 3. Сухбатдошига азият берса.

Ҳадис

Васият қиламанки, Аллоҳ таолога ҳам махфий ва ҳам ошқора ҳолда тақво қил, агар ёмон иш қилиб қўйсанг, уни ювиш учун яхши, савобли иш ҳам қилиб қўй.

Ҳадис

Сизларнинг яхшиларингиз яхшилиги умид қилинадиган ва ёмонлиги ҳеч кимга тегмайдиганларингиздир.

Ҳадис

Закотини адо этувчи, меҳмондўст ва мусибатли кишига ҳамдард бўлган одам бахиллик ва қизғанчиқлик иснодидан фориғдир.

Ҳадис

Бир-бирларингизга ҳадя бериб туринглар, шунда ўзаро меҳр-муҳаббатли бўласиз, қўл бериб сўрашиб юринг, шунда дилларингиздаги гина, адоват кетади.

Ҳадис

Бир-бирларингизга совға-салом бериб туринглар, чунки совға-салом муҳаббатни оширади ва дилдаги ғашликларни йўқотади.

Ҳадис

Уч хил сифат бордирки, кимда-ким уларга эга бўлса, Аллоҳ таоло қиёмат куни уни ҳимоя қилиб, ўз жаннатига киргизур: 1) заифлар билан хушмуомала бўлиш; 2) ота-онага шафқатли бўлиш; 3) қўл остидагиларга ҳимматли бўлиш.

Ҳадис

Садақа қилган билан банданинг моли камайиб қолмайди.

Ҳадис

Уч хил нарса бордирки, улар хар бир мусулмон зиммасига вожибдир: 1. Беморни бориб кўриш; 2. Жанозада иштирок этиш; 3. Аксириб «алҳамду лиллоҳ» («Аллоҳга шукур»), деган кишига «ярҳамукаллоҳу ва яшфик» («Аллоҳ сизга ўз раҳмати ва шифосини ато қилсин»), деб жавоб қилиш.

Ҳадис

Сизларнинг яхшиларингиз-узок умр кўриш билан бирга яхши амалларда бўладиганларингиздир.

Ҳадис

Одамларнинг яхшиси-одамларга фойдалироғидир.

Ҳадис

Аллоҳ таоло раҳмдил, бандаларига меҳрибондир. Сизлар ер юзидаги одамларга меҳрибон бўлинглар, сизларга осмондаги Зот меҳрибон бўлур.

Ҳадис

Аллоҳга ибодат қил, бирор нарсани унга ширк келтирма ва Аллоҳ учун амал қилганда ўзингни гўёки уни кўриб тургандек ҳис қил. Ўзингни ўликлар қаторида деб ҳисобла. Ҳар бир тош ва дарахтни кўрганда Аллоҳни эсла. Агар ёмон иш қилиб қўйсанг, уни ювиш учун яхши иш ҳам қилиб қўй. Махфий гуноҳингга махфий яхшилик, ошкора гуноҳингга ошкора яхшилик қил.

Ҳадис

Касал кўргани борувчи одам гўё жаннат боғида юргандек бўлур.

Ҳадис

Одамлар савоб умидида бозордан қулларни сотиб олиб сўнг озод қилиб юборадилар. Лекин ҳурларни (озод кишиларни) ҳам ўз яхшиликлари билан сотиб олишлари мумкин эди ва бунинг савоби ҳам кўп эди, бунга улар бепарводирлар.

Ҳадис

Бетоблигингда сени кўргани келмаган одамни сен бориб кўравер. Сенга ҳадя бермаган одамга сен беравер.

Ҳадис

Йўлда ётган тикан шохларини олиб ташлаган одамнинг олдинги-ю кейинги гуноҳларини Ҳақ таоло мағфират қилур.

Ҳадис

Хайрли ва савобли ишлар инсонни турли ҳалокатлардан сақлайди.

Ҳадис

Бир нарсани қарзга бериш уни садақа қилиб юборгандан яхшидир.

Ҳадис

Ҳар бир қилинадиган яхшиликка садақа савоби берилур.

Ҳадис

Ҳар бир нарсанинг калити бор. Жаннатнинг калити мискин фақирларни севишдир.

Ҳадис

Ёнида қўшниси оч туриб, ўз қорнини тўйғазиб юрадиган одам мўмини комил эмас.

Ҳадис

Кимки кичикларга раҳм-шафқатли, катталарга иззат-икромли бўлмаса, у бизлардан эмас.

Ҳадис

Ўз хизматкорингнинг ишини енгиллаштиришинг сен учун қиёмат куни тарозингдаги савобингни кўпайтиришга сабаб бўлади.

Ҳадис

Вафотидан сўнг надомат қилмайдиган одам бўлмайди. Яхши кишилар бу дунёда хайрли ишларни зиёдароқ қилмаганидан, ёмон кишилар эса ёмонликдан қайтиб тавба қилмаганидан надомат чекадилар.

Ҳадис

Қайси бир мусулмон бирор экин экса ёки мевали дарахт ўтқазса-ю, улардан қушлар, одамлар ёки ҳайвонлар еса, бу унинг учун садақа ҳукмида бўлади.

Ҳадис

Сизлар кимни яхши деб баҳоласаларингиз унга жаннат вожиб бўлур. Кимни ёмон деб атасаларингиз, унга дўзах вожиб бўлур. Зеро, сизлар Аллоҳ таолонинг Ердаги гувоҳларидирсиз.

Ҳадис

Кимки дуоларим ижобат бўлсин, ташвишларим бошимдан арисин деса, камбағаллар ҳолидан хабар олсин.

Ҳадис

Кимки чумчукдек қушни сўйишда ҳам ўз раҳмдиллигини кўрсатган бўлса, Аллоҳ таоло бундай кишига қиёмат куни ўз меҳрибонлигини кўрсатади.

Ҳадис

Қаровсиз қолган мусулмон оилаларига кеча-ю кундуз моддий ёрдам кўрсатиб юривчи одамнинг гуноҳларини Аллоҳ таоло кечириб юборади.

Ҳадис

Кимки кўзи ожиз одамни қирқ қадам етаклаган бўлса, унинг жаннатга кириши муқаррардир.

Ҳадис

Кимнинг ёш гўдаги бўлса, унга гўдакларча қилиқ қилиб эркалатсин!

Ҳадис

Кимки бировга пул қарз берса ёки сут эҳсон қилса, ёки адашган одамни йўлга солиб қўйса, гўё бир қулни озод қилганчалик савобга эга бўлур.

Ҳадис

Кимки ўзаро муомалада қаттиққўллик қилса, ҳалокатга юз тутади.

Ҳадис

Кимки бошқаларга раҳму шафқат қилмаса, ўзига ҳам ҳеч ким раҳму шафқат қилмайди.

Ҳадис

Одамларга фойдаси кўпроқ тегадиган киши-одамларнинг яхшироғидир.

Ҳадис

Бир киши йўлда ётган тиканни кўриб, буни йўлдан олиб қўяй, бирор мусулмонга зарар қилмасин деб, олиб қўйгани учун унинг гуноҳи кечирилади.

Ҳадис

Одамларнинг яхшироғи одамларга фойда еткизадурганидур.

Ҳадис

Кимки бир мусулмон биродарининг дунёвий бир ғам-ташвишини кўтаришга ёрдамлашса, кимки дунё ишларидан қийинчиликка, машаққатга учраган, қийналиб турганга ёрдамлашиб, унинг машаққатини енгиллатса, кимки бир мусулмоннинг айбу нуқсонини, гуноҳларини яширса, ошкор қилмаса, Аллоҳ ҳам бу банданинг гуноҳ, хато, камчиликларини ошкор қилмас, яширар, мукофоти ўлароқ ҳар икки дунёда айблари очилиб қолишидан паноҳ топади.

Ҳадис

Меҳмон кутиш (зиёфат)нинг муддати уч кундир. Ундан ортиғи садақа хисобланади, бировга қилинган ҳар бир яхшилик ҳам садақадир.

Ҳадис

Қалблар яхшилик қилган одамни севиш ва ёмонлик қилган одамни ёмон кўриш туйғусида яратилган.

Жавомиъул калим

Эзгулик – одат (доимий қилинадиган иш) ва ёмонлик махфий қилинадиган амалдир.

Жавомиъул калим

Ҳар бир яхшилик садақадир⁶. (Сн.⁶ Садақа – чин дилдан қилинган савобли эзгу амал.)

Жавомиъул калим

Садақа ёмон ўлимни қайтаради.

Жавомиъул калим

Садақа қилувчи киши одамлар ўртасида ҳукм этиладиган кунгача (қиёматгача) садақасининг соясида (паноҳида) бўлади.

Жавомиъул калим

Садақа сув оловни ўчирганидек хатони (гуноҳни) ўчиради.

Жавомиъул калим

Эзгу амаллар ёмон ҳалокатдан асрайди.

Жавомиъул калим

Бу дунёда яхши ишларни қилгувчилар охиратда ҳам яхшиликнинг эгаларидурлар.

Жавомиъул калим

Билким, Комил инсон шариат, тариқат ва ҳақиқат даражаларини тўлиқ эгаллаган одамдир. Агар бу иборатни тушунмасанг, бошқа иборат билан айтай: билгилким, Комил инсон бўлиш учун кишида тўрт сифат камолга етган бўлиши лозим, яъни: эзгу сўз, эзгу феъл (фаолият), эзгу ахлоқ ва маориф.

Насафий

Бошингизга мушкул иш ва ташвиш тушганда мунис бўлиб, одамларга меҳр-муҳаббатлироқ бўласиз, аммо давлату неъматларга эришганингизда бағритошликка мойил бўласиз.

Замахшарий

Аввал қилиб келган хайрлигу эзгуликларингизга кейин ҳам (яъни доимо) эзгулик қўшаверинг, (чунки қуш) қанотидаги кичик патлари катта патларига мададқордир.

Замахшарий

Одамларнинг энг азиз ва ҳурматлилари қайғу, ҳасрату ташвиш дамларида билинур, гўёки бу ташвишлар улар (ҳурматли кишилар) учун туғишган опа-сингилдек яқиндир.

Замахшарий

Сенга эзгулик кўрсатган кимсага эзгулик қилгин, чунончи, Жавзо юлдузи ботгандан кейин Шихара юлдузининг порлаши гўзалдир.

Замахшарий

Хайрли ишларга астойдил кириш, уларни пайсалга солиб, кейин қиларман деган ўйлардан воз кеч, шайтон йўлдан урадиган шошма-шошарлик билан эмас, тафаккур ва идрок билан иш тут.

Замахшарий

Кишининг донороғи ул кишидурки Худойи таолодин ғофил бўлмаса, ўлимни ўзига ёвуқ (яқин) билса ва мардумга (халққа) яхшилигин ва мардунни онга қилган ёмонлигин унутса.

Хожа Аҳрор

Мардлик улдурки, ҳар ким санга ёмонлик қилса, ўрнига яхшилик қил!
Ва ҳар ким сандан узулса, ёпишғил! Ва ҳар ким сани ноумид қилса анга эҳсон қил!

Хожа Аҳрор

Ҳар ғанийки, тириклигида эҳсонидин кўнгулларни шод қилмағай, ўлганидин сўнг ани кимса дуо билан ёд қилмағай.

Навоий

Нафъинг агар халққа бешак эрур,
Билки бу нафъ ўзингга кўпрак эрур.

Навоий

Яхшиликни билмасанг, бори яхшиларга қўшул.

Навоий

Яхшилик теграсида уйрула олмасанг, яхшилар теграсида уйрул.

Навоий

Яхшилик қила олмасанг, бори ёмонлик ҳам қилма.

Навоий

Саховатсиз киши – ёғинсиз абри баҳор
Мевасиз йиғоч ҳамону ўтун ҳамон ва ёғинсиз
Булут ҳамону тутун ҳамон. Сахосиз киши бирла
Гавҳарсиз садафнинг бир ҳукми бор.

Навоий

Киши молдин неким баҳра олди анингдур, ҳар неким асради ўзганинг.
Заҳмат билан топқонингни ўзингдин аяма ва меҳнат била йиққонингни
дўстлар била баҳам кўр, душманлар учун асрама.

Навоий

Боримизни меҳр дастурхонига ҳозир айладик,
Гарчи арпа нонию сиркодин ўзга нарса йўқ.

Кошифий

Ёвузликдан эзгуликни ажрата оладиган киши эмас, балки
икки ёвузликнинг энгилроғини фарқлай биладиган кишигина
ақллидир.

Ал-Хоризий

Бори элға яхшилиғ қилғилки, мундин яхши йўқ,
Ким, дегайлар даҳр аро қолди фалондин яхшилиғ.

Бобур

Ички яралар дардидин ҳазар қил!
Чунки ички яра ахир юзага чиқади.
Қўлдан келганча бир дилга озор берма!
Дилдан чиққан бир оҳ бир жаҳонни барбод қилади.

Бобур

Сен ўзингга ёмонлик қилувчини турмуш ҳукмига ҳавола қил. Турмуш
сенга ўч олиб берувчи хизматкордир.

Бобур

Пояйи ҳимматни баланд айлагил,
Риштайи жонингни каманд айлагил!

Бобур

Зоҳиру ботин адаб маръий тут,
Беадаблиқ равишу раҳин унут!

Бир адабни гар киши тарк қилур,
Ушбу эл кўнглидин ул тушгусидур.

Бобур

Дунёдаги барча неъматлардан фақат яхши ном қолади, ҳатто шуни ҳам қолдирилмаган одам бахтсиздир.

Саъдий

Тирик улки, ундан кейин қолса жой,
Ҳовуз, кўлу кўприк-ла, карвонсарой.

Саъдий

Агар сен ўзгаларнинг қайғусига лоқайд қарсанг, инсон деган номга нолайиқсан.

Саъдий

Агар қайси ерда ғариб хўрланур,
У хил мамлакат тезда вайрон бўлур.

Саъдий

Яхшилар кетидан агар чопарсан,
Истагинг, бахтингни шунда топарсан.

Саъдий

Ким ёвузлик уруғини сепса – пушаймонлик йиғар.

Саъдий

Ёмон ҳам ўтар, яхши ҳам – яхши бил,
Сени яхши ном бирла ёд этсин эл.

Саъдий

Бўлак яхши ном истама, шул етар –
Сени яхши одам деса эл агар.

Саъдий

Қололмас жаҳон ичра мангу киши,
Фақат қолғуси яхши ному иши.

Саъдий

Яхши хулқли бўлгил ҳамда соф кўнгил,
Одамларга доим инсофли бўлгил.
Бу меҳнатхонада яхши-ю ёмон
Учрайди, яхшилик қилавер ҳамон.

Жомий

Сахий дема саховатига
Бирор талаб қўйса гар одам.
Сахийликмас, бу савдогарлик,
Бунда йўқдир шараф ва карам.

Жомий

Агар мурувват нима, деб сўрасалар футувват тариқатнинг бир қисми бўлганидай, мурувват футувватнинг бир қисмидир, деб айт...

Кошифий

Яхшилик ерда қолмас (ҳикоя):

Бир ари сув устида учиб борар эди. Бирдан сувга йиқилиб кетди. Қанотлари хўл бўлиб, учарга кучи етмади. Буни бир кабутар кўриб, арига раҳми келиб, дарҳол бир чўпни тишлаб, сувга ташлади. Бечора ари бу чўпни кема қилиб, сув балосидан қутулди.

Орадан кўп ўтмади. Бир бола тузоқ қўйиб, кабутарни тутмоқчи бўлди. Ари буни кўрган замон келиб, боланинг қулоғини чақди. Бола оғриқнинг алаmidан тузоқни ташлаб, қулоғини ушлади. Кабутар вақтни ғанимат билиб, учиб кетиб тутқунликдан қутулди.

а) Хайру саховат

Аллоҳ йўлида (бойликларингиздан) сарфлангиз ва ўз қўларингиз (бихиллигингиз) билан ўзларингизни ҳалокатга ташламангиз! (Барча ишларни) чиройли қилингиз.

Бақара, 195

Садақаларингизни агар ошқора берсангиз, жуда яхши. Борди-ю, камбағалларга пинҳона берсангиз – ўзингиз учун янада яхшироқдир ва (У) гуноҳларингиздан ўтар. Аллоҳ қилаётган (барча) ишларингиздан хабардордир.

Бақара, 271

Эй, одам фарзанди, ҳамиша овқатланишга ўтирганингда, қорни оч бечоралар ҳам эсингда бўлсин. Шунда Аллоҳнинг берган неъматларига шуқр қилишинг осонроқ бўлади.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзанди, қачон бемор бўлсанг, ўзингни садақа бериш билан давола.

Ҳадиси қудсий

Аллоҳ таоло қиёмат куни айтади: «Эй, инсон фарзанди! Бетоб бўлдим, Мени келиб кўрмадинг». У одам айтади: «Эй, Раббим, Сен бутун оламнинг Парвардигори бўлатуриб, мен сени қандай кўришим мумкин эди?» Аллоҳ айтадики: «Фалончи одамни бетоблигида бориб кўрмадинг-ку, агар борганингда унинг олдида Мени топган бўлур эдинг. Эй, инсон фарзанди! Ўзинг овқатландинг, аммо Мени йўқламадинг». Одам айтади: «Эй, Раббим,

сен бутун оламнинг подшоҳи бўлсанг-у, мен сени қандай овқатлантиришим мумкин эди?» Аллоҳ айтади: «Фалон бандам овқат сўраб олдингга борганида, сен унга таом бермадинг. Агар таом берганинда эди, унинг ҳузурида Мени топган бўлур эдинг». Аллоҳ айтади: «Эй, инсон фарзанди, мен сендан сув сўрадим, сув бермадинг». Одам айтади: «Эй, Раббим, сен бутун оламнинг Парвардигори бўлсанг, мен сенга қандай қилиб сув беришим мумкин эди?» Аллоҳ айтади: «Фалон бандам сув сўради, сен унга сув бермадинг. Агар берганинда эди, Мени унинг ҳузурида топар эдинг».

Ҳадис

Нафақа ва садақа беришда аввал ўзингдан бошла. Агар бирор нарса ортса, аҳлу аёлингга бер. Агар яна бирор нарса ортиб қолса, қариндошларингга бер. Улардан ҳам ортса, бошқаларга бер.

Ҳадис

Аллоҳ наздида таомларнинг энг маҳбуби кўпчиликнинг қўли билан ейиладиган таомдир.

Ҳадис

Ўт-ўчоғига яраб турган ходими ўз хўжайинига таом тайёрлаб келганда уни ўзи билан бирга (овқатга) ўтқизсин. Агар бирга ўтқизмаса, бир-икки ошам насиба узатиб юборсин.

Ҳадис

Одамларга таом едиринглар ва ширин сўз бўлинглар.

Ҳадис

Садақанинг афзали соғлом вақтда, қизғанчиқлик қиладиган, яшашни хоҳлайдиган ва фақирликдан кўрқадиган ҳолингиздаги қилган садақангиздир. Садақа қилишни узоққа чўзманг, жонингиз халқумингизга келганда молимнинг бунчаси фалончига, унчаси пистончига, деганингиз билан фойдаси йўқдир, чунки у пайтда сиз айтмасангиз ҳам молингиз фалончиларники бўлур.

Ҳадис

Садақанинг афзали етарли бойлиги бўлатуриб қилинадиганидир (*яна бир ривоятда*: Садақанинг яхшиси уни қилгандан кейин ҳам яна ўзида қоладиганидир). Пастдаги (олувчи) қўлдан юқоридаги (берувчи) қўл яхшидир. Хайру садақани ўз оилангиздан бошланг.

Ҳадис

Садақанинг афзали чанқоқ одамларга сув улашмоқликдир.

Ҳадис

Сахий кишининг хатоларини кечиринглар, чунки Аллоҳ таоло ҳар бир қоқинганида уни қўлидан тутиб туради.

Ҳадис

Аллоҳ таоло сахийдир, сахийларни дўст тутади. Ахлоқи олий кишиларни ёқтириб, ахлоқсизларни ёқтирмайди.

Ҳадис

Никоҳ тўйида қўй сўйиб бўлса ҳам зиёфат бер!

Ҳадис

Тўйда мискинлар қолиб, фақат бойларгина еб кетадиган таом ёмон таомдир.

Ҳадис

Уйларига меҳмон қўнмайдиган кишилар ёмон одамлардир.

Ҳадис

Бетобларингизни садақа билан даволанглар.

Ҳадис

Пашша қанотичалик нарса бериб бўлса-да, гадойни қуруқ қайтарма.

Ҳадис

Сахийлик бамисоли жаннат дарахтларидан биридир. Унинг шохлари дунёга осилиб тушиб туради. Кимки шохларидан бирини тутиб олса, у жаннатга бошлаб боради. Бахиллик эса дўзах дарахтидир. Унинг шохлари дунёга чиқиб туради. Кимки шу шохлардан бирини ушласа, уни дўзахга бошлаб боради.

Ҳадис

Таомларнинг ёмони қорни очларни қолдириб, қорни тўқларга берилган зиёфатдир.

Ҳадис

Пинҳона қилинган садақа Аллоҳнинг ғазабини сўндиради.

Ҳадис

Садақа хор бўлиб ўлишдан сақлайди.

Ҳадис

Сахий кишининг таоми шифодир, бахил одамнинг таоми эса касалликдир.

Ҳадис

Муҳаммад Мустафога бирор қавм садақа келтирса: «Эй, Парвардигор, фалончининг оиласига ўз раҳматингни нозил эт!»- деб дуо қилиб кўяр эдилар.

Ҳадис

Киши ҳаётида бир дирҳам садақа қилгани ўз ўлими олдидан юз дирҳам садақа қилганидан афзалдир.

Ҳадис

Кимки бирор мусулмон биродари ёқтириб турган таомни тайёрлаб унга едирса, Аллоҳ таоло бундай кишини дўзахдан омон қилур.

Ҳадис

Жаннатга кириб унинг дарвозасида: «Садақага ўн савоб, қарз берганга ўн саккизта савоб» деган иборани кўрдим. Шунда мен ҳамроҳимдан сўрадим: «Эй, Жаброил дўстим, нега садақага ўнта, қарзга ўн саккизта савоб берилур?» Жавоб бердики: «Садақа бо-ю камбағал кўлига тушаверади. Қарз эса фақат муҳтож одам кўлига тушади».

Ҳадис

Одамнинг сирти-ю ботини (ичи) тўғри, саломат ва тузук бўлса, унинг зоҳири (ташқариси) ҳам сахий ва салим бўлур.

Замахшарий

Қайсики молу мулкнинг закоти бажо келтирилса (берилса), унинг хайру баракати кўп бўлади.

Замахшарий

Ўз вақтидан кечикиб берилган инъом-эҳсон маҳкам тортилган занжир мисоли қаттиқ бўғувчидир.

Замахшарий

Саховат (ҳикоя):

Ҳотамнинг тим қора, учқур оти бор эди. Отнинг учқурлиги олдида ҳатто шамол ҳам худди чанг каби ортда қолар экан. Кишнаши эса момогулдиракка ўхшармиш.

Ана шу отнинг донғи Рум подшоҳининг қулоғига етибди ва отга ҳаваси кетиб: “Уни Ҳотамтойдан сўрасам, менга берармикан?”-деб вазирига маслаҳат солибди. Доно вазир: Ҳотам сахийдир, у мурувват қилиб, сизга отини берса керак. Агар бермаса, унинг шухрати пуч, ёлғон бўлиб чиқади», – дебди.

Подшоҳ билимли, ақлли бир одамга ўн кишини кўшиб, Ҳотамнинг уйига юборибди. Улар Ҳотамнинг уйига зўрға етиб келишибди, чунки бу пайт қаттиқ бўрон бошланган экан. Ҳотам меҳмонларни очик чехра билан кутиб олиб, от сўйиб, дастурхонга бор ноз-неъматларини кўйиб, уларнинг дилини

хушнуд этибди. Рум элидан келган меҳмонлар эртаси куни эрталаб Ҳотамга подшоҳ унинг отини сўраттириб юборганини айтишибди.

Ҳотам паришон бўлиб қолибди ва бармоғини афсус билан тишлаб: “Нима учун олдинроқ менга бу ҳақда айтмадингиз. Кеча кучли бўрон туфайли кўрага бориб қўй ёки от олиб келишнинг иложи бўлмади, шунинг учун мен ана шу учқур отимни сўйган эдим. Менимча, мурувват эмасди шу он қараб турсаму, ётса оч меҳмон”, - дебди.

Меҳмонлар кетар пайтида Ҳотам уларга турли совға-саломлар бериб, хайр-хўшлашибди. Улар ўз ватанига етиб бориб, бўлган воқеани шоҳга айтиб беришибди. Шоҳ Ҳотамнинг сахийлигига қойил қолибди.

б) Етимларга яхшилик қилиш

То вояга етгунича етимнинг молига яқинлашмангиз, магар чиройли йўл билан (яқинлашишингиз мумкин)⁷. (Сн.⁷ Уламолар «Чиройли йўл билан етимнинг молига яқинлашиш» деган сўзни сағирлар қўлида қолган бойлик беҳуда сарф бўлиб кетмаслиги ёки ишлатилмай турган мол сифатида закотга тўланиб, улар балоғатга етгунича тугаб қолмаслиги учун бу бойликни вақтинчалик ишлатиб туриш ёки савдосотикқа жалб этиш мумкин, деб тафсир қиладилар. Бунда етимларнинг мазкур молларини имкон бўлса, фойдаси билан уларга қайтариш мақсад қилинган бўлиши шарт.)

Анъом, 152

Етимнинг молига, то у вояга етгунича, яқинлашманглар, илло чиройли йўсинда бўлса майли...

Исро, 34

... Сиздан, шунингдек, етимлар тўғрисида сўрамоқдалар. Айтинг: «Уларни ислоҳ қилиш яхшидир. Агар (молларингизга) уларнинг молларини қўшиб юборсаларингиз (зарари йўқ), зеро, улар (бамисоли) ўз биродарларингиздир. Аллоҳ бузғунчи билан ислоҳ этувчини (фарқини) билади...

Бақара, 220

(Довон ошиш, яъни буюк савобли ишлардан бири) қариндош етим(га таом беришдир).

Балад, 15

Етимларнинг мол-мулкларини зулм йўли билан ейдиган кимсалар, албатта, қоринларида олов еган бўлурлар ва албатта, дўзахда куйгайурлар.

Нисо, 10

Эй, одам боласи, ғарибларга паноҳ бўлгин, яқин қариндошлар билан алоқа қилгин, гадоларни юпатгин (ҳолига мадад бўлгин), мусибат етганга меҳрибонлик қилгин, етимни ҳурматла ва унга меҳрибон отадек бўлгин. Ким

мана шу сифатда бўлиб, мендан дуо қилиб сўраса, албатта, уни ижобат қиламан (тилаганини бераман).

Ҳадиси қудсий

Қалбинг мулойим, ҳожатинг раво бўлишини хоҳлайсанми? Хоҳласанг, етимларга меҳрибон бўл, уларнинг бошларини сила, ўз таомингдан едир, шунда дилинг эриб, ҳожатинг раво бўлур.

Ҳадис

Аллоҳнинг наздида уйларнинг яхшироғи етимлар иззат қилинадиган уйдир.

Ҳадис

Таомларнинг ёмони етимлар молини емоқликдир.

Ҳадис

Икки заиф тоифа, яъни етим ва аёл ҳаққини емоқликни сизларга ҳаром қиламан.

Ҳадис

Мен етимнинг кафиллигини олган одам билан мана шу икки бармоғимдек жаннатда бирга бўлурмиз.

Ҳадис

Кимки ўзининг ёки бировларнинг етим болаларини то вояга етиб мустақил ҳаёт кечирадиган бўлгунларича тарбия қилса, унга жаннат муқаррардир.

Ҳадис

в) Тилга эътибор – элга эътибор

(Эй, Муҳаммад!) Раббингизнинг йўли (дини)га ҳикмат ва чиройли насиҳат билан даъват этинг! Улар билан энг гўзал услубда мунозара қилинг! Албатта, Парвардигорингизнинг ўзи Унинг йўлидан чалғиган кимсаларни яхши билувчи ва ҳидоят топганларни ҳам У билувчироқдир.

Наҳл, 125

(Садақа бермасдан) яхши гап (қилиш) ва (бера олмагани учун) кечирим (сўраш) кетидан озор етказиладиган садақадан яхшироқдир. Аллоҳ беҳожат ва ҳалимдир.

Бақара, 263

Эй, имон келтирганлар! Молини одамлар кўрсин деб берадиган, Аллоҳга ва охират кунига ишонмайдиган (берган) садақаларингизни миннат ва озор билан йўққа чиқарманг!..

Бақара, 264

Эй, одам фарзанди, агар дилингда қаролик, баданингда дангасалик ва ризқингда танглик бўлса, бас, билгинки, буларнинг сабаби беҳуда ва бемаъно сўзларни кўп сўзлашингдандир, демак, бундан сақлан.

Ҳадиси қудсий

Мен бандамнинг гумонидаман, истаганича гумон қилаверсин. Мен сен билан биргаман. Агар мендан яхшилиқни гумон қилсанг, яхшилиқ бўлади. Ёмонлиқни гумон қилсанг, ёмонлиқ бўлади.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам боласи, сукут сақлашлиқ билан мендан тансиҳатлик, хотиржамлиқни сўрагин.

Ҳадиси қудсий

Дунёдан ўтиб кетганларнинг фақат яхши сифатларини ёд этинглар. Ёмон сифатларидан тилингизни тийинглар.

Ҳадис

Бу дунёда бемаъни гапларни кўп гапирадиган одамнинг гуноҳи қиёмат куни кўп бўлур.

Ҳадис

Хатоларнинг каттаси ёлғончи тилдир.

Ҳадис

Гийбатчилик Аллоҳ наздида гуноҳ ишлардандир.

Ҳадис

Аллоҳ ҳар бир ишда мулойимлиқни яхши кўради.

Ҳадис

Одамларни кулдириш учун ҳар хил беъмани гапларни гапирган киши Аллоҳ таолодан узоқлашади.

Ҳадис

Сўзда сеҳр бор, шеърда эса ҳикмат.

Ҳадис

Мен ҳам ҳазил-мутойиба қиламан, лекин фақат ҳақ гапни сўзлайман.

Ҳадис

Қулоққа ёмон эшитиладиган гапдан сақлан!

Ҳадис

Барча бало тилдандир.

Ҳадис

Кишининг гўзаллиги унинг тилидан билинур.

Ҳадис

Сизларнинг яхшиларингиз хушхулқ, ширин суҳбатлиларингиздир. Ёмонларингиз эса оғзини тўлдириб, эзмалик ила кўп гапирувчиларингиздир.

Ҳадис

Аллоҳ таоло тилини тузатган кишига раҳм-шафқатлидир.

Ҳадис

Ўз мақомида сўзлаб, фурсатни ғанимат билган, ўринсиз сўздан сақланиб саломат юрган кишига Аллоҳ таоло раҳму шафқат қилсин.

Ҳадис

Қиёмат кунида одамларнинг паст даражалиги шу дунёда унинг ўзи ёки тилининг ёмонлигидан одамлар қўрқиб юрадиганидир.

Ҳадис

Гийбат-биродаринг ёқтирмайдиган сўзлар билан у тўғрида гапиришликдир.

Ҳадис

Мен мажоз билан сўзлашга буюрилдим, чунки ташбиҳ ва мажозли гап яхшидир.

Ҳадис

Ҳар кимдаги мулойимлик ҳар бир нарсага зийнат беради. Қайси нарсада у бўлмаса, у нарса бузилади.

Ҳадис

Кишининг бемаъни гаплардан тилини тийиши унинг мусулмончилиги нақадар чиройли эканлигидан дарак беради.

Ҳадис

Кимки гапираётган гапларини ҳам номаи аъмолига ёзиладиган амалларидан деб ҳисобласа, бемаъни гаплардан тилини тийишга ўтади.

Ҳадис

Кимки бировни ўз номи ўрнига бирор лақаб билан чақирса, уни фаришталар лаънатлайдилар.

Ҳадис

Биров ҳақида гапирсанг, фақат яхшилигини гапир.

Ҳадис

Икки жағинг ва икки оёғинг орасидаги аъзоларингни сақлагин.

Ҳадис

Ширин сўз – садақадир.

Жавомиъул калим

Мулойимлик донишмандликнинг бошидир.

Жавомиъул калим

Тилидан бошлаб ислоҳ қилган одамни Аллоҳ раҳмат қилсин!

Жавомиъул калим

Агар тилингни ортиқча сўзлашдан қайтара олмасанг, унда тизгининг жиловини шайтонга топширган бўласан.

Замахшарий

Ақлли, ғофил кишининг (сукут сақлаб) жим туриш ҳолати жоҳил, паришон кишининг узридан афзалдир.

Замахшарий

Тилингдан чиққан садақа (яъни панду насиҳатинг ва мавъиза-ю ҳасанинг) баъзан кўлингдан чиққан садақангдан кўра хайрлироқдир.

Замахшарий

Олижаноб ва шариф киши шундай кишики, у ҳозир бўлмайд ғойиб бўлганида унинг суҳбатини хоҳлаб, мулоқотини орзу қиларлар, башарти у (суҳбатга) келиб қолса, унинг ҳайбатидан сергакланиб ҳушёр тортарлар.

Замахшарий

Ёзилган китоб нусхасининг тўғрилиги кўз қорачиғининг боққанига боғлиқдир, ривоятнинг инобатлиси (ишончлиси) эса сероб сувдан ҳам ортиқроқ қондирар.

Замахшарий

Мисвоклар билан оғзингни тозаладинг, кошки энди бундан кейин сен оғзингни (тилигни) бўҳтон, ёлғон, ғийбат сўзларни айтиш билан булғамасанг.

Тилга ихтиёрсиз – элга эътиборсиз.

Навоий

Кўнгул дуржи ичра гуҳар сўздурур,
Башар гулшанида самар сўздурур.

Навоий

Сўзни кўнгулда пиширмагунча тилга келтурма,
Ҳар неким кўнгулда бор – тилга сурма.

Навоий

Кўнгул махзанининг қулфи тил ва ул махзаннинг калидин
сўз бил.

Навоий

Оқил чин сўздин ўзгани демас, аммо барча чинни ҳам демак оқил иши
эмас.

Навоий

Сихҳат тиласанг, кўп ема,
Иззат тиласанг, кўп дема.

Навоий

Оз сўз ҳам ўткурдур – захри
Муҳликдур агарчи миқдори ўксукдур.

Навоий

Ҳар кимки чучук сўз элга изҳор айлар,
Ҳар нечаки ағёр дурур ёр айлар,
Сўз каттиғи эл кўнглига озор айлар,
Юмшоғи кўнгилларни гирифтор айлар.

Навоий

Тил тиғи билан гуноҳсиз кишига озор бериш – соғ қон томирга ништар
уриб нобуд қилишдир.

Навоий

Ул адабдурки, яхши ва ямонга, улуғ ва кичикка бажо келтирурлар.
Андоқки, барча халойиқдин ўзларин кичик ва камроқ тутарлар ва барчага
хизмат ҳузурида бўлурлар. Ҳаттоки, ўз фарзандларига, ходим ва
мамлукларигаки, ҳар неча алардан беқоидалиғ кўрсалар, хушунат била аларга
сўз демаслар, балки насихатни юмшоғ ва чучук тил била қилурлар.

Навоий

Айтур сўзни айт,
Айтмас сўздан қайт.

Навоий

Оғизга келганини демак нодоннинг иши,
Олиға келганни емак ҳайвоннинг иши.

Навоий

Сергап бўлма, негаки, сергаплик шундай бир бўшлиққа ўхшайдики, унда
қоқиладиган тошлар ҳам кўп.

Абул Фараж

Дарддай оғуси бор сўзни демагил,
Ҳазил бўлганда ҳам оғринади дил.

Абу Шукур

Сўз – гул, иш – мева.

Ал-Хоризий

Одам тили билан ҳайвондан устун, аммо тилдан ножоиз фойдаланса,
ҳайвондан баттар.

Саъдий

Оқиллар наздида гар жим ўлтириш одобдир,
Маслаҳат ташлаганда сўзга кўрсатгил ҳиммат.
Икки нарса ақлга сиғмайди агар билсанг,
Сўзлаш пайти сукуту кераксиз жойда суҳбат.

Саъдий

Тоқим бирорта сўз дегунча инсон,
Айби-ла хунари барчадан пинҳон.

Саъдий

Ширин сўзли шилгай душман пўстини,
Дағал сўзли душман қилар дўстини.

Саъдий

Сўзлаганинг кумуш бўлса, сукут қилганинг олтин.

Халқ мақоли

Аввал ўйла, сўнг сўзла.

Халқ мақоли

Берган дорим шифо бўлади десанг, хато қиласан. Даво, аввало, ширин
тил, хушмуомала, кулгу-табассум билан қилинади. Бемор қўпол бўлса, табиб
мулойим бўлиши, бемор захар бўлса, табиб ширинзабон бўлиши, бемор
ноумид бўлса, табиб умидли бўлиши, бемор хўмрайса, табиб кулиши керак.
Табибда шулар бўлмаса, у табиб эмас, балки ўлимни яқинлаштирувчи бир
кимсадир.

Ибн Сино

Агар тариқатнинг рукни – устуни нима деб сўрасалар, хос сўзни хос жойда хос кишиларга айтиш, деб айт. Агар тариқатнинг сужуди (саждалари) нима деб сўрасалар, чуқур маъноли, ҳаммага маъқул сўзларни гапириш ва жавонмардлар билан дўстлашиш, деб айтгин.

Кошифий

г) Адолатли бўлишга чақирув

Албатта, Аллоҳ адолатга, эзгу ишларга ва қариндошга яхшилик қилишга буюради ҳамда бузуқчилик, ёвуз ишлар ва зулмдан қайтаради. Эслатма олурсиз, деб (У) сизларга (доимо) насиҳат қилур.

Наҳл, 90

...Адолат қилинглари! Зеро, Аллоҳ адолатлиларни севар.

Ҳужурот, 9

Одамларга нарсаларни камайтириб берманглари ва ер юзида бузғунчилик тарқатиб юрманглари.

Шуаро, 183

Ўлчов ва тарозини адолат билан тўла адо этингиз! Ҳеч бир жонни тоқатидан ташқарисига таклиф (амр) қилмаймиз. Гапирганингизда (гувоҳ сифатида) гарчи қариндошингиз бўлса ҳам, адолатли бўлинг! Аллоҳнинг (олган) аҳдига эса вафо қилинг. Эслатма олишларингиз учун (Аллоҳ) қилган ҳукм(лар)и мана шу(лар)дир.

Анъом, 152

Кимки яхши амал қилса, ўзи учундир. Ким ёмонлик қилса ҳам ўз зиёнигадир. Раббингиз бандаларга зулм қилувчи эмасдир.

Фуссилат, 46

Бас, кимки дунёда зарра миқдорида яхшилик қилган бўлса, (қиёмат куни) уни кўрар. Кимки зарра миқдорида ёмонлик қилган бўлса, уни ҳам кўрар.

Залзала, 7-8

Дарҳақиқат, Аллоҳ омонатни ўз эгаларига топширингиз ва одамлар ўртасида ҳукм қилганингизда адолат билан ҳукм қилишингизга буюради. Албатта, Аллоҳ сизларга яхшигина насиҳат қилур. Албатта, Аллоҳ эшитувчи ва кўрувчидир.

Нисо, 58

Қайси бирларингга қозилик лавозимини ўташлик тўғри келиб қолса, жаҳлу ғазаби келганда ҳукм чиқармасин, хусумат билан келганларга

қарашда, уларни ўтқазишда ва уларга имо-ишорат қилишликда баробар бўлсин.

Ҳадис

Бир кишининг иккита хотини бўлса-да, уларга адолат ила бир хил қарамаса, қиёмат куни танасининг ярми йўқ ҳолда гўрдан қўпгай.

Ҳадис

Агар уч киши бўлсанглар, иккиталарингиз алоҳида учинчи шахсга эшиттирмай пичирлаб гаплашманглар, чунки бу уни ранжитади. Одамларга аралашиб кетсанглар, унда гаплашсанглар жоиз.

Ҳадис

Одамларга шукур қилувчилар худога ҳам шукур қилувчилардир.

Ҳадис

Беш хил хислатга сизлар кафил бўлинглар, токи мен ҳам сизлар учун жаннатга кафил бўлай: 1. Меросларингизни тақсимлашда бир-бирларингизга хиёнат ва зулм қилманглар. 2. Одамларга ўзларингизча инсоф қилинглар. 3. Душманлар билан бўладиган жангларда қўрқоқлик қилманглар. 4. Тушган ўлжа тақсимотида хиёнат қилманглар. 5. Зулм қилувчилардан мазлумлар ҳаққини ундириб беринглар!

Ҳадис

Одамларни ўзларига муносиб жойларга ўтқазинглар.

Ҳадис

Аллоҳдан қўрқинглар ва фарзандларингизга баробар меҳрда бўлинглар! (Уларнинг кийимлари ва таомларини баробар тақсим қилинглар).

Ҳадис

Ер юзида битта жиноятга берилган (адолатли) жазо ер аҳли учун қирк кун ёмғир ёққанидан афзалдир.

Ҳадис

Икки хил қозилар борки, улар дўзахга маҳкумдирлар. Яна бир хиллари эса жаннатийдирлар. Ҳақни билиб, ҳаққоний ҳукм чиқарадигани жаннатийдир. Ҳақни билсада, ноҳақ ҳукм чиқарадиган ёки умуман илми йўқ бўлатуриб, ўз раъйича ҳукм чиқарадиган қозилар дўзахийдирлар.

Ҳадис

Заифлари кучлиларидан ҳақларини ундириб ололмайдиган халқнинг Аллоҳ таолога қандай улуғласин!

Ҳадис

Инжилда шундай ибора бор: «Диёнатингга яраша жазо ёки мукофот олурсан ва ўлчовингга яраша улуш олурсан».

Ҳадис

Кимки турли воситачилар орқали қозилик мансабини эгаллаган бўлса, у ўз холига ташлаб қўйилади. Бордию ўзи хоҳламаса-да, уни мажбуран қози қилиб қўйилса, Аллоҳ таоло унинг сўзларини тўғрилаб турувчи ёрдамчи бир фариштани ҳамроҳ қилиб қўяди.

Ҳадис

Агар футувват аҳлининг хислатлари нечта, деб сўрасалар, ўнта деб айтгин: биринчиси – ҳақ субҳоналлоҳу таолога сидқи дилдан ибодат қилиш, иккинчиси – халқ билан муомалада инсоф-адолат кўрсатиш, учинчиси – ўз нафсига қаҳр қилиш, тўртинчи – улуғларга ҳурмат, бешинчиси – кичикларга шафқат кўрсатиш, олтинчиси дўстлардан насихатни аямаслик ва улар маслаҳатига қулоқ солиш, еттинчиси – уламоларга тавозули бўлиш, саккизинчиси ҳикмат аҳли билан мулойим муомала қилиш, тўққизинчиси душманларга саховат кўрсатиш, ўнинчиси – жоҳиллар олдида сукут сақлаш. Агар футувватни нима билан қиёсласа бўлади, деб сўрасалар, ток дарахти билан деб жавоб бер... Футувват билан дарахт орасида қандай ўхшашлик бор, деб сўрасалар, дегилким, дарахтда тана, пўстлоқ, илдиз, шоҳу барг ва гулу мева бўлганидай, футувватнинг ҳам танаси, илдизи, пўстлоғи, шоҳи ва гулу меваси бор. Агар буларнинг ҳар бири нимадан иборат деб сўрасалар, жавоб бериб айтким, футувват дарахтнинг илдизи, яъни унга қувват бериб яшнатадиган, гул ва мева келтирадиган асл манба – пок муҳаббатдир... Ушбу дарахтнинг танаси – тавозу, шоҳлари – сабру тоқат, япроқлари – парҳез, пўстлоғи – одоб ва ҳаё, гуллари – хушфеъллик ва марҳамат, меваси – карам билан саховатдир.

Қошифий

д) Омонатдорлик

Дарҳақиқат, Аллоҳ омонатни ўз эгаларига топширишингиз ва одамлар ўртасида ҳукм қилганингизда адолат билан ҳукм қилишингизга буюради. Албатта, Аллоҳ сизларга яхшигина насихат қилур. Албатта, Аллоҳ эшитувчи ва кўрувчидир.

Нисо, 58

Аллоҳнинг (олган) аҳдига вафо қилинг...

Анъом, 152

Омонат қўйган кишининг омонатини ўз вақтида адо этинг. Ҳаққингизга хиёнат қилган кишига ҳам сиз хиёнат қилманг!

Ҳадис

Омонатни сақлаб, вақтида қайтариш кишининг ризқини зиёда қилади. Омонатга хиёнат қилиш эса, қашшоқлик келтиради.

Ҳадис

Берилган нарсани буюрилган жойига розилик билан тўлиқ ҳолда берадиган ишончли мусулмон хазиначи ўз ёнидан садақа қилган билан баробардир.

Ҳадис

Ваъдага вафодорлик имондандир.

Ҳадис

Икки кишининг бирга ўтириб қилган суҳбатидаги гаплари омонатдир. Суҳбат қурган кишилар Аллоҳ таолонинг омонати билан тарқалгайлар. Суҳбатдошининг сирини фош қилиш ҳаромдир.

Ҳадис

Қарзини узмай дунёдан ўтган одам то ўша қарзи узилмагунча қабрида кишанланган ҳолда ётади.

Ҳадис

Киши вафо қилиш ниятида ваъда берган бўлса-ю, уни бажара олмаса, бу ваъдага хилоф қилгани бўлмайди. Аммо вафо қилмаслик нияти билан ваъда қилса, бу айни хилоф (ваъдага вафосизлик)дир.

Ҳадис

Раҳбарлик қилувчи гўё қарздор одамдекдир. Яъни масъулиятни доимо ҳис этиши зарур.

Жавомиъул калим

Ўтиришлар ишончилиларга боғлиқдир (уларда айтилган сўзларнинг сир сақланишига боғлиқ).

Жавомиъул калим

Бир одам бир сўзни айтиб бўлганидан сўнг у ёқ-бу ёққа қараб кўйдими, демак унинг сўзи (эшитувчи учун) омонатдир.

Жавомиъул калим

Маслаҳат сўралувчи киши омонат сақлагувчидир (ишонч билдирилган одамдир).

Жавомиъул калим

Ишонч қозониш (омонат сақлай оладиган бўлиш) бойликдир.

Жавомиъул калим

Омонатга хиёнат қилмаслик ризқ етаклаб келади, хиёнат камбағалликни олиб келади.

Жавомиъул калим

е) Яхши ният

(Эй, инсонлар,) Раббингиз дилларингиздаги нарса (сир)ларингизни яхши билувчидир. Агар сизлар солих бўлсангизлар, албатта, У тавба қилувчиларни мағфират этувчидир.

Исро, 26

Эй, одам фарзанди, билгилки, менинг йўлимда холис ният ила қиладиган амалларингни қабул этаман. Холис ният ва ихлос ила амал қилувчиларга қандай ҳам яхши!

Ҳадиси қудсий

Албатта барча амаллар ниятга қараб бўлади. Ҳар бир киши ўз ниятига етгусидир...

Ҳадис

Аллоҳ таоло сизларнинг ташқи кўринишларингиз ёки молу дунёларингизга эмас, балки дилларингизга ва қилаётган амалларингизга қараб баҳо беради.

Ҳадис

Одамлар қиёмат куни шу дунёда қилиб юрган ниятларига қараб тириладилар.

Ҳадис

Сизларга бир ҳадисни айтаман, сизлар уни ёдда тутинглар! Дунё тўрт тоифа одамлар учун яратилгандир: 1. Кимгаки Аллоҳ таоло ҳам бойлик, ҳам илм ато қилган бўлса, шу бойлигидан фақат ўзигина фойдаланмай, балки қавм-қариндошларига ҳам иноят қилиб турса ва илми сабабли Аллоҳ таолонинг ҳаққини ҳам адо этса, бу мартабаларнинг энг афзалидир. 2. Кимгаки фақатгина илм берилиб, бойлик ато қилинмаган бўлса, «Менда ҳам давлат бўлганда эди, фалончи каби ишлар қилур эдим» деб соф ният билан айтса, шу нияти билан сахий бойнинг савобига эга бўлур. 3. Кимгаки молу дунё берилиб, илм ато қилинмаган бўлса, қавм-қариндошларига силаи раҳмда бўлмай, Аллоҳнинг ҳаққини ҳам адо этмаган бўлса, бу мартабаларнинг энг ёмонидир. 4. Кимгаки илм ҳам, молу дунё ҳам насиб этмаган бўлса, «Молим ва илмим бўлганда эди, мен ҳам фалончилар каби

яхши амалда бўлур эдим» деса, бу нияти ила улар билан савоблари баробар бўлади.

Ҳадис

Яхши гумон қилиш ҳам яхши ибодат қилиш билан баробардир.

Ҳадис

Яхшиликка далолат қилувчи билан уни бажарувчининг савоби тенгдир.

Ҳадис

Кимки бировлар эшитсин деган риё билан иш қилса, унинг ниятини Аллоҳ таоло билиб турур.

Ҳадис

Қайси бир мусулмон ўз биродари ҳаққига ғойибона дуода бўлса, бир фаришта бу бандага: «Сенга ҳам шундай бўлсин», деб туради.

Ҳадис

Қайси бир банданинг бўйнида қарзи бўлиб, нияти уни узишлик бўлса, Аллоҳ таоло унга ўз ёрдамани кўрсатади.

Ҳадис

Кимики узиш нияти билан одамлардан қарз олса, унга Аллоҳ таолонинг ўзи ёрдам беради. Борди-ю бошқа ният билан қарз олган бўлса, Аллоҳ таоло ҳам унинг дунёсидан баракани кетказиб кўяди.

Ҳадис

Амаллар ниятларга боғлиқдир.

Жавомиъул калим

Амалнинг маёғи унинг натижаларидир (унинг натижаларига боғлиқ).

Жавомиъул калим

Эй, Раб, ўзинг суйиб ато этган нарсаларга етишувимизда бизни кўлимиздан тутиб етакла ва хасталанган кўнгилларимизга шифо бағишлаб, тузалишларига йўл кўрсатиб, далолат бер.

Замахшарий

Ҳар қандай ишни бошлашдан олдин аввал Аллоҳнинг розилигини (ўйла), акс ҳолда қилган ишларингнинг ҳаммаси беҳуда бўлиб, зое кетади.

Замахшарий

Ёмон эътиқод билан қилинган эзгу иш сароб ва кул каби ҳеч қанақа фойда бермайди.

ж) Ўтганларни ёд этиш

Қабристонни зиёрат қилиб турунглари, зеро у сизларга охирагани эслатади.

Ҳадис

Ўлиб кетганларни ҳақорат қилувчи одам ҳалокатга яқиндир.

Ҳадис

Қабр устида ўтиргандан кўра, чўғ устида ўтириб, кийимлари то этигача кўйиб кетгани яхшидир.

Ҳадис

Тариқатнинг суннати (расм-одати) нечта, деб сўрасалар, олтига деб айт: аввал вақтни жамоат билан ўтказиш, иккинчи саҳар ва шом пайтларида хотиржам бўлиш, учинчи доимо пок юриш, тўртинчи кўнгилини асрай билиш, бешинчи зикри такбирни бажо келтириш, яъни “Аллоҳу акбар”ни айтиб туриш, олтинчи пирлар, ота-боболарни яхшилик билан хотирлаб туриш.

Котибий

Агар тариқатнинг абжади нечта деб сўрасалар, дегилким, тариқат абжади даставвал кичик ва катта абжадларга бўлинади. Агар кичик абжад қайсидир деб сўрасалар, кичик абжад қуйидаги ўн тўрт сўздан иборат деб айт: биринчи – хоксорлик билан ўзини тупроққа айланттуриш, иккинчи – мужоҳидат, яъни саъй-интилиш белкураги билан ул тупроқ (ер)ни чопиш, учинчи – унга муҳаббат уруғини сепиш, тўртинчи – уни маърифат суви билан парваришлас, бешинчи – риёзат ўроғи билан ўриш, олтинчи – таваккул арқони билан боғлаб, қаноат хирмонжойига келтириш, еттинчи – тақво билагини билан хирмонни туйиш, саккизинчи – сабр кўмагида донни сомонидан ажратиш, тўққизинчи, - муҳаббат тарозиси билан ўлчаш, ўнинчи – ризо тегирмонига тортиб ун қилиш, ўн биринчи – карам ва мурувват суви билан хамир қориш, ўн иккинчи – ишқ танурида шавқ олови билан нон ёпиш, ўн учинчи – уни ихлос табақига қўйиш ва ўн тўртинчи – уни элга тақдим этиш...

Агар катта абжад қайсидир, деб сўрасалар, у (қуйидаги) йигирма тўққиз сўздан иборат деб айтгин: аввал – зоҳир ва ботинни ораста этиш иккинчи – сабр-тоқат кўрсатиш, учинчи – тақво билан шуғулланиш, тўртинчи – яхшилик йўлида ҳар доим савоб иш қилиш, бешинчи – хотиржамликка интилиш, олтинчи - ҳалол ва ҳаромнинг фарқига бориш, еттинчи – хавфу ражо (кўрқув ва умид)ни ўз шиорига айланттуриш, саккизинчи – раҳнамолик кафолатини бўйинга олиб, ҳар бир толиб шахсни

мақсадига етказиш, тўққизинчи – ўзини (бошқалардан) паст деб билиш ва ўз-ўзидан ҳисоб талаб қилиш, ўнинчи – фақр риёзатини чекиш, ўн биринчи – кўнгилларни зиёрат этиш, яъни кўнгиллар каъбасига сиғиниш, ўн иккинчи – фақр аҳлининг сирини сақлаш, ўн учинчи – халқнинг шукрини қилиш (халқ номидан ҳақ неъматининг шукурини қилиш), ўн тўртинчи сидқу сафо кўрсатиш, ўн бешинчи – вақтни бекор кетгизмаслик, ўн олтинчи – фурсатни ғанимат деб билиш, ўн еттинчи – тамаъни батамом эрдан чиқариш, ўн саккизинчи – ҳеч кимга зулм, жабру жавони раво кўрмаслик, ўн тўққизинчи – илмни севиш ва олимлар билан ўтириб суҳбатлашиш, йигирманчи – одамлар ғийбатини қилмаслика ўзи билан машғул бўлиш, йигирма биринчи – қаноатни ўз ҳаётининг асоси ва фаолиятининг пойдевори деб билиш, йигирма иккинчи – имкону қурби етгунча маърифат камолига интилиш, йигирма учинчи – дилнавозлик қилиш ва кишилар кўнглини кўтариб, қалбини шод этиш учун интилиш, йигирма тўртинчи – ўзини ўзи маломат этиш ва маломатдан кўрқмаслик, йигирма бешинчи – ҳаммага талабгор бўлиш, йигирма олтинчи – аҳдга вафо қилиш, йигирма еттинчи – ростлик йўлида юрганларга йўлдош бўлиш ва эгри кишиларга ёрдамчи бўлмаслик, йигирма саккизинчи – фахш сўзини оғизга олмаслик, соқов бўлиш, ёлғон ва зиённи ростлик ва фойдага буриш, йигирма тўққизинчи – худо исмларини зикр этиб туриш, пирлар ва аждодлар хотирасини эсга олиш.

Қошиқий

з) Гуноҳдан тийилиш

Айтинг (эй, Муҳаммад,): «Келинлар, Раббингиз сизларга ҳаром қилган нарсаларни ўқиб берай: - У зотга бирор нарсани шерик қилмангиз, ота-онага яхшилик қилингиз, болаларингизни қашшоқликдан (кўрқиб) ўлдирмангиз, Биз сизларни ҳам, уларни ҳам ризқлантирурмиз, фахш ишларнинг ошқорасига ҳам, пинҳонасига ҳам яқинлашмангиз, Аллоҳ тақиқлаган (жон)ни ноҳақ қатл қилмангиз! Ақл юргизишларингиз учун (Аллоҳ) ҳукм қилгани шу(лар)дир.

То вояга етгунича етимнинг молига яқинлашмангиз, магар чиройли йўл билан (бўлса дуруст). Ўлчов ва тарозини адолат билан тўла адо этингиз! Ҳеч бир жонни тоқатидан ташқарисига таклиф (амр) қилмаймиз. Гапирганингизда (гувоҳ сифатида) гарчи қариндошингиз бўлса ҳам, адолатли бўлинг! Аллоҳнинг (олган) аҳдига эса вафо қилинг. Эслатма олишларингиз учун (Аллоҳ) қилган ҳукм(лар)и мана шу(лар)дир.

Албатта, мана шу (Менинг) Тўғри йўлимдир. Унга эргашингизлар! (Бошқа турли) йўлларга эргашмангиз! Акс ҳолда, улар сизларни Унинг йўлидан айриб қўяди. Тақволи бўлишларингиз учун (Аллоҳ) қилган ҳукм(лар)и мана шу(лар)дир».

Анъом, 151-153

Одамларга ёмонлик қилишдан ўзингни сақласанг, сенга шуни ўзи ҳам садақа ҳисобида ёзилур.

Ҳадис

Эшиги-ю деразаси йўқ бир силлиқ тошнинг ичида туриб бирор иш қилсаларингиз ҳам одамларга маълум ва ошкор бўлаверади.

Ҳадис

Қайси бир ишни одамлар олдида қилишни уят, деб билсанг, уни ёлғиз қолганингда ҳам қилма.

Ҳадис

Кимки билиб туриб, ўғирланган нарсани сотиб олса, у шу ўғирликнинг ори ва гуноҳига шерик бўлади.

Ҳадис

Сизларнинг қай бирингиз бирор жиноят ёки гуноҳ иш қилаётган одамни кўрсангиз, уни аввало қўл билан қайтаринг. Бунга имкони бўлмаса, тил билан қайтаринг. Бунга ҳам қодир бўлмасангиз, дилингизда нафратланиб туринг. Лекин бу учинчиси имоннинг заифлигидан далолатдир.

Ҳадис

Диннинг маёғи парҳезкорликдир.

Жавомиъул калим

Аллоҳдан кўрқиб ҳар бир донишмандликнинг бошидир (асосидир).

Жавомиъул калим

Ичкилик – гуноҳларнинг мажмуасидир.

Жавомиъул калим

Ичкилик барча ёмон ишларнинг онасидир.

Жавомиъул калим

Гуноҳкор бандаларга садоқатли бирор кимса бўлмас.

Замахшарий

1.3. Оғир-вазмин бўлиш фазилати

Улар (Раҳмоннинг суюкли бандалари) ёлғон гувоҳлик бермаслар ва беҳуда (сўз ё иш) олдидан ўтган вақтларида олижаноблик билан (ундан юз ўгирган ҳолларида) ўтарлар

Фурқон, 72

(Юрганингда) ўрта хол юргин ва овозингни паст қилгин! Чунки, овозларнинг энг ёқимсиз эшаклар овозидир.

Аллоҳнинг бандалари, оғир ва ювош бўлинглар.

Ҳадис

Тез юриш мўминнинг чиройини кетказади.

Ҳадис

Сизлардаги икки хислатни Аллоҳ ва унинг Расули ёқтиради:
1) мулойимлик; 2) виқорлилик (вазминлик).

Ҳадис

Икки киши бир-бирларини ҳақорат қила бошлаган бўлсалар, улардан қай бири биринчи бошлаган бўлса-ю башарти буниси ҳақоратда ундан ўтказиб юбормаган бўлса, гуноҳи ўшанга бўлади.

Ҳадис

Ишда ошукқан кўп тойилур,
Кўп тойилғон кўп йиқилур.

Навоий

Ҳар кимсаки айламас ошукмоқни хаёл,
Япроқни ифак қилур, чечак баргини бол.

Навоий

1.4. Саломатлик – туман бойлик

...Ўз қўлларингиз билан ўзларингизни ҳалокатга ташламангиз!...

Бақара, 195

Эй, одам фарзанди, албатта, ризқ ҳаммага тақсим қилиниб ва ажал ўлчаб қўйилгандир. Касал бўлган одам дунё лаззати ва неъматларидан маҳрумдир.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам боласи, билгинки, саломатлик бирликда, ихлос тақвода, художўйлик тавбада, ибодат илмда ва бойлик қаноатдадур.

Ҳадиси қудсий

Эй, бандаларим, мен бир бандамнинг севиқли икки нарсасини – икки кўзини йўқотиш билан имтиҳон қилсам, кейин у ўша балога сабр қилса, унинг эвазига жаннатни бераман.

Ҳадиси қудсий

Бир жойда вабо касали бор деб эшитсангиз, ўша жойга кирманглар. Агар сизлар яшаётган жойга вабо келса, ўша ердан қочиб чиқиб кетманглар.

Ҳадис

Вабо касали тарқалган жойдан қочувчи одам, гўё жангдан қочувчи одам кабидир. Унга сабр қилиб жойида қолган киши гўё урушда сабр қилган каби савоб олур.

Ҳадис

Аллоҳдан хотиржамлик сўраб кўп дуо қилинглр.

Ҳадис

Эй, Парвардигор, мен сендан песликдан, жинниликдан, мохов касаллигидан ва бошқа ёмон касалликлардан паноҳ тилайман.

Ҳадис

Эй, Парвардигор, менинг баданимни, қулоғимни, кўзимни омон сақлагин. Эй, Парвардигор, мени куфрдан, фақирликдан ва қабр азобидан паноҳингда сақлагин. Ўзингдан бошқа илоҳ йўқдир.

Ҳадис

Туғувчи аёл Аллоҳнинг наздида туғмайдиган чиройли аёлдан яхшидир. Мен қиёмат кунида бошқа умматлар олдида сизларнинг кўплигингиз билан фахрланаман.

Ҳадис

Аллоҳ таоло аксиришни ёқтиради, эснашни ёмон кўради.

Ҳадис

Дарддан шифо топиш Аллоҳ таолонинг тақдири ва изни билан бўлади.

Ҳадис

Аллоҳдан афв (*яна бир ривоятда: тўғри эътиқод*) ва офият сўранглр. Чунки ҳеч бирларингиз имондан кейин офиятдек неъматни топа олмайсизлар.

Ҳадис

Аксирган кишига уч марта «ярхамукаллоҳу ва яшфик» деб жавоб қайтар. Уч мартадан ортиқ аксириш шамоллаш ёки тумовдир.

Ҳадис

Одам танасида қориндан ёмонроқ идиш йўқдир. Инсон бир неча ошам овқат билан кифояланади. Агар зарур бўлса, қориннинг учдан бирини овқатга, яна учдан бирини сувга, қолган учдан бирини нафас олишга ажратсин.

Ҳадис

Табобат илмида танилмаган одам сохта табиблик қилса, у одамлар учун зоминдир.

Ҳадис

Икки неъмат борки, одамлар уни қадрламайдилар: сихат-саломатлик ва бўш вақт.

Жавомиъул калим

Бадантарбия билан машғул бўлинса, ҳеч қандай дори-дармонга зарурат қолмайди, бунинг учун муайян бир тартибга риоя қилмоқ ҳам шарт.

Ибн Сино

Бадантарбияни тарк этган одам кўпинча хароб бўлади, зеро, ҳаракатсиз қолган аъзоларнинг қуввати заифлашади.

Ибн Сино

Ҳар доим тўйиб овқатлангандан кўра аҳён-аҳён оч қолган маъкул.

Абул Фараж

Ҳазм бўлмаган таом уни еган одамнинг ўзини ейди.

Абул Фараж

Ортиқча сув экинга зарар бўлганидай, ҳаддан ортиқ таом ҳам танага зарардир.

Абул Фараж

Меъёр табиатнинг йўлдоши, соғлиқнинг посбонидир. Бинобарин, еб-ичишда ҳам, юриш-туришда ҳам ва ҳатто, муҳаббат бобида ҳам меъёрни сақланг.

Абул Фараж

Тананг иморати дош бера оладиган миқдорда тановул эт.

Жомий

Таомга ортиқ даражада ҳирс қўйиш худбину пасткаш кишиларнинг ахлоқларидандир.

Замахшарий

Тансиҳатлик - туман бойлик

Ҳикоя.

Ўтган замонда бир қашшоқ киши донишманд чолнинг олдига келиб:

– Ота, ейишга ноним, кийишга кийимим йўқ, жуда қийналдим, нима қилишимни билмай қолдим. Энди қаерга бориб, дод десам экан, – дебди. Чол:

– Сен камбағалмисан?–деса, у:

– Ҳа, бола-чакам ва ўзим очман, кийим-кечагим йўқ, – деб ниҳоятда зорланибди. Чол:

– Хўп менга ўнг қўлингни сот, неча пул берай, – деса, ҳалиги йигит:

– Йўқ ўнг қўлим ўзимга керак, сотмайман, – дебди. Шунда чол:

– Бўлмаса ўнг кўзингни сот, – дебди. Йигит:

– Нега мен ўнг кўзимни сотар эканман, у менга доимо керак, – дебди.

Чол шу тарзда йигитнинг тана-аъзоларини бирма-бир сотгин, деб айтиб чиқибди. Йигит “йўқ” жавобини қайтаравергач, чол йигитга:

– Ҳа, тўрт мучанг соғ бўлса, турмушдан зорланиб нима қиласан. Кишининг тан-жони соғлиғи туман бойлиги-ку. “Соғ танда – соғлом ақл”, деб бекорга айтмаганлар. Соғ бўлсанг, ҳар қандай иш бажарсанг қўлингдан келади, кунинг ўтади, – деб жавоб қайтарган экан.

Раҳматни жойига айт

Ҳикоя.

Кунлардан бир кун Ибн Сино далаларда доривор ўсимликларни териб юрган экан. Бу орада дам олиб ўтирган подшоҳ аскарларига дуч келибди. Ибн Синони кўрган подшоҳ аскарлари:

– Сен кимсан? Нега бу ерларда санғиб юрибсан? – деб сўроққа тутишибди.

– Мен табибман, доривор ўсимликларни териб юрибман, – деб жавоб берибди Ибн Сино.

– Табиб бўлсанг, подшоҳимизни тузатасан. У мана неча йилдирки касал, табиблар даволай олмаяптилар, сен тузатсанг тузатдинг, йўқса ўласан, – дейишибди ва уни подшоҳнинг олдига олиб келишибди. Ибн Сино подшоҳнинг касалини аниқлай олмабди.

– Эй, улуғ подшоҳ, мен билан 40 кун туришингизга тўғри келади, – дебди.

Подшоҳ рози бўлибди. Ибн Сино ҳар куни шоҳни тоғнинг ҳув ана у жойига олиб боринглар, ҳув манави жойига олиб боринглар, деб соя-салқин, ҳавоси тоза, суви тиниқ жойларга ишорат қилибди ва ўзи доривор ўсимликлар тераверибди. Нима бўлибди-ю ҳаво ёқибдими, подшоҳ кундан-кун соғайиб борибди. 40 кун деганда бутунлай соғайиб кетибди.

– Сен зўр табиб экансан, тузалиб кетдим, раҳмат, – дебди подшоҳ.

Ибн Сино: -Подшоҳим, раҳматни менга эмас, ён-атрофингиздаги табиатга айтинг. Шу жой, ҳаво, доривор ўсимликларнинг ҳиди бўлмаганда, сиз тузалмаган бўлар эдингиз. Бу ернинг об-ҳавоси, суви ҳам, доривор ўсимликлари ҳам шифобахш. Шуларнинг ҳаммаси сизни даволади, – дебди.

Соғайиб қолганидан хурсанд бўлган подшоҳ Ибн Синога бир от билан бошдан оёқ сарпо ҳадя қилибди.

а) Поклик имондандир

Аллоҳ таоло покдир, покликни яхши кўради, у сахийдирки, сахийликни яхши кўради. Ҳовли, сахн ва турар жойларингизни покиза тутинглар...

Ҳадис

Тишларингизни тозалаб юринг, чунки бу ҳам покизаликка киради. Покизалик имонга чақиради, имон эса жаннатда эгаси билан бирга бўлади.

Ҳадис

Таҳоратда қўл ва оёқ бармоқлари орасини ҳилол қилувчи, таомдан кейин эса тишларини тозаловчи умматларим қандай яхшидирлар.

Ҳадис

Ҳар бир мусулмондаги Аллоҳ таолонинг ҳаққи ҳар етти кунда бир марта бутун аъзосини ювиб, ғусл қилишидир.

Ҳадис

Ҳар бир мусулмоннинг зиммасида учта ҳақ бордир: 1. Мисвок тутиш. 2. Жума кунлари ғусл қилиш. 3. Хушбўй нарсалардан ўзига сепиб туриш.

Ҳадис

Таомнинг баракаси ундан олдин ва кейин қўлни ювишдадир.

Ҳадис

Мисвок-ўлимдан бошқа ҳамма касалликларга даводир.

Ҳадис

Ўнта нарса баданга тегишли суннатдир: 1. Мўйлабни кискартириш. 2. Соқол қўйиш. 3. Мисвок тутиш. 4. Бурунни сув билан чайқаш. 5. Тирноқни олиш. 6. Бўғин ва ковак ораларини ювиш. 7. Қўлтиқ тукини юлиш. 8. Киндик ости мўйларини тозалаш. 9. Нажосат махражларига сув сепиш. 10. Хатна қилдириш.

Ҳадис

Уйқудан уйғонган одам қўлини уч марта юлмагунча идишга тикмасин, чунки у билмайдик, қўли қаерларда тунаган.

Ҳадис

Агар қийинлик қилмаганда умматларимга ҳар бир таҳоратда мисвок ишлатишни буюрар эдим.

Ҳадис

Мисвок тутиш тўғрисида мен сизларга кўп гапирдим.

Ҳадис

Қийинлик қилмаганда эди, ҳар бир намоз олдидан мисвок ишлатиш ва хушбўйланишга буюрар эдим.

Ҳадис

Қўлларида овқатдан қолган ёғ қолдиқлари билан ётиб ухлаган одамга бирор касаллик ёпишса, ўзидан кўрсин.

Ҳадис

Ким соч қўйган бўлса, уни эъзозлаб, тоза ва тартибли тутсин!

Ҳадис

Тозалик, покизалик имондандир.

Ҳадис

Бу икки бадбўй ўсимликни (саримсоқ ва хом пиёз) еб, масжидга киришдан сақланинглр. Мободо есанглр, ўтда яхши пишириб, сўнг енглр.

Ҳадис

Овқатдан олдин қўлларни ювиш фақирликни кетказади ва гўшт кўзни соғломлаштиради.

Жавомиъул калим

1.5. Умрни ғанимат билиш

...Хайрли ишларда ўзиб кетингиз! ...

Бақара, 148

Беш нарсдан олдин беш нарсани ғанимат бил: 1) ўлимингдан олдин тирикликни; 2) бетобликдан олдин саломатлигингни; 3) бандлигингдан олдин бўш вақтингни; 4) кексалигингдан олдин ёшлигингни; 5) фақирлигингдан олдин бойлигингни.

Ҳадис

Узр сўрашнинг ёмони, ўлим келганда сўрашдир. Надоматнинг ёмони қиёмат кунндагисидир.

Ҳадис

Огоҳ бўлингки, умрингизнинг қолган қисми бамисоли яшаб турган кунингизнинг қолган қисми кабидир.

Ҳадис

Ўтган умрингни мулоҳаза этиб, тавба қилишга шошилгин, чунки ажал етса, уни кечиктириш ҳеч кимнинг қўлидан келмас.

Замахшарий

Бу кунги ишни эртага қўймаслар.

Навоий

Ўйлаб ул ишингни, кейинга сурма.

Абу Шукур

Гафлат уйқусидин уйғон, гар тилар бўлсанг мурод,
Ким етар мақсадға ҳар ким бўлса бедорроқ.

Бобур

Одам табиатан қизиқ яратилган – бойлигини йўқотса хафа бўлади-ю
умри зое кетаётганига эса парво қилмайди.

Абул Фараж

Вақт қилич кабидир, сен уни кесмасанг, у сени кесур.

Халқ мақоли

Вақтинг кетди – бахтинг кетди.

Халқ мақоли

Вақтдан қимматлироқ, қадрлироқ нарса йўқ

Масал.

Олтиндек товланиб турган бошоқдан бунчалик бўлишининг боисини
сўрашибди.

– Шу ҳолга келишимга асосий сабабчи Вақт тўра, – жавоб берибди
бошоқ. Ҳа, шудгорланган ерга ўз вақтида қадам ранжида қилдим, ўз вақтида
суғорилиб, ўз вақтида парваришландим. Мана ўзингиз кўряпсиз – вақтида
етилиб, вақтида пишиб, вақтида ҳосилимни кўз-кўз қилиб турибман. Ҳа,
вақтдан қимматлироқ, қадрлироқ ва зарурроқ нарса йўқ.

Қиссадан ҳисса: Вақтнинг бекор ўтишига йўл қўйманг. Уни фойдали
ишлар – илм, хунар ўрганишга сарфланг.

а) Қарияларни кадрлаш

Эй, одам фарзанди, албатта, соч ва соқолингнинг оқи менинг
нуримдандир. Мен нуримни ўз дўзахим оловида куйдиргани ҳаё қиламан,
шундай экан, сен ҳам мендан ҳаё қилгин.

Ҳадиси қудсий

Кимки бир улуғ ёшга кирган инсонни ёши учун ҳурмат қилса, Аллоҳ
унга ҳам шу ёшга етганда, кўрсатган ҳурматидан зиёдароқ ва афзалроқ
ҳурмат қиладиганларни тайёрлаб қўяди.

Ҳадис

Ёшларингизнинг яхшилари ўзини катта ёшдагилардек оғир
тутадиғанларидир. Катта ёшдагиларнинг ёмонлари эса ўзини ёш болалардек
енгил тутадиганларидир.

Ҳадис

Инсон кексайиб, жисми заифлашгани билан қалби узоқ умр кўриш ва молу дунё йиғишга ёшлардек қизиқадиган бўлади.

Ҳадис

Эй, Аллоҳнинг бандалари! Беморларингизни даволатинглар, зеро Аллоҳ таоло ҳар бир дарднинг давосини ҳам яратган, фақат кексаликнинг давоси йўқ.

Ҳадис

Мусулмон кишининг умри ўтиб қаригани сари унга яхшиликлар ато этилаверади.

Ҳадис

Инсон фарзанди яратилганда ёнида тўқсон тўққизта ўлим сабаблари ҳам бирга яратилади. Агар у шу ўлимлардан халос топиб яшасагина унга қарилик насиб этади.

Ҳадис

Кимнинг сочи мусулмончиликда оқарган бўлса, қиёмат куни шу оқарган сочи нур бўлиб йўлини ёритиб туради.

Ҳадис

Устингга кексалик кийими ташланган бўлса ҳам, бироқ сен узоқ умр кўриш ҳирсида (тамасида) янги-янги кийимлар киймоқдасан.

Замахшарий

Кексайган одам ёшлик ўтида ёнолмайди.

Ибн Сино

Ёшмисан, кексани сен ҳурмат айла,
Ўзинг ҳам қарийсан, ҳозирдан ўйла.

Аттор

Кексага кўмак бер – суянган тоғинг,
Буну тушунарсан қариган чоғинг.

Хисрав

Қарилик ҳаёт гулларини сўлителиб, нишларини ўткирроқ қилади.

Саъдий

б) Қариндошлар билан силаи раҳмда бўлиш

...Ўрталарингиздаги ўзаро муомалада номи келтирилувчи Аллоҳдан ва қариндошлар (алоқасини узиш)дан кўркингиз! Албатта, Аллоҳ сизларни кузатиб турувчидир.

Нисо, 1

Албатта, Аллоҳ адолатга, эзгу ишларга ва қариндошга яхшилик қилишга буюрар ҳамда бузуқчилик, ёвуз ишлар ва зулмдан қайтарур. (У) эслатма олурсизлар, деб сизларга насихат қилур.

Наҳл, 90

Бас, қариндош ҳаққини адо этинг! Мискин ва мусофир ҳаққини ҳам. Ана шу Аллоҳнинг «юзи»ни истайдиганлар учун яхшидир! Айнан ўшалар иқболлидирлар!

Рум, 38

Агар (имондан) бош тортсангизлар, яқинки, сизлар ерда бузгунчилик қиларсизлар ва қариндошларингиз (билан ҳам алоқаларингиз)ни узарсизлар. Ундай кимсаларни Аллоҳ лаънатлагандир, бас, уларнинг (қулоқларини) «кар», кўзларини «кўр» қилиб қўйгандир.

Муҳаммад, 22-23

Қариндошларингизга силаи раҳмда бўлинг, гарчи улар узилишиб кетган бўлса ҳам.

Ҳадис

Зоту-насабларингизни яхши таниб олингиз, токи қариндошлар билан алоқа яхши бўлсин. Ўзи яқин тургани билан ўзаро муруввати бўлмаса, унинг яқинлигидан фойда йўқ. Ўзи узоқ тургани билан силаи раҳми бўлса, узоқлигининг зарари йўқ.

Ҳадис

Икки кишига Аллоҳ таоло қиёмат куни раҳмат назари билан бокмайди:
1. Қариндош-уруғидан узилиб кетган кишига. 2. Ёмон қўшнига.

Ҳадис

Уч хил сифат бордирки, улар кимда бўлса, Аллоҳ таоло уни енгил ҳисоб қилиб, ўз раҳмати ила жаннатига киргизади: 1. Сени маҳрум қилганларга эҳсон қилишинг. 2. Сенга зулм қилганларни афв қилишинг. 3. Қариндошлар билан силаи раҳмда бўлишингдир.

Ҳадис

Хола ҳам ҳурмат бобида она билан баробардур.

Ҳадис

Қариндошнинг қариндошга қилган садақаси ҳам садақа, ҳам силаи раҳм хукмидадир.

Ҳадис

Узилишиб кетган қариндошларингга силаи раҳмда бўл. Биров сенга ёмонлик қилса ҳам сен унга яхшилик қилавер.

Ҳадис

Силаи раҳм умрни зиёда қилади.

Жавомиъул калим

в) Яхши кўшничлик

Кўшни билан яхши алоқада бўлинглар!

Ҳадис

Қариндошларга силаи раҳм қилиш, хушхулқлик ва яхши кўшничлик юртни обод ва умрни зиёда этади.

Ҳадис

Кўшнисининг аёли билан зино қилишлик ўнта бошқа аёл билан зино қилгандан ёмондир. Ўнта бегона уйни ўғирлагандан кўшнининг уйини ўғирлаган ёмондир.

Ҳадис

Кўшнисига ёмонлигини етказиб турадиган одам мўмини комил эмас.

Ҳадис

Жаброил алайҳиссалом менга доимий равишда кўшнига яхшилик қилишни тавсия қилар эди, ҳатто кўшнига мерос ҳам қолдириш керакми, деб ўйлаб қолар эдим. Хизматкорларга ҳам шундай яхши муомалада бўлишликни айтар эдики, ҳатто муайян бир вақт белгиласа керак ва ўша муддат етиши билан қуллар ўз-ўзидан озод бўлиб кетса керак, деб ўйлаб қолардим.

Ҳадис

Кимнинг имони Аллоҳга ва охират кунига содиқ бўлса, кўшнисига яхшилик қилсин, меҳмонини иззат-икром қилсин ва гапирса фойдали гап гапирсин ёки жим юрсин!

Ҳадис

Жоним ихтиёрида бўлган Аллоҳга қасамки, сизлар токи ўзингиз севган, яхши кўрган нарсангизни кўшнингизга ҳам раво кўрмагунингизча имонда комил бўла олмайсиз.

Ҳадис

г) Инсонлар орасини ислоҳ қилиш

Агар мўминлардан икки тоифа ўзаро урушиб қолсалар, дарҳол улар ўртасини ислоҳ этинглар! Бас, агар улардан бири иккинчисининг устига тажовузкорлик қилса, бас, то (тажовузкор тоифа) Аллоҳнинг амрига қайтгунича, сизлар тажовуз қилган (тоифа) билан урушинглар! Энди агар у (тоифа тажовузкорликдан) қайтса, сизлар дарҳол уларнинг ўртасини адолат билан тузатиб қўйинглар ва адолат қилинглари! Зеро, Аллоҳ адолатлиларни севар.

Ҳужурот, 9

Албатта, мўминлар оға-инидирлар. Бас, сизлар икки оға-инингиз ўртасини тузатиб қўйинглар ва Аллоҳдан кўрқинглар, шояд раҳм қилинсангизлар.

Ҳужурот, 10

...Аллоҳдан кўрқингиз ва ораларингизни тузатингиз (ўзаро муносабатларингизни ислоҳ қилингиз)! Агар мўмин бўлсангиз, Аллоҳ ва (Унинг) расулига итоат этингиз!

Анфол, 1

Уларнинг (одамларнинг) кўпгина пичирлашиб гаплашишларида – агар садақа беришга ёки эзгуликка буюришга ёхуд одамлар ўртасини ислоҳ қилишга буюрмаган бўлса – яхшилик йўқдир. Кимда-ким Аллоҳ ризоси учун шунини қилса, унга улкан мукофот беражакмиз.

Нисо, 114

Рўза, намоз ва садақа қилишдан ҳам афзал амалдан хабар берайми?! У икки кишининг ўртасини яраштириб қўйишлиқдир. Ўртанинг бузилиши диннинг қиронидир.

Ҳадис

Кимнинг олдига узилишиб кетган биродари узр сўраб келса, у хоҳ ҳақ бўлсин, хоҳ ноҳақ бўлсин, узрини қабул этсин. Агар қабул этмаса, хавзи кавсар сувидан маҳрум бўлур.

Ҳадис

Ораларингиздаги алоқани узманглар ва аразлашиб юрманглар. Аллоҳ буюргандек унинг ўзаро дўст ва биродар бандалари бўлинглар.

Ҳадис

Мусулмон кишиларнинг ўзаро уруш қилишлари куфрдир, сўкишишлари эса фосиқликдир. Икки мусулмон бир-бирлари билан уч кундан ортиқ аразлашиб юришлари дуруст эмас.

Ҳадис

Доимий равишда хусумат қилишинг сенинг гуноҳкор бўлишинг аломатидир.

Ҳадис

Инсоннинг гапирган ҳар бир ёлғон гапи унга гуноҳ бўлиб ёзилади, уч хили эса бундан мустасно: 1. Урушда, чунки уруш хийла ва макрсиз бўлмайди. 2. Эрнинг хотинига мураса учун гапирган ёлғон гапи. 3. Иккита аразлашган кишининг ўртасида сулҳ тузиш ниятида гапирилган ёлғон гап.

Ҳадис

Одамларни мурасага келтириш учун уларга яхши гапларни ташиган киши ёлғончи ҳисобланмайди.

Ҳадис

Одамлар билан муросаи мадора қилиш садақадир.

Жавомиъул калим

Олам узра шундай юргинки, то бутун оламнинг елкасига оёқ қўйгандек бўл, шунда жами махлуқотдан (борликдан) устун бўлурсан.

Замахшарий

1.6. Илм-маърифат ва олимлик фазилатлари

... Айтинг (эй, Муҳаммад,) билганлар ва билмаганлар тенг бўлурми. Фақат ақл эгаларигина ваъз олурлар.

Зумар, 9

Садақанинг афзали мусулмон кишининг илм ўрганиб, сўнг бошқа мусулмон биродарларига ҳам ўргатишидир.

Ҳадис

Кимгаки ақлу идрок насиб этилган бўлса, демак, у омадлидир.

Ҳадис

Катта ёшдагилар билан бирга суҳбатда бўлинглар, уламолардан масалалар сўранглар ва ҳукамолар билан аралашиб туринглар.

Ҳадис

Гарчи Хитойда бўлса ҳам, илмга интилинглар. Чунки илм талаб қилишга ҳаракат этиш ҳар бир мусулмон учун фарздир.

Ҳадис

Аввало олим бўл! Лоақал таълим олувчи, ёки тингловчи, илму уламоларни севувчи бўлгин. Аммо бешинчи одам бўлмагинки, ҳалок бўлурсан.

Ҳадис

Бахтли киши бошқалардан ибрат олувчидир.

Ҳадис

Илм ўрганиш ҳар бир мусулмон учун фарздир.

Ҳадис

Илм ўргатувчи кишининг гуноҳи кечирилишини сўраб, ҳатто денгиздаги балиқлар ҳам истиғфор айтади.

Ҳадис

Илм талаб қилишлик ҳар бир мусулмон учун фарздир. Илм толиби учун ҳамма нарса, ҳатто денгиздаги балиқлар ҳам гуноҳини сўраб истиғфор айтади.

Ҳадис

Бир соат илм ўрганиш бир кечалик ибодатдан яхши, бир кунлик дарс олиш эса, уч ой тутилган нафл рўзадан афзалдир.

Ҳадис

Билганларингизни бошқаларга ҳам билдиринглار.

Ҳадис

Уламолар Аллоҳ таолонинг бандалари ичидаги омонатдор кишилардир. Яъни Аллоҳ номидан амри маъруф (яхшиликка чақириш) ишларини қилишлари керак.

Ҳадис

Илм ибодатдан афзалдир ва тақво диннинг тутиб турувчиси (устуни)дир.

Ҳадис

Менинг наздимда ибодатга қараганда илмнинг фазилати ортиқдир. Диндаги энг яхши хислат бу тақводорликдир.

Ҳадис

Илмни ёзиб қўйиш билан боғлаб олинглар.

Ҳадис

Ҳикмат – мўмин кишининг йўқотган нарсаси, уни қаердан топса, ўзлаштириб олишга ҳақлидир.

Ҳадис

Киши биродари учун ҳикматдан афзалроқ нарса ҳада қилолмайди. Чунки шу ҳикмат сабабли Аллоҳ таоло уни тўғри йўлга солиб қўяди ёки ёмон йўлдан қайтаради.

Ҳадис

Гарчи ўзларингиз амал қилмасангиз-да, одамларга амри маъруф қилаверинглар ва гарчи ўзларингиз сақланмасангиз-да, ёмон ишлардан бошқаларни қайтараверинглар.

Ҳадис

Қайси бир олимнинг илмидан сўралганда қизғаниб гапириб бермаса, қиёмат куни оғзига ўтдан тизгин солиб қўйилади.

Ҳадис

Қайси бир кимсага Аллоҳ таоло яхшилиқни раво кўрса уни фикҳ илмига моҳир қилиб қўяди ва унга тўғри йўлни илҳом қилиб туради.

Ҳадис

Илм талаб қилиш ҳар бир мусулмон учун фарздир.

Жавомиъул калим

Ҳар бир илм соҳиби (илмга) чанқоқдир.

Жавомиъул калим

Ҳикматли сўз ҳар бир донишманднинг йўқотган нарсасидир.

Жавомиъул калим

Яхши савол илмнинг ярмидир.

Жавомиъул калим

Илм мўминнинг дўсти, ҳалимлик унинг вазири (ёрдамчиси), ақл унинг йўлбошчиси, амал унинг бошлиғи, хайрихоҳлик унинг отаси, эзгулик унинг оғаси, сабр унинг лашкарбошисидир.

Жавомиъул калим

Ҳар бир нарсанинг устуни бор, бу диннинг (исломнинг) устуни фикҳдир.

Жавомиъул калим

Ёшлиқда олинган билим гўё тошга ўйилган нақш кабидир.

Илмли бўл ёки илмга таяниб иш тутадиган бўл, лоақал илмни тинглаб эшитадиган бўл, бироқ тўртинчиси бўлма, чунки касодга учраб, халок бўласан.

Замахшарий

Савдогарнинг шуҳрати ва обрў-эътибори киссасида, олимнинг шуҳрати-ю обрў-эътибори ёзган китобларида (асарларида).

Замахшарий

Илмли бўлиш ўқиш, ўқитиш, ёзиш билан ҳосилу мукаммал бўладиган бир сабоқдир. Агар олим киши чиройли, хушхат ёзувга эга бўлса, бу унинг камолотга етганидан далолатдир.

Замахшарий

Билмагани сўраб ўрганган – олим,
Орланиб сўрамаган – ўзига золим.

Навоий

Оз-оздан ўрганиб доно бўлур,
Қатра-қатра йиғилиб дарё бўлур.

Навоий

Йигитликда йиғ илмнинг махзани
Қарилик чоғи харж қилғил ани.

Навоий

Ҳақ йўлида ким сенга бир ҳарф ўқутмиш ранж ила,
Айламак бўлмас адо онинг ҳақин юз ганж ила.

Навоий

Илм ўқуб амал қилмағон, қариз қазиб тухум солмағонга ўхшар.

Навоий

Улки буюруб ўзи қилмағай ва ҳеч кимга фойда ва асар анинг сўзи қилмағай.

Навоий

Иш эрур улким, ўзи они қилур,
Ҳикмат улким, ҳам ўзи они билур.

Навоий

Сўздурки, нишон берур ўлукка жондин,
Сўздурки, берур жонға хабар жонондин,
Инсонни сўз айлади жудо ҳайвондин,
Билким, гуҳари шарифроқ йўқ ондин.

Навоий

Маърифат бетабаъиййат бўлмас,
Қоидаи раҳ табаъиййаттуру бас⁸. (Сн. ⁸ Изох: Маърифатга итоатсиз эришиб
бўлмайди. Раҳнамога эргашиш эса, итоат йўлидир.)

Бобур

Гар сидқ бир ўзга ошиқ бўлғай,
Маъшуқ висоли анга лойиқ бўлғай.
Пир оллида топқуси муродин бетанг,
Ҳар кимки агар муриди содиқ бўлғай.

Бобур

Ким бор анга илм толиби – илм керак,
Ўргангали илм толиби илм керак.
Мен толиби илму толиби илме йўқ,
Мен бормен илм толиби – илм керак.

Бобур

Ё бўлса муяссар кишига илм ила ҳол,
Ё топса киши салтанат авжида камол.
Ё ошифтае бўлса кўруб ҳусну жамол,
Ё бўлса тамом ўзлугидин фориғбол.

Бобур

Улким, анга илм ичра ғолиб йўқтур,
Дерларким, бери келурға роғиб йўқтур.
Дедимки, бу сўз рост эмастур, нечаким,
Толибни тилар андаки, толиб йўқтур.

Бобур

Доноликдан маҳрум кўнгил ўликдир. Аммо агар у билим билан
бойитилса, бамисоли қақроқ ерга ёмғир ёққанидек жонланади.

Абул Фараж

Тентакликни кечириш ҳар бир ақлли одамга хос ишдир.

Абул Фараж

Аввал бошданок ўзини тўғри тута билган одам виждон азобидан
фориғдир.

Абул-Фараж

Донишманд баққолнинг дўконига ўхшайди: борини индамайгина
кўрсатади-қўяди.

Саъдий

Одамлар билан уларнинг ақлига монанд гаплаш.

Саъдий

Билим – барча кулфатларга қалқон.

А. Рудакий

Ўқиш ва ёзишни билмоқнинг фойдалари

Ҳикоя.

Бир бола дарё бўйида сайр қилиб юрарди. У йўлда бир кўприкнинг олдидан чиқиб қолади. Яқинроқ бориб қараса, кўприк устида бир тахтага: “Бу кўприкдан ўтма, унда ҳаётингга катта хавф-хатар бор”-деб ёзиб қўйилган экан. Ҳалиги бола бу ёзувни ўқиб, бошқа кўприкдан ўтиб, ўз манзилига соғ-саломат етиб олибди. Шундан сўнг ўша кўприкнинг олдида ўқиш ва ёзишни билмайдиган бошқа бола келибди ва ҳалиги тахтадаги ёзилган нарсга эътибор бермай кўприкдан ўта бошлабди. Кўприкнинг ўртасига етганда эса, оёғи остидаги чириган тахта синиб, бола сувга кулаб тушибди. У тез фурсатда сувга ғарқ бўлибди.

Бойликдан илм афзал

Ҳикоя.

Ўтган замонда бир қария яшаган экан. Чол “ўзим саводсиз қолган эдим, кани энди ўғилларим ўқиб, олим бўлса”, деб орзу қилар экан. Бобонинг саккиз ўғли ва бир қизи бор экан. Қизи ақлли, зийрак экан. Ота қизига:

– Сендек оқила қизим борлигидан жуда хурсандман. Лекин акаларингдан хафаман. Уларнинг меҳнат қилишга бўйни ёр бермайди, ўқиб илм олиб, одам бўлинглар, десам, гапимга кулоқ солишмайди. «Шунча молимиз, еримиз бор, ўқиб нима қиламиз?!» дейишади. Мен қариб қолдим, бу дунёдан кўз юмсам, акаларингнинг ҳоли не кечади. Уларнинг аҳволи шу бўлса, вафотимдан сўнг менга лаънат келтирадилар, деб кўрқаман, қизим, – дея ҳасрат қиларкан.

– Отажон, сиз акаларимни ёнингизга чақиринг. Кейин улардан “Илм афзалми ёки бойликми? - деб сўранг. Ҳаммаларидан жавобни эшитиб бўлгач, менга ҳам акаларимга берган саволингизни қайтаринг. Ақлим етганча жавоб бераман, акаларим эшитиб турсинлар, – дебди қиз.

Чол қизининг ақлига тасанно айтиб, кечкурун ўғилларини меҳмонхонага чақирибди.

– Ўғилларим, сизларни едирдим, кийдирдим, вояга етдинглар. Бировдан кам эмассизлар. Мендан кейин рўзғор ташвиши бошингизга тушади. Ўқиб илм олинглар. Ўйлаб кўрсам, илм билан хунарда гап кўп экан, – дебди ота.

Ота тўнғич ўғлидан сўрабди:

– Сен катта фарзандимсан. Режанг қандай? Илм яхшими ёки давлатми? Ўғли:

– Эй, ота, худога шукр сиз ҳаётсиз, еримиз, молимиз бор. Ўқиб нима қилдим, – дебди. Иккинчи ўғил отасига:

– Пулу мол бўлмаса илмдан нима фойда, – дебди.

Учинчи ўғил: - Ёшим катта бўлиб қолди, илм олган билан қаерга бораман, давлат яхши-да ота, – дебди. Шу тариқа бошқа ўғиллари ҳам «давлат яхши», деб жавоб беришибди. Гал кенжа ўғилга келибди.

– Отажон, мен давлат эмас, илм афзал дейман. Мени мактабга беринг ўқийман. Насиҳатингизга амал қиламан. Сиз борингизда илмли бўлиб олай.

– Баракалла ўғлим, – деб фарзандининг пешонасидан ўпибди чол.

– Қани қизим, навбат сенга келди, гапир болам, бу саволга сен нима деб жавоб қиласан?

– Э, отажон, кенжа ўғлингизнинг берган жавоби тўғри жавобдир. Давлат бугун бор, эртага йўқ бўлиб кетади. Акаларимнинг еттови давлат зўр, дедилар. Бу нотўғри. Мен бўлсам, илмни афзал, деб айтаман. Акаларим эшитиб олсинлар: илмни қанча сарфласанг, шунча кўпаяди. Давлатни сарфласанг, у камайиб боради. Илмли одам ширинсухан, одобли бўлади, олим одам дунёда доимо фароғатда умр кечиради. Чунки унинг бошидаги илмни ҳеч ким ўғирлаб кета олмайди, илм эскирмайди, чиримайди. Мол-мулкни зах ерга қўйсанг чирийди. Эй, отажон, акаларим ёшлик даврни зое кетказишяпти, қолган вақтдан фойдаланиб қолишсин. Меҳнат илмини, хунарни эгаллаб олсинлар. Зеро, охирги пушаймон ўзларига душман.

Қария ҳам, акалари ҳам оқила қизга қойил қолиб, офарин дедилар.

Қария қизи билан кенжа ўғлини мактабга берибди. Бошқа ўғиллари эса, меҳнат қилишга киришиб, меҳнат илмини эгаллаб, хунар ўрганиб, мурод-мақсадларига етибдилар.

Устоз синовни (ҳикоя).

Бир вақтлар Мавлоно Танбурий, деган мусиқачи устоз ўтган экан. У киши танбур, дутор, най, чангни шундай маҳорат билан чалар эканки, эшитган киши сел бўлиб кетаркан. Устоз кўплаб шогирдлар тайёрлаган экан. У кишининг шогирд танлашда қизиқ бир одатлари бўлиб, ким шогирд бўламан деса, дарров кўлига чўп ёки ҳассаларини тутказар эканлар. Бир бой ўз ўғлини қобилиятли, зўр мусиқачи бўлади деб, устоз Танбурийга олиб келди. Танбурий берган ҳассани бола бир қарич, икки қарич, деб ўлчаётганини кўрган устоз: “Йўқ, болангиздан мусиқачи эмас, савдогар чиқади”,-дебди. Яна бир кишининг боласи берилган ёғочни кеса бошлаганини кўрган устоз ундан мусиқачи эмас, дурадгор чиқажагини айтибди. Бошқа савдогарнинг ўғли ҳассани от қилиб минишини кўриб, ундан чавандоз чиқишини айтибди. Шундай қилиб, устоз шогирд бўламан деб келган болага синаш учун берилган чўпни ерга тикса - боғбон, қилич қилиб ўйнатса - сарбоз деб жўнатиб юбораверибди. Кейин болаларни йиғиб, кўлларига биттадан ҳасса бердириб, пойлаб ўтирибди. Улардан бири ҳассани яна қилич қилиб ўйнатибди, иккинчиси от қилиб минибди... Фақат бир усти юпун бола ҳассани найга ўхшатиб чала бошлабди. Буни кўриб, Танбурий бағоят хурсанд бўлибди-да, болани ўзига ҳам шогирд, ҳам ўғил қилиб олиб, унга бор хунарини қунт ва сабр-қаноат билан ўргата бошлабди. Кечани кеча, кундузни кундуз, ёзни ёз, кишни киш демай таълим берибди. Бола ҳам зеҳнли экан, устозининг айтганини дарров англаб олиб, қайта-қайта такрорлаб, кейинчалик машҳур найчи бўлиб етишибди. Устози Танбурийни отасидан ҳам аъло билиб, умрбод унинг иззат-икромини жойига қўйибди, хизматини ўтабди. Устозлик меҳри туфайли оддий бола халқ орасида машҳур найчи бўлиб етишибди.

Қиссадан ҳисса: устоз ўгити – камолот калити.

а) Илмга амал ҳақида

Таврот юклатилган (берилган), сўнгра уни кўтармаган (унга амал қилмаган) кимсаларнинг мисоли худди китобларни ортиб кетаётган эшакка ўхшайди...

Жумъа, 5

Эй, Парвардигор, мен Сендан фойдасиз илм, қабулсиз амал ва ижобатсиз дуодан паноҳ тилайман.

Ҳадис

Илмнинг яхшиси фойда берадиганидир.

Ҳадис

Аллоҳдан фойдали илмни сўранглар. Фойдасизидан эса паноҳ тиланглар.

Ҳадис

Одамларнинг ёмони улар ичидаги уламоларнинг ёмонидир.

Ҳадис

Илмига амал қиладиган, ортикча дунёсидан хайру эҳсон этадиган, беҳуда гапдан тилини тиядиган кишилар нақадар яхши кишилардир!

Ҳадис

Илм икки хилдир: бири қалбдаги илм бўлиб, у фойдалидир. Иккинчиси тилдаги илм бўлиб, у Аллоҳнинг ҳузурида банда зарарига хужжат бўлади.

Ҳадис

Илмга риоя қилувчи бўлинглар, уни фақат ривоят қилувчи бўлманглар!

Ҳадис

Одамларга яхши ваъз-насихатлар қилиб, ўзи унга амал қилмайдиган олим, гўёки одамларга ёруғлик таратиб, ўзини куйдириб бораётган шамчирок кабидир.

Ҳадис

Илмни ўрганиб, сўнг уни бошқаларга ўргатмаслик гўёки молу дунёни йиғиб, ундан сарф қилмай кўмиб қўйиш билан баробардир.

Ҳадис

Фойда келтирмайдиган илм сарф қилинмайдиган хазинага ўхшайди.

Жавомиъул калим

Тўрт нарса улуғлиққа далолат қилур: илмни азиз тутмоқ ва ёмонни яхҳилик бирла даф қилмоқ ва аччиқ ғазабларни ютмоқ ва жавобни савоб (тўғрилиқ) бирла бермоқ.

Хожа Аҳрор

Олим керакки, ўз илмининг поя ва миқдорини асрагай, гавҳарни имтихон учун тошқа урмагай.

Навоий

Икки киши бесамар иш қилган ва бенаф ташвиш чеккан: уларнинг бири бойлик тўплаб, фойдалана билмаган ва ановиси эса илм ўрганиб, унга амал қилмаган.

Саъдий

Китоби йўқ олим – мевасиз дарахт.

Саъдий

Энг зарур билимни қунт билан ўрган,
Зарур бўлмаганин ахтариб юрма.
Зарурини ҳосил қилгандан кейин,
Унга амал қилмай умр ўткарма.

Жомий

Агар тариқат аркони (устунлари) нечта, деб сўрасалар, бу ҳам олтига деб айт: биринчи – фарз этилган илмларни ўрганиш, иккинчи – илмни амалда тадбиқ этиш, чунки амалга тадбиқ этилмаган илм мевасиз дарахт ва ёғи йўқ чирокдир. Шайх Саъдий айтганидай:

Дарахтнинг меваси илмнинг амалидир, бил.

Илмингга қилмасанг амал мевасиз дарахтсан.

Учинчи – халқ ичида яхши хулқ билан ном қозониш.

Тўртинчи – риёзат чекиш, токи кўнгил кўзгуси жидду жаҳд сайқали билан равшанлик топсин:

То сайқали тажрид ила дил мусаффо ўлмас,

Чехраи Дўст кўзгуда пайдо ўлмас.

Бешинчи - ҳамиша Дўст (худо) номини зикр этиб туриш.

Олтинчи – Дўст дийдорини кўриш учун кучли иштиёқ ва шавқ билан интилиш, кўнгилни Дўст ёди билан банд этиш.

Кошифий

1.7. Жаҳолатнинг қораланиши

Илмнинг офати – эсдан чиқармоқлик ва уни илмга рағбати бўлмаган кишиларга ўргатиш эса уни зое қилмоқликдир.

Ҳадис

Энг ёмон кўрлик – ҳидоятдан кейин яна залолатга кетишлик.

Ҳадис

Кўрликнинг ёмони – қалб кўрлиги.

Ҳадис

Кимки илмни уламолар олдида фахрланиш, нодонлар билан баҳслашиш ёки одамларнинг диққатини ўзига тортиш мақсадида ўрганса, унинг жойи жаҳаннамдир.

Ҳадис

Бир тоифа одамлар борки, уларнинг тўшақлари ғафлат бешиқларига обдон йўргаклангандир. Уларнинг кўзларида қоплонлар сингари бедорлик оз бўлади.

Замахшарий

Илмли бўл ёки илмга таяниб иш тутадиган бўл, лоақал илмни тинглаб эшитадиган бўл, бироқ тўртинчиси бўлма, чунки касодга учраб халок бўласан.

Замахшарий

Аҳмоқ киши ҳикмат лаззатини билмайди, бамисоли тумов киши гулнинг ҳидини сезмаганидек.

Замахшарий

Сенга кўп ҳолларда маломат билан мудом ваъз қилдилар (*яъни* сенга кўп маломат қилдилар). Бунинг ўрнига сени ғафлатнинг давомли уйқусидан уйғотганларида маъқул бўларди.

Замахшарий

Илмли бўлиш бир баланд тоққа чиқиш каби кўп машаққатлидир, лекин ундан тушиш осондир. Жоҳиллигу нодонлик булоғи чуқур чашма мисоли бўлса-да, бироқ у кўп қийинчилигу азобларга гирифтор қилади.

Замахшарий

Ўобил-а мураббий бҳл ва тарбият ўил! Ноўобил-а эса ўарама ва тарбият ўилма! Ки ўобилни (тарбиятсиз) ўҳймоў зулмдир ва ноўобилни тарбият ўилмоў жақл (нодон)ликдир.

Ҳожа Аҳрор

Жоҳилликдан ёмонроқ бахтсизлик борми?

Навоий

Жаҳл аҳли била кимки улфат бўлғай,
Ул улфати ичра юз минг офат бўлғай.

Навоий

Бекорчилик ва айш-ишрат нафақат нодонликка олиб келади, айти вақтда, касалликнинг туғилишига ҳам сабаб бўлади.

Ибн Сино

Ҳар замон бир лаванд⁹ масхарае, (Сн.⁹ Фоҳиша.)
Маъсият¹⁰ дудидин юзи қорае. (Сн.¹⁰ Гуноҳ.)

Бобур

Калтафаҳмлар фақат одамларнинг камчилигини кўрадилару фазилатларига эътибор бермайдилар. Улар баданнинг нуқул газак олган аъзосига қўнмоқчи бўлаётган пашшага ўхшайдилар.

Абул Фараж

Истамай мутолаа қилаётган талаба – қанотсиз қуш.

Саъдий

Нодоннинг идроки – индамасликда. Агар нодон буни тушуниб етса, унинг ярим доно бўлгани шудир.

Саъдий

Агар оқил одам нодонлар гурунгига тушиб қолса, улардан иззат-икром кутмасин, агар нодон бемаъни каломи билан оқилни енгса, бунинг ҳеч ажабланадиган жойи йўқ, зеро ёқутни тош ҳам синдириши мумкин.

Саъдий

Агар оқил одам тарбия кўрмаганлар даврасида гапиролмаса, ажабланма: унинг майин товуши ноғора гумбурида эшитилмай қолади, анбарнинг хуш бўйи саримсоқнинг қўланса исидан йўқолиб кетади.

Саъдий

Билурсан ўзингни жуда серақл,
Тўлиқ хумга не ҳам сиғар, яхши бил!
Гурур бирла тўлган бошинг бўш кетар,
Гурурдан бўшат, сўнгра маъни сиғар.

Саъдий

Жаҳилнинг сабри йўқ, фикри хом.

Саъдий

Нодон учун сукут сақлашдан яхшиси йўқ, бироқ у ўзи учун нима фойдали эканини билганда нодон бўлмас эди.

Саъдий

Қайсарга насиҳат қилган кишининг ўзи насиҳатга муҳтождир.

Саъдий

Ҳаддан ошган ғазаб кўрқув туғдирур, меъёрсиз эркалаш оломон кўз
ўнгида обрўйингни тўкур. Барчанинг жонига тегар даражада шафқатсиз ва
учраган кимса сени туртиб кетар даражада мулойим бўлма.

Саъдий

Иқтидоринг етмаган ишни қилма,
Сабабсиз ўзингни донишманд билма.

Хисрав

Донога ёндашгил, қоч нодондан сан,
Ҳатто у хавфлидир доно душмандан.

Румий

Дунёда билимсиз билимдон бисёр,
Улар сотиб юрар ақлни очик.
Улар ўзга сўзин ёд олиб такрор,
Қилар ўз сўзидек дунёга тортиқ.

Мирза Шафий

Қанча кучанмасин сохта билимдон,
У юксала олмас кўкка ҳеч қачон.
Унга ўз-ўзининг буюклиги бас,
У бундан бошқача оламини билмас.

Мирза Шафий

Қулоқдан дилиннга гар кирмаса нур,
Сичқон қавагидан не фарқи бўлур.

Жомий

II. ОДОБ-АХЛОҚ ВА ЮКСАК ИНСОНИЙ ФАЗИЛАТЛАР

Эй, одам фарзанди, мен Аллоҳдурман, бандаларни ўз қудратим билан
яратдим. Бас, кимларгадир мен яхшиликни ирода қилиб, яхши хулқни бериб
қўяман, кимларгадир ёмонлик бўлишини ирода қилсам, унга ёмон хулқни
бераман.

Ҳадиси қудсий

Мен барча яхши хулқларни такомиллаштириш учун юборилганман.

Ҳадис

Парвардигорим мени хусни хулқ билан тарбиялади.

Ҳадис

Бирор тоғни ўрнидан бошқа жойга кўчибди, деб эшитсангизлар, унга ишонаверинглар, аммо бирор кишининг хулқи ўзгарибди, деб эшитсангизлар ишонманглар, чунки у албатта туғма феълига қайтур.

Ҳадис

Аллоҳдан ҳақиқий ҳаё билан уялинглар, чунки Аллоҳ таоло сизларнинг ахлоқларингизни худди ризқларингиздек тақсимлаб қўйгандир.

Ҳадис

Ҳамма ишларингизда тўғри бўлинг, одамларга муомалада хулқингиз чиройли бўлсин!

Ҳадис

Мўминларнинг афзали хулқ-атвори яхшироғидир.

Ҳадис

Одамларнинг азиз ва мукаррами уларнинг тақводорроғидир.

Ҳадис

Мўминларнинг имони комилроғи – яхши хулқлиси ва аҳли аёлига яхши муомалада бўладигани.

Ҳадис

Эй, Парвардигор, менинг жисмимни қандай чиройли яратган бўлсанг, хулқимни ҳам шундай чиройли қил!

Ҳадис

Фаҳш ишлар, фаҳш сўзлар мутлақо исломда йўқ нарсалардандир. Мусулмон одамларнинг яхшиси хушхулқлисидир.

Ҳадис

Мўмин киши ўзининг яхши хулқи билан кечалари қоим¹¹ (¹¹ қоим – тик турувчи (намоз ўқувчи маъносида). ва кундузлари соим¹² (¹² Соим – рўза тутувчи) бандалар даражасига эришади.

Ҳадис

Сизлар одамни молу дунёларингиз билан мамнун қила олмайсизлар, балки очиқ юз ва яхши хулқларингиз билан миннатдор қилишларингиз мумкин.

Ҳадис

Яхши одам билан ўтириш мушқу анбар, ёмон одам билан бирга бўлиш эса темирчининг босқонига ўхшайди. Мушқу анбари бор кишидан хушбўй

ҳид таралади, сен уни сотиб олишинг ёки хушбўй ҳидидан баҳраманд бўлишинг мумкин. Темирчининг босқони эса кийимингни куйдириб қўйиши ёки лоқал ундан қўланса ҳид етиши мумкин.

Ҳадис

Барча яхшилик хушхулқликдадир. Барча гуноҳ ва ёмонлик дилдаги ғашлик ва одамлар кўзига уятли ишдадир.

Ҳадис

Мўмин кишига берилган нарсаларнинг яхшиси чиройли хулқдир. Унга берилган нарсаларнинг ёмони эса, кўриниши чиройли бўлса-да қалбида ёмонлиги боридир.

Ҳадис

Мулойимлик ҳикматнинг бошидир.

Ҳадис

Одамларга сув улашувчи киши ҳаммадан кейин ичади.

Ҳадис

Одамлар билан хушмуомала бўлинглар. Одамларга қаттиққўллик қилиб беҳаё сўзламанглар!

Ҳадис

Кимки қалбини имон учун холис ва соғлом қилиб олган ва тилини ростгўй қилган, ўзини хотиржам этган, хулқини тўғри ва қулоғини тингловчи ҳамда кўзини ибрат назари билан боқувчи қилиб олган бўлса, демак у бахтлидир.

Ҳадис

Аллоҳнинг ҳар бир хулқи чиройли ва гўзалдир.

Ҳадис

Банданинг савоб торозусида яхши хулқдан оғирроқ амал йўқдир. Унинг даражаси ҳатто намоз ва рўзанинг даражаси билан баробардир.

Ҳадис

Ҳеч бир ота ўз фарзандига хулқу одобдан буюкроқ мерос беролмайди.

Ҳадис

Инсонга берилган фазилатларнинг энг яхшиси гўзал хулқдир.

Ҳадис

Олижаноблик хулқнинг энг гўзалидир.

Жавомиъул калим

Гўзал хулқ инсоннинг толедандир.

Жавомиъул калим

Халқи жаҳонга хуш хулқинг ила маҳбуб бўл,
Жаннат боғига йўл бошловчи шудир, эй дил.

Кошифий

Хурмат қилсанг, хурмат кўрасан.

Халқ мақоли

Агар футувватнинг (Сн¹- футувват – ёшлик; жавонмардлик (жумардлик); яхши сифатлар ва намунали ахлоқ билан машхур бўлиш) рукнлари (устунлари) нечта деб сўрасалар, ўн иккита деб айт: олтита зоҳирий ва олтита ботиний рукн бор. Футувватнинг зоҳирий рукнлари қуйидагилар:

Биринчиси ғийбат, ёлғон ва бўҳтон ва беҳуда сўзлардан тилни тийиш. Зероки тилидан халққа озор етмайдиган одамгина футувватга даъво қила олади.

Иккинчи – ножўя, номақбул сўзлар, бўҳтон, ғийбатдан кулоқни беркитиш.

Учинчиси – кўриш ножоиз ҳисобланган нарсалардан кўзни юмиш.

Тўртинчиси – ҳаром нарсалардан, халқ озоридан қўлни тортиш.

Бешинчиси – бориш ман қилинган ношоиста жойлардан оёқни тортиш. Ҳақорат ва гуноҳга сабаб бўладиган, ғаммозлик, гап ташиш ва зиён-заҳмат, озорга етаклайдиган ишларга қадам қўймаслик.

Олтинчиси – ҳаром овқатлардан оғизни, зинодан аъзони беркитиш. Зино футувват аҳдини бузиш, ҳаромхўрлик эса футувват риштасини узишдир.

Аммо олтита ботиний рукнларга келганда, улар мана булардир: биринчиси саховат, яъни тилмасдан бурун ўз маҳалида бағишламоқ, оқибатини ўйламаслик, лаёқату қобилиятни андеша қилмаслик.

Иккинчиси – тавозуъ, яъни бошқаларни ўзидан афзал билмоқ, барчага камтар, хоксор муносабатда бўлиш.

Учинчиси – қаноат... Одамлар бошига тушадиган азоб-изтироблар, фалокатлар ортиқча нарсаларга эга бўлиш ҳирсидандир, чунончи Мавлоно Румий деганлар:

Ҳарис кўзи тўярми ҳеч дунёдин?

Қаноат бўлмаса, дур бўлгайми садафда.

Тўртинчиси – авф ва марҳамат. Яъни халққа шафқат кўргизмоқ, кишилар гуноҳини кечирмоқ ва иложи борича уларга яхшилик, муруват билан муомала қилиш.

Меҳрибон бўл, эй азизим, меҳрибон,

Меҳрибонлик мардликдандир нишон.

Бешинчиси - ҳавобаландлик ва ғурурни тарк этиш. Яъни, анчалик маъқул ва мақбул ишларни амалга оширса ҳам мағрур бўлмаслик, зеро Иблис кибру ҳаво туфайли жаннатдан бадарға бўлди.

Олтинчиси - қурб (илоҳиётга яқинлашиш) ва васлат мақомига бутун вужуди, дилу жони билан интилиш. Яъни, кўнгил уйини риёзат супургиси билан чангу ғубор, чиқиндилардан тозалаб туриш, токи кўнгил ишқ султони ўтирадиган тахтга айлансин... зеро, модомики кўнгил дунё тааллуқоти – ташвишлари ғалвасидан қутулмас экан, у дўст муҳабатининг маконига айланмайди.

Кўнгил токим тааллуқ зангиндин пок ўлмас,
Жамоли зулжалол ғайб пардасидан жило этмас.

Кошифий

2.1. Ота-онага ҳурмат

Биз инсонга ўз ота-онасига яхшилик қилишга буюрдик.

Анкабут, 8

Биз инсонга ўз ота-онасини рози қилишни буюрдик. Онаси уни заифлик устига заифлик билан (қорнида) кўтариб юрди. Уни (кўкракдан) ажратиш муддати икки йилда (битар). (Биз инсонга буюрдикки) “Сен Менга ва ота-онангга шуқр қилгин!

Луқмон, 14

Аллоҳга ибодат қилингиз ва Унга ҳеч нарсани шерик қилмангиз! Ота-оналарга эса яхшилик қилингиз!...

Нисо, 36

Раббингиз, Унинг Ўзигагина ибодат қилишингизни ҳамда ота-онага яхшилик қилишни амр этди. (Эй, инсон!) Агар уларнинг бири ёки ҳар иккиси хузурингда кексалик ёшига етсалар, уларга «уф» дема ва уларни жеркима! Уларга (доимо) ёқимли сўз айт!

Уларга меҳрибонлик билан, хорлик қанотини паст тут ва (дуода) айт: «Эй, Раббим! Мени (улар) гўдаклик чоғимда тарбиялаганларидек, Сен ҳам уларга раҳм қилгин!»

Исро, 23-24

Сиздан (эй, Муҳаммад,) қандай эҳсон қилишни сўрайдилар. Айтинг: «Ниманики хайр-эҳсон қилсангизлар, ота-она, қариндошлар, етимлар, мискинлар ва мусофирларга қилингизлар! Ҳар қандай қилган эҳсонларингизни Аллоҳ билиб турувчидир».

Бақара, 215

Эсланг, Исроил авлодидан: «Фақат Аллоҳгагина сиғинасизлар, ота-она, қариндош, етим ва мискинларга яхшилик қиласизлар, одамларга ширинсўз бўлинг, намозни мукамал адо этинг, закот беринг», - деб аҳд олган эдик.

Бақара, 83

Жаннат оналарнинг қадамлари остидадир.

Ҳадис

Аввало онангга яхшилик қил, яна онангга ва яна онангга яхшилик қил, сўнг отангга яхшилик қил.

Ҳадис

Отанг вафотидан кейин унинг дўстлари билан алоқани давом эттир, акс ҳолда Аллоҳ таоло сенинг нурунгни ўчиргай.

Ҳадис

Одамларнинг ичида аёл кишига нисбатан ҳақлироғи унинг – эри. Эркак кишига нисбатан одамларнинг ҳақлироғи – бу унинг онаси.

Ҳадис

Гуноҳнинг катталари: Аллоҳга ширк келтириш, инсон қонини ноҳақ тўкиш, ота-онага оқ бўлиш ва ёлғон гувоҳлик бериш.

Ҳадис

Эй, Парвардигор! Мени илм билан бойит, ҳилм¹³ (¹³ *Ҳилм – юмшоқлик, мулойимлик.*) билан безатгин, тақво билан мукаррам этгин ва хотиржамлик билан гўзал қилгин.

Ҳадис

Аллоҳ таоло сизларни оталарингиз номи билан қасам ичишдан қайтаради.

Ҳадис

Яхшиликнинг энг улуғи отаси вафотидан сўнг ҳам унинг дўстлари билан алоқани узмасликдир.

Ҳадис

Ўзинг ҳам, молинг ҳам отангникидир.

Ҳадис

Уч хил дуо бордурки, улар шаксиз мустажоб бўлгай: 1) ота-онанинг фарзанд ҳаққига қарғаб туриб қилган дуоси; 2) мусофирнинг дуоси; 3) мазлум кишининг дуоси.

Ҳадис

Аллоҳ таоло қиёмат куни уч тоифа кишига раҳмат назари билан боқмайди: 1) ота-онасини норози қилиб, уларга оқ бўлган киши; 2) ўзини (кийим ва пардозда) эркакларга ўхшатиб олган аёл; 3) ўз хотинини рашк қилмайдиган эр.

Уч тоифа киши жаннатга кирмайди: 1) ота-онасига оқ бўлган фарзанд; 2) ичимликка муккасидан кетган киши; 3) берган хайру эҳсонини ёки яхшилигини миннат қилувчи одам.

Ҳадис

Ота-оналарини тирик вақтида рози қилмаган фарзанд хор бўлсин, хор бўлсин ва яна хор бўлсин.

Ҳадис

Отага итоат қилиш Аллоҳга итоат қилишдир. Унга гуноҳкор бўлиш Аллоҳга гуноҳкор бўлиш билан баробардир.

Ҳадис

Ота-оналарингизга қандай яхши муомала қилсангиз, фарзандларингиз ҳам сизларга шундай муомала қиладилар.

Ҳадис

Агар ота-она бирданига чақириб қолишса, аввал онага жавоб қил!

Ҳадис

Отанг вафотидан кейин унинг дўстлари билан алоқани давом эттиришинг энг яхши ишлардан ҳисобланади.

Ҳадис

Кимки отасининг вафотидан кейин ҳам унга яхшилик қилишни истаса, унинг ёру биродарлари билан алоқани узмасин.

Ҳадис

Кимки ота-онаси розилигини олган бўлса, унга қандай яхши?! Аллоҳ таоло унинг умрини узайтиради.

Ҳадис

Бошни фидо айла ато қошиға,
Жисмни қил садқа ано бошиға.
Тун-кунунга айлангани нурфош,
Бирисин ой англа, бирисин ўуёш.

Навоий

Ҳар кимки атоға кўп риоят қилғай,
Ўғлидин анга бу иш сироят қилғай.

Навоий

Олудаи юз туман маосий бўлмоқ,
Юз ранжу туман азоб хоси бўлмоқ.

Кўп яхши экин аҳли хираднинг қошида
Ким, оғритибон атони осий бўлмоқ.

Бобур

Отани чунки қибла дебтурлар,
Қибла янглиғ анга назар қилғил!
Ота оғритма, эй отам, зинҳор,
Ота озоридин ҳазар қилғил!

Бобур

Бўл талабгор истар гар бўлсанг отонинг давлатин,
Тангри носир бўлса, эй Бобур, жаҳонгир ўлғасен¹⁴.⁽¹⁴ Шарх. Аллоҳ мадақкоринг бўлса, жаҳонни оласан! Бу ерда Бобурнинг икки укаси Жаҳонгир мирзо ва Носир мирзоларга ҳам ишора бор)

Бобур

2.2. Аёлни эъзозлаш

Эсланг (эй, Муҳаммад,) Имроннинг хотини (Ҳанна): "Эй, Раббим, мен қорнимдаги нарсани (ҳомилани дунё ишларидан) озод этиб, Сенга назр қилдим. (Уни) мендан қабул эт! Албатта, Сен Самеъ (эшитувчи) ва Алим (билимдон)дирсан", - деб дуо қилди.

Кўзи ёригач, деди: "Эй, Раббим, мен қиз туғдим", - ваҳоланки, Аллоҳ унинг нима тукқанини билувчироқ эди. Ахир, (у кутган) ўғил бу киздек (хислатли) бўлмасди. - "Мен унга Марям деб исм қўйдим ва унга ҳамда зурриётига қувғин этилган шайтоннинг ёмонлигидан паноҳ беришингни Сендан сўрайман".

Оли Имрон, 35-36

Аллоҳ имон келтирган зотлар ҳақида Фиръавннинг хотинини мисол келтирди. Ўшанда у: "Эй Раббим! Ўзинг мен учун ҳузурингда (жаннатда) бир уй бино қилгин, менга Фиръавн ва унинг қилмишидан нажот бергин. Мени золимлар қавмидан халос этгин!" - деди.

Яна ўз номусини сақлаган аёл - Марям бинт Имронни (мисол келтирди). Бас, Биз Ўз (даргоҳимиздаги) руҳимиздан унга пуфладик (ва у Исога ҳомиладор бўлди). У Парвордигорининг сўзларини ва китобларини тасдиқ этди ҳамда (Аллоҳнинг амрига) итоат этувчилардан бўлди.

Таҳрим, 11-12

Аллоҳ таоло аёлларга яхши муомала қилишларингизни тавсия этади, чунки улар оналарингиз, қизларингиз, холаларингиздир...

Ҳадис

Қачонки эр ўз хотинига ва хотин ўз эрига қарашса, Аллоҳ таоло ҳам уларга раҳмат назари билан қарайди. Борди-ю кафтини кафтига қўйса, бармоқлари орасидан гуноҳлари дув-дув тўкилади.

Ҳадис

Аёл дини ёки молу дунёси ёхуд хусну жамоли учун никоҳ қилинади. Сен диёнатлисини танлагин, барака топгур!

Ҳадис

Аёлларга эркаклар ўз туғишган опа-сингиллари каби муносабатда бўлишлари керак.

Ҳадис

Қайси бир хотин эридан беузр ва бесабаб талоқ қилишини сўраса, унга жаннат бўйи ҳаромдир.

Ҳадис

Аллоҳнинг наздида бандаларнинг энг яхшиси ўз аҳли аёлига фойдаси кўпроқ тегадиган кишидир.

Ҳадис

Хотиннинг эрдаги ҳақлари: Эр овқатланганда хотинини ҳам овқатлантириши, ўзи янги кийим кийса, хотинга ҳам янги кийим олиб безантириши, юзига урмаслиги, ҳақорат қилиб сўкмаслиги, аразлаганда узоққа кетиб эмас, фақат бўлак ётишлигидир.

Ҳадис

Сизларнинг яхшиларингиз аҳли аёлига хушмуомалада бўлганларингиздир.

Ҳадис

Никоҳнинг яхшиси унинг маҳри енгилроқ бўлгандир.

Ҳадис

Сизларнинг яхшиларингиз аҳли аёлига яхши муносабатда бўлганингиз. Мен сизларнинг орангиздаги аҳли аёлига яхши муносабатда бўлувчингизман. Хотинларни фақат яхши одамларгина иззат-икром қилур, уларни фақат ёмон одамларгина хору зор қилур.

Ҳадис

Ҳалол ва рухсат этилган нарсаларнинг ичида Аллоҳ таолога хуш келмайдигани – талоқдир.

Ҳадис

Сизларнинг ёмонларингиз уйланмай юрадиганларингиздир.

Ҳадис

Одамларнинг ёмони аҳли аёлига бахиллик ва қизғанчиқлик қиладиганидир.

Ҳадис

Қайси бир мўминга Аллоҳ таоло солиҳа хотин насиб қилган бўлса, демак, динининг ярмига ёрдам қилибди. Қолган иккинчи ярми учун унинг ўзи ҳаракат қилсин!

Ҳадис

Икки қиз фарзандни боқиб, тарбиялаб вояга етказган одам билан мен жаннатда бирга бўлурман.

Ҳадис

2.3. Раҳбарга итоат

Эй, имон келтирган зотлар, Аллоҳга, Пайғамбарга ва сизлардан иш эгаларига (раҳбарларга) итоат этинглар...

Нисо, 59

Эй, имон келтирганлар! Ёппасига итоатга киришингиз ва шайтоннинг изидан эргашмангиз! Албатта, у сизларга очик душмандир.

Бақара, 208

Қачонки Аллоҳ таоло бир подшоҳга яхшиликни хоҳласа, унга содиқ вазирни беради. У унутган пайтда эслатади, эслаган пайтда ёрдамлашади. Агар Аллоҳ подшоҳга ёмонликни истаса, унга ёмон вазир ато қилади: у унутса, эслатмайди эсласа, ёрдамлашмайди.

Ҳадис

Сизларга қора майиз каби қоп-қора ҳабаш бошлиқ қилиб сайланган бўлса ҳам, унга қулоқ солинглар ва итоат қилинглар.

Ҳадис

Ҳар қандай амирга итоат қил ва ҳар қандай имомнинг орқасида намоз ўқи! Саҳобаларимнинг бирортасини сўкма.

Ҳадис

Ўз хожатини бошлиқларга етказа олмайдиган кишиларнинг хожатларини етказинглар, бас кимки ўзи етказа олмайдиган кишининг хожатини подшоҳга етказса, Аллоҳ таоло қиёмат куни унинг оёқларини қиёмат кўприги узра собит қадам қилғай.

Ҳадис

Уч хил киши бордирки, уларнинг аҳволларини (қанчалик ёмон бўлишлигини) мендан сўрамай қўя қолинглар: 1. Жамоатни тарк қилиб, ўз

султониға бўйсунмай шу осий ҳолида ўлган одам. 2. Хожасидан қочиб ўлган кул. 3. Дунёвий ҳожатларига яраб турган эри йўқлигида ўзига оро бериб, ясаниб, очик-сочик ҳолда кўчага чиқадиган аёл.

Ҳадис

Аллоҳ таоло қиёмат куни уч тоифа кишилар билан сўзлашмайди ва уларга раҳмат назари билан боқмайди, гуноҳларини ҳам кечмайди, балки уларга қаттиқ азоб беради: 1. Саҳрода ортиқча сувини бошқа йўловчилардан қизганган одам. 2. Асрдан кейинги улуғ бир соатда ўз молини бунчага сотиб олганман, деб Аллоҳ номи билан ёлғон қасам ичиб, сотувчи одам. 3. Ўз подшоҳи билан дунё умидида аҳдлашган, агар ундан фойда кўриб турса, аҳдига вафо қилиб, фойда кўрмаса хиёнатга ўтадиган одам.

Ҳадис

Подшоҳ бамисоли Аллоҳнинг Ердаги соясидир. Кимки уни иззат-икром қилса, Аллоҳ таолони иззат икром қилган бўлади. Агар кимки уни хорласа, гўё Аллоҳни хорлаган бўлади.

Ҳадис

Ҳар бир мусулмон кишига итоат этиш вожибдир. Хоҳ у буни ёқтирсин, хоҳ ёқтирмасин, башарти маъсият (гуноҳ) амалларга буюрилмаган бўлса. Мабодо гуноҳ ишларга буюрилса итоат қилиш йўқ.

Ҳадис

Сизларнинг ҳар бирингиз бамисоли чўпондирсизлар ва ўз қўл остингиздагиларга масъулдирсизлар. Подшоҳ ўз фуқароларига, эр ўз аҳли аёлига, хотин эрининг уйига, ходим ўз хожаси молига, фарзанд ўз отасининг мулкига масъулдир. Демак, ҳар бирларингиз масъулдирсизлар.

Ҳадис

Қандай бўлишларингизга қараб сизларга бошлиқ юборилади.

Ҳадис

Кимки ўз подшоҳини гуноҳ ва маъсият ишларига тарғиб этса, қиёмат куни ўзи хижолат ва шармисор бўлур.

Ҳадис

Қулоқ солиб, итоат қилиш ҳар бир мусулмон киши учун лозим. Буюрилган нарса у кишига ёқадими, ёқмайдими унинг аҳамияти йўқ. Фақат гуноҳ бўлмаса бўлди.

Ҳадис

Султон (давлат раҳбари) Аллоҳнинг соясидир. Ҳар бир мазлум ундан паноҳ қидиради.

Жавомиъул калим

Халқ аро кимки подшоҳдурур,
Тоатин қилмасанг гуноҳдурур.

Бобур

Подшоҳе агарчи золимдурур,
Аҳли ислом ичра ҳокимдурур.
Анга қилмоқ хуруж бўлди ҳаром,
Будурур шаръ ичра рабту низом.

Бобур

Енгилган сафга бир "хой" кифоядир¹⁷.⁽¹⁷ Изох: Бобурнинг Аҳсига яқин Санг қишлоғидаги жанглардан бирида айтган ҳикмати. Шу кезларда у Карнон деган жойда душман курсовида қолади. Кейинчалик Хожа Яъқуб, Хожа Яҳёнинг ўғли ҳазрати Хожа Убайдуллонинг набиралари бир илоҳий каромат туфайли Бобурнинг курсовда қолганлигини билиб, уни душман исканжасидан қутқарадилар)

Бобур

Агар тариқатнинг имони нима, деб сўрасалар, руҳнинг (шахснинг) иродада оғишмай мустаҳкам туриш, яъни пир ва устоз амрини устивор туриб адо этишидир, деб айт. Агар тариқатнинг интиҳоси – хатми нимага асосланади деб сўрасалар, қуйидаги ўн нарсага асосланади деб айт: аввал – зикр, иккинчи – шукур, учинчи – хизмат, тўртинчи – тоат, бешинчи – мурувват, олтинчи – қаноат, еттинчи – муҳаббат, саккизинчи – таслим (итоат), тўққизинчи – таваккул, ўнинчи тавҳид.

Қошиқий

2.4. Ватанпарварлик ва ватанга муҳаббат ҳақида

Жангга кетганларнинг хотинлари узр туфайли уйида қолганлар учун бамисоли оналаридек маҳрамдирлар. Улардан қайси бири омонат қолган шу аҳли аёлларга нисбатан шахвоний хиёнат қилса, қиёмат кунида уни тик турғизилиб, мазлумга: «Унинг савобларидан хоҳлаганингча ол!» деб буюрилади. Шундай қилиб, унинг амалларини олади. Яна қандай гумон қилурсизлар.

Ҳадис

Беш хил гуноҳнинг каффорати йўқ. 1. Аллоҳга ширк келтириш. 2. Ноҳақ қон тўкиш. 3. Мўминларга нисбатан бўҳтон уюштириш. 4. Жангдан қочиш. 5. Қасам ичиб бировнинг ҳақини ноҳақ ўзлаштириш.

Ҳадис

Аллоҳ йўлида қилинган ғазотда¹ шериклари мағлубиятга учраб орқага чекинганда қочмай душманга юзма-юз бўлиб қони тўкилган кишидан Парвардигор рози бўлур. Аллоҳ таоло ўз фаришталарига: «Қаранглар, бу бандам менинг ҳузуримдаги мукофотга рағбатини ва ризолигини топиш йўлидаги хоҳишини билдириб шаҳид бўлди», – деб айтар экан.

Ҳадис

Болаларингизга сузиш ва ўқ отишни ўргатинглар.

Ҳадис

Узр туфайли уйда қолганлардан қуруқликда ғазот қилганнинг савоби қанча ортиқ бўлса, қуруқликдаги жангчилардан кўра денгиздаги жангчиларнинг савоби шунча ортиқдир.

Ҳадис

Кимки душман билан жанг майдонида тўқнашганда сабру матонат билан урушиб ҳалок бўлса ёки ғалаба қилса, ўлганда гўр азобидан омон бўлур.

Ҳадис

Мард киши мағлуб бўлгани билан унинг мартабаси паст бўлмас, машаққату ташвишга гирифтор бўлса-да, хор бўлмас.

Замахшарий

Ватан таркини бир нафас айлама,
Яна ранжи ғурбат ҳавас айлама.

Навоий

Элга қўшулғон эш топти.

Навоий

Эл ғуссасини сингурмагинг мақсуд эт,
Бу шева билан оқибатинг маҳмуд эт.

Навоий

Даврон элининг жисмида ҳам жон бўлғил,

¹ «Ғазот» ёки «Аллоҳ йўлида қилинган ғазот» деганда тарихда ўтган ва кейинги пайтда пайдо бўлган турли мутаассиб гуруҳлар томонидан талқин қилинганидек, ўзлари хоҳлаган ёки ўзларига муҳолиф деб ҳисоблаган кишиларни кофирга чиқариб, уларга қарши очилган уруш эмас, балки кишининг ўз шаъни, обрўси, жони, ери, оиласи – бир сўз билан айтганда ўз Ватани ҳимояси учун олиб борилган жанг деб тушиниш тўғри бўлади. Хусусан, «Уҳуд» жангида худди шундай ҳолат юз берган эди. Ўз Ватанлари – Мадина ҳимоясига чиққан мусулмонлар жамоасига ташқи душман – маккалик ва турли қабилалардан иборат «мушриклар» ислом дини ва мусулмонларни йўқ қилиш, катта ўлжаларни қўлга киритиш мақсадида бостириб келганларида мусулмонлар танг ҳолга тушиб, катта талофотлар кўрганлар. Ушбу ҳадис ўтган мазкур жанглардаги ҳолатларни ўзида ифода этади.

Ҳам жонларига мояи дармон бўлғил.

Навоий

Неким ўз қошингда эрур нораво,
Улусқа они кўрма асло раво.

Навоий

Одами эрсанг демагил одами,
Ониким йўқ халқ ғамидин ғами.

Навоий

Кимгаки иш бўлди қаноат фани,
Билки, ани қилди қаноат ғаний.

Навоий

Жавонмардликнинг ниҳояти яхшилик йўлида жондан кечишга тайёр
туриш, фидойи қалб эгаси бўлишдир. Хусрав Дехлавий ёзадилар:
Олтин-кумуш ҳадя этувчи мардлар кўп,
Жонни фидо этувчилар марддир, мард!

Кошифий

Жавонмардликнинг бутун моҳияти қуйидаги икки сифатда
муҷассамдир: бири – дўстларга нафъ етказиш, яъни саховат, иккинчиси
дўстларни душман зараридан ҳимоя қилиш, яъни шижоат...

Кошифий

Ватанпарвар – ўз ватани камолоти йўлида, ўз халқига муҳаббати
туфайли эзгуликлари тугул, жонини ҳам аямайдиган инсондир, халқи ва
ватани озодлиги, фаровонлиги учун ўзини қурбон қилувчи инсондир.

Охундов

Ямон от билан тирилгандин, яхши от била ўлган яхшироқдир¹⁸.⁽¹⁸ Изох:
Бобурнинг жангдаги аскарларига қилган даъват сўзларидан намуна)

Бобур

* * *

Шуҳрат билан ёдланишни ҳақимлар иккинчи умр демишлар¹⁹.⁽¹⁹ Изох:
Бобурнинг Султон Ҳусайн фарзандлари билан биргаликда Шайбонийхонга қарши
курашга аҳдлашганларида, Музаффар мирзонинг иттифоққа қўшилмай ёмон отлиғ
бўлганига форсий тилдаги ҳикматни эслатиб ўтади)

Бобур

Ҳижрон қафасида жон қуши дам қиладур,
Гурбат бу азиз умрни кам қиладур.

Не навъ битай фироқу ғурбат шарҳин,
Ким, кўз ёши номанинг юзин нам қиладур.

Бобур

* * *

Ёд этмас эмиш кишини ғурбатта киши,
Шод этмас эмиш кўнгулни меҳнатта киши.
Кўнглум бу ғарибликда шод ўлмади, оҳ,
Ғурбатта севунмас эрмиш, албатта, киши²¹. (²¹ Бобур она юрти Андижон ва Самарқанддан айрилиб сарсону саргардонликларда Тошкентдалиқ вақтида ёзган рубойси)

Бобур

* * *

Андин бериким, қасдим учун турди фироқ,
Юз дарду аламни манга еткурди фироқ.
Мени эшикинғиздин, нетайин, сурди фироқ,
Қил чорае, йўқ эрса ўлтурди фироқ.

Борми экин ҳеч нима оламда ҳижрондин ямон,
Ҳар неким, ондин ямонроқдур, будур ондин ямон.

Бобур

* * *

Жонига етишди тузу тоғ бирла кўнгул,
Дардини тугатмас айтмоғ бирла кўнгул.
Ғурбатта оёқ бирла бадан тинмас, лек
Юз шукрки, тинчдур қулоғ бирла кўнгул.

Бобур

* * *

Ҳижрон ғамидин заиф жоним сўлди,
Ғурбат алами бирла ичим қон тўлди.
Юз шукрки, мунча йилғи ғам бирла алам,
Роҳат била ишратқа мубаддал ўлди.

Бобур

* * *

Кўпдин бериким ёру диёрим йўқтур,
Бир лахза-ю бир нафас қарорим йўқтур.
Келдим бу сори ўз ихтиёрим бирла,
Лекин боруримга ихтиёрим йўқтур.

Бобур

* * *

Қовун бирла узумнинг ҳажрида кўнглумда ғам ҳар сў,
Оқар сувнинг фироқида кўнглумдин ҳар дам оқар су²⁷. (²⁷ Бобурнинг
Ҳиндистонда туриб Андижонни, унинг оқар сувлари-ю меваларини соғиниб ёзган шеъри)

Бобур

Яна мўмин ишида ёрлиғ эт,
Элу тил бирла мададкорлиғ эт!

Бобур

Агар футувватнинг шартлари нечта, деб сўрасалар, етмиш битта деб айт:
бунинг қирқ саккизтаси вужудий, йигирма учтаси азалийдир.

Аммо вужудийлар (қуйидагилардир): биринчи – ислом, иккинчи – имон, учинчи – ақл, тўртинчи, илм, бешинчи - ҳилм (ҳалимлик), олтинчи – зуҳд (тақво), еттинчи – вараъ (парҳез), саккизинчи – сидқ, тўққизинчи – карам, ўнинчи – мурувват, ўн биринчи – шафқат, ўн иккинчи – эҳсон, ўн учинчи – вафо, ўн тўртинчи - ҳаё, ўн бешинчи – таваккул, ўн олтинчи – шижоат, ўн еттинчи - ғайрат, ўн саккизинчи – сабр, ўн тўққизинчи – истиқомат, йигирманчи – насихат, йигирма биринчи – нафс таҳорати, йигирма иккинчи – олиҳимматлилик, йигирма учинчи – сирни яшириш, йигирма тўртинчи – раҳмдиллик, йигирма бешинчи – шариат риояси, йигирма олтинчи – амри маъруфни бажариш, йигирма саккизинчи ота-она ҳурматини бажо келтириш, йигирма тўққизинчи – устоз хизматида бўлиш, ўттизинчи - ҳамсоя ҳаққини адо этиш, ўттиз биринчи – тилга фақат савобга қаратилган каломни келтириш, ўттиз иккинчи – кўп билиб, оз гапириш, яъни билим мўллигидан сукут сақлаш, ўттиз учинчи - ҳамма жойда ҳалолни талаб қилиш, ўттиз тўртинчи – салом одобини бажо келтириш, ўттиз бешинчи – оқиллар билан суҳбатлашиш, ўттиз еттинчи – шукр қилиш, ўттиз саккизинчи – мазлумларга ёрдам қўлини чўзиш, ўттиз тўққизинчи – етим-есирлар, ёлғиз кишилар аҳволини сўраб туриш, қирқинчи фикрат (ўй-фикр, андиша) ва ибрат кўрсатиш, қирқ биринчи – ихлос билан амал қилиш, қирқ иккинчи – амонатга хиёнат қилмаслик, қирқ учинчи – шайтоний нафсга қарши душманлик кўрсатиш, қирқ тўртинчи – инсоф чизигидан чикмаслик, қирқ бешинчи – ризо-розилик ҳиссини йўқомаслик, қирқ олтинчи – касалларни кўришга бориш, қирқ еттинчи – ножинс ва нокаслардан узоқ туриш, қирқ саккизинчи – доимий зикр билан банд бўлиш (худонинг номини тилга олиб туриш).

Аммо парҳез қилинадиган (яъни манъ этиладиган) ишлар кўйидагилардир: биринчи – (пирга) қарши бориш, иккинчи – қабиҳ сўз сўзлаш, учинчи – яхшиларнинг орқасидан гапириш, тўртинчи – (бировни) ортиқча мазах қилиш, бешинчи – гап ташиш, олтинчи – кўп кулиш, еттинчи – ваъдага хилоф иш қилиш (аҳдни бузиш), саккизинчи – одамлар билан макр-ҳийла юзасидан муомала қилиш, тўққизинчи – ҳасад қилиш, ўнинчи – зулм ўтказиш, ўн биринчи – алдаш (ғаммозлик қилиш), ўн иккинчи – бойлик орттиришга ружуъ, ўн учинчи – ҳирс қутқусига учиш, ўн тўртинчи – узоқ

орзу-мақсадни кўзлаш, ўн бешинчи – одамлардан айб қидириш ва бетга чопарлик қилиш, ўн олтинчи – ёлғон қасам ичиш, ўн еттинчи – халқ молидан тамаъ қилиш, ўн саккизинчи – хиёнат қилиш, ўн тўққизинчи – бўҳтон-тухмат қилиш ва кўрмаган нарсани кўрдим деб гувоҳлик бериш, йигирманчи – шароб ичиш, йигирма биринчи – судхўрлик қилиш, йигирма иккинчи – зино қилиш, йигирма учинчи – ёмон мазҳабли одамлар билан суҳбатлашиш. Кимки мазкур етмиш бир шартдан беҳабар бўлса, у футувватдан бебаҳрадир.

Кошифий

2.5. Дўстлик, самимийлик, вафодорлик

...Аҳдга вафо қилинглар! Зеро, аҳд (қиёмат куни) сўраладиган ишдир.

Исро, 34

Эй, одам фарзандлари, мен сизларнинг хусну сувратларингиз ва мол-дунёларингизга боқмасман, балки дилларингиз ва қилган амалларингизга боқурман.

Ҳадиси қудсий

Бандаларимнинг ибодатлари ичида менга суюмлироғи менинг йўлимда яхши амалларга тарғиб ҳамда холис насиҳат қилишдир.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзанди, мен учун холис амал қил ва сўрагил. Мен сўровчилар истаган нарсаларининг афзалини бераман.

Ҳадиси қудсий

Аллоҳ таоло айтадики, икки шерик бири иккинчисига хиёнат қилмаса, Мен уларнинг учинчисидурман, қачонки хиёнат қилса, уларнинг ўрталаридан чиқиб кетаман.

Ҳадис

Амалларингизни Аллоҳ таоло учун холис бажаринглар, чунки Аллоҳ таоло фақат холис амалларнигина қабул қилади.

Ҳадис

Динингда холис бўл (амалларни ихлос билан бажар), шунда озгина амал ҳам сенга кифоя қилади.

Ҳадис

Икки киши бир кишидан яхши, уч киши икки кишидан яхши, тўрт киши уч кишидан яхши, кўпчилик билан бирга бўлинглар. Аллоҳ таоло умматларимни фақат тўғри йўлда бирлаштиради.

Ҳадис

Яхшиликни чиройли юзли кишилардан кутинглар.

Ҳадис

Ким кимни дўст тутса, шу севгисини билдириб қўйсин.

Ҳадис

Икки мусулмон учрашганда қўл бериб кўришиб, худога ҳамду сано ва истиффор айтсалар, ҳар иккиларининг ҳам гуноҳлари мағфират қилинур.

Ҳадис

Аллоҳга имон келтиришдан кейинги амалларнинг афзали бу одамлар билан дўстлашишдир.

Ҳадис

Мўминлар бир-бирларининг оғриқларига шерик бўлишлари керак. Бу бир аъзо оғриганда бамисоли бутун тана оғригани кабидир.

Ҳадис

Кўп кулишдан сақланинг, чунки кулги қалбни ўлдиради ва юзнинг нуруни ўчиради.

Ҳадис

Одамларнинг руҳлари (одам яратилишидан олдин) бамисоли бир тўп лашкар бўлганлар. Улардан қай бирлари бир-бирлари билан кўришиб танишган бўлсалар, ўшаларнинг эгалари бу дунёда дўстлашурлар: Қай бирлари бир-биридан узоқлашган бўлсалар, уларнинг эгалари ҳам ўзаро йироқ муносабатда бўлурлар.

Ҳадис

Изн уч мартагача сўралади. Агар изн берилса, кир, йўкса қайтавер!

Ҳадис

Осонлик вақтида Аллоҳни таниб, унга илтижо қилиб юринг, токи қийинчилик вақтингда у ҳам сени танисин.

Ҳадис

Яшайдиган жойингдаги ёмон қўшнидан Аллоҳдан паноҳ тилагин. Саҳродаги қўшни эса тез кўчиб кетувчидир.

Ҳадис

Биродари ҳақиға ғойибона қилинган дуо рад этилмайди.

Ҳадис

Киши ўз дўстининг дину диёнатиға мослашиб кетади. Бинобарин, ким билан дўстлашаётганиға қараб иш тутсин.

Ҳадис

Қайси бир киши қишлоқдаги биродарини кўриш учун йўл олса, Аллоҳ таоло унинг йўлига бир фариштани қойим қилиб қўяди. У йўловчидан: «Қаерга борурсан»,-деб сўрайди. У: «Мана шу қишлоқдаги биродаримни кўргани борурман»,-деб жавоб беради. Яна сўрайдики: «Сенга бирор берадиган неъмат борми?» У: «Йўқ, лекин мен уни Аллоҳ йўлида дўст тутаман»,-деб жавоб беради. Шунда фаришта: «Мен сенга Аллоҳ томонидан юборилган элчидирман. Сен биродарингни қанчалик яхши кўрсанг, Аллоҳ ҳам сени шунчалик яхши кўради»,-деган сўзни сенга айтгани келдим, дейди.

Ҳадис

Инсон кимни дўст тутса, (жаннатда ҳам) ўша билан бирга бўлади.

Ҳадис

Аллоҳ йўлида бир-бирлари билан дўстлашувчи²⁹, ўзаро суҳбатлашувчи, бир-бирларига хайру саховат қилувчи ва бир-бирларини зиёрат этувчи кишиларга Аллоҳнинг муҳаббати ҳақдир. (²⁹ «Аллоҳ йўлида дўстлашиш» оят ва ҳадисларда тез-тез учрайдиган мавзу бўлиб, бунда кишининг мансаби, молу дунёси эмас, балки яхши хислатлари учун дўстлашиш назарда тутилади.)

Ҳадис

Икки мусулмон ўзаро учрашиб, қўл бериб сўрашган заҳоти ажралишиб кетмай турибоқ уларнинг гуноҳлари мағфират қилинади.

Ҳадис

Икки мусулмон ўзаро учрашиб, қўл бериб сўрашган заҳоти ҳали ажралишиб кетмасдан гуноҳлари мағфират қилинади.

Ҳадис

Яхши улфат бамисоли аттордир. Аттордан бирор нарса олмасанг-да, унинг хушбўй хидларидан баҳраманд бўлиб турасан.

Ҳадис

Мўминлар ўзаро дўстлашишда раҳму шафқатда ва меҳру оқибатда гўёки бир тананинг аъзоларидир. Унинг бирор аъзоси оғриси, бошқа аъзолари ҳам бедорлик ва ҳарорат билан алам чекади.

Ҳадис

Кимки имон ҳаловатини татиб кўришни истаса, биров билан фақат Аллоҳ учун дўстлашсин!

Ҳадис

Ваъда қарзидир.

Жавомиъул калим

Кудри тоифаси сингари талайдиган, Кудри қуши сингари учди-кетди³⁰.⁽³⁰ Аввалига яхши гапириб одамнинг ичига кириб олиб, ўз ишини битиргач, Кудри қуши сингари ғойиб бўладиган кишиларга нисбатан айтиладиган ибора.)

Замахшарий

Ўз биродарингни мушқдан кўра ҳам хушбўй сўзлар билан мақтаб ёд эт, гарчанд у сендан узоқ шаҳарда бўлса ҳам.

Замахшарий

Огоҳ бўлингизки, карим ва ҳурматли одамни йўқотиш эр кишига вафотдан кўра ҳам оғирроқдир.

Замахшарий

Ўз биродаринг сўзини сукут сақлаб эшит ва ҳурматини ўрнига қўй, гарчи уни эшитишга рағбат ва майилинг йўқ бўлса ҳам.

Замахшарий

Сизлар бир-бирингиз билан дўстсиз ва бир-бирингизга азизсиз, қачонки бошингизга бирор-бир хасталик, очлик ва бошқа баъзи мусибатлар тушмаган пайтда (дўстлик бошга оғир кун тушганда билинади, деган маънода).

Замахшарий

Олам аҳли, билингизким, иш эмас душманлиғ,
Ёр ўлунг бир-бирингизгаки, эрур ёрлиғ иш.

Навоий

Ҳар кўнгилниким вафо маскан қилур, ҳаё ҳам қилур ва ҳар маскандаким,
ул топилур, бу ҳам топилур. Вафосизда ҳаё йўқ, ҳаёсизда вафо йўқ.

Навоий

Тилинг бирла кўнглингни бир тут.

Навоий

Ҳар кимки сўзи ёлғон, ёлғони зоҳир бўлғач уёлғон. Ёлғонни чиндек айтувчи суҳанвар – кумушни олтун била рўкаш қилғувчи заргар.

Навоий

Қалбдан чиққан сўз қалбга йўл солади.

Низомий

Вафо жавонмардларнинг ишидир ва аҳду паймонни синдириш, аҳдга вафо қилмаслик нуқси виждоннинг нуқсидир.

Белни вафо белбоғила руст эт,
қўлни вафо эмгагига чуст эт!

Кошифий

Дўстимки, душманамга дўстлик қиларкан, уни мен дўст ҳисобламайман.
Заҳарга қўшилган шакардан эҳтиёт бўл, ўлакса илон устига қўнган пашшадан ўзингни торт.

Ибн Сино

Ҳар кимки вафо қилса, вафо топқусидур,
Ҳар кимки жафо қилса, жафо топқусидур.
Яхши киши кўрмагай ёмонлиғ ҳаргиз,
Ҳар кимки ёмон бўлса, жазо топқусидур.

Бобур

Аҳбобқа хуштур рафиқ ўлса киши,
Имдод ила ҳомийи тариқ ўлса киши,
Ислом элига жон била тарвиж қилиб,
Бир-бирга бу беш кун шафиқ ўлса киши.

Бобур

Хулқунгни рост қилгил ҳар сориғаки борсанг,
Аҳсанта дер бори эл гар яхши от чиқарсанг³³. (³³ Бу аслида муаммодан иборат бўлиб, ундан "Ҳасан" номи чиқади. Бобур бу дунёда фақат яхшилик қилган инсоннинггина номи қолади ва у яхши (ҳасан) инсон сифатида эсга олинади мазмунидаги гуманистик ғояни илгари сурмоқда)

Бобур

Тариқи фақр сулук аҳлига не хуш йўлдур,
Вале бу йўлда керактурур рафиқи шафиқ.
Тариқи фақр агар истасанг, бери келким,
Сулук аҳли демиш: "Аррафиқу сумма тариқ"³⁴. (³⁴ Бу қитъа Бобурнинг тариқат йўлига кирмоқлик умидида эканлигини ёрқин бир намунаси бўлиб хизмат қилади)

Бобур

Дўстлар билан бирга бўлган ўлим тўйдир³⁵. (³⁵ Изох: Бобурнинг Лангар тоғларидан ўтиб, Гаржистондаги қалин қорларни кечиб йўл тополмай қийинчиликларда айтган форс тилидаги мақоли)

Бобур

* * *

Бу телба кўнгулки, ишқ анинг судидур,
Аҳбобнинг ихтилоти мақсудидур.

Ҳижрон чекиб аҳбобни ҳар ким кўрур,
Хуш давлати-ю толеи мақсудидур.

Бобур

* * *

Бобур, неча бу даҳр мени зор айлар,
Сабримни каму ғамимни бисёр айлар.
То даҳр дурур будур анинг расмики,
Ойириб кишини азизидин хор айлар.

Бобур

* * *

Васлингга кўнгул қиёссиз толибдур,
Хажринг аро ихтиёрсиз қолибдур.
Муштоқлигим шарҳин дей олмасман,
Дийдорингга иштиёқ кўп қолибдур.

Бобур

* * *

Аҳбоб йиғилмоқни фароғат тутингиз!
Жамъиятингиз борини давлат тутингиз!
Чун гардиши чарх бу дурур, Тангри учун,
Бир-бирни неча кун ғанимат тутингиз!

Бобур

* * *

Давлатқа етиб меҳнат элин унутма!
Бу беш кун учун ўзунгни асру тутма!
Борғонни, кел эмди, ёр қилма, эй дўст,
Бориш-келишингни лутф этиб ўксутма!

Бобур

* * *

Дўстликни, гар, тиларсен, айласанг исбот қил,
Сухбатингга асру кўп муштоқдурмен, бот қил!

Бобур

Якталабу якдилу якхўй⁴² бўл, (⁴² Бир феълли.)
Барча халойиқ била якрўй⁴³ бўл!⁴⁴ (⁴³ Бир юзли.) (⁴⁴ Изоҳ: Комрон мирзонинг
Хумоюн мирзога йўллаган мактубидан)

Бобур

Ғийбату ёлғон музий сўздин,
Эҳтироз эт, йироқ этгил ўздин.

Ҳар ямон қавлни ўздин дур эт,
Тилингга бир нимани мазкур эт!

Бобур

Аҳду қавлинг дурусту маҳкам қил,
Ваъда чун айладинг, вафо ҳам қил!⁴⁶ ⁴⁶ Бобурнинг фарзандларига қилган
ўғитларидан

Бобур

Қулфатда билайлик, дўсту донони,
Қалқон бўлажак у синалган они.

Абу Шукур

Кимки давлатингга дўст бўлса агар,
Билгил, у дўст эмас, душмандан батгар.

Абу Шукур

Уруш – ботирни, жаҳл – донони, йўқчилик – дўстни синайди.

Ал-Хоризий

Дўст-дўстга шундай кўзгуки, ундан тиникроғи йўқ.

Анварий

Икки кишидан сен яширма дардинг:
Бири табиб эрур, бири – ҳамдардинг.

Аттор

Тавба қилмоқ керак одатда бир бор,
Заҳар ютиб бўлмас икки қур зинҳор.

Абу Шукур

Шу одам бўлур менга чин дўсту ёр –
Ки айбим юзимга деса ошкор.

Саъдий

Ҳамроҳини мушкул йўлда ташлаб кетган одам ҳеч ерда ҳаловат
топмайди.

Саъдий

Дўст дема гар нозу неъмат устида,
Урса лоф: «Дўстимсан, азиз, меҳрибон».

Дўст удир – дўстига чўзади қўлин,
Дўсти бўлганида ночор, нотавон.

А. Саъдий

Дўст-ла сўзлашсанг ҳам бўлгил эҳтиёт,
Душман қулоғига етишмасин, боқ.
Девор ичра ҳар не десанг хушёр бўл,
Девор орқасида бўлмасин қулоқ.

А. Саъдий

Эмас мактаган дўст, алдамчидир,
Маломатчилар сенга ёрдамчидир.
Ширин бўлса ҳам қанд касалга зарар,
Даво бўлгай аччиқ, тахир дорилар.

Саъдий

Кўча севгиси уйни барбод этар,
Уйингни хотин меҳри обод этар.

Саъдий

Мардлик билак кучида ва шамшир ўйнатиш санъатида эмас, мардлик ўзни тута билишда ва адолатли бўлишдадир.

Саъдий

Ёлғон бевиқор қилур одамни,
Ёлғон шармисор қилур одамни.

Саъдий

Чинакам дўст айтган ҳар ўғит, масал
Сирти – заҳар эрур, томири – асал.

Хисрав

Яқин дўстинг сенга ёмон истаса,
Ундин юз ўғир ё бардош-ла сўзла.
У билан олишма, сўкма, тортишма,
Шунда ҳам ярашиш йўлини кўзла.

Жомий

Йигитнинг куч-қуввати унинг ошна-оғайниларининг кўплиги билан билинади.

Халқ мақоли

2.6. Саломлашиш одоби

Эй, имон келтирганлар! Ўз уйлариңгиздан ўзга уйларга то изн сўрамагунингизча ва эгаларига салом бермагунингизча кирмангиз! Мана шу сизлар учун яхшидир. Зора, (бу гапдан) эслатма олсангизлар.

Бас, агар у (уй)ларда ҳеч кимни топмасангизлар, унда то сизларга изн берилмагунча уларга кирмангиз! Агар сизларга «қайтинглар» дейилса, қайтиб кетаверинглар! Шу сизлар учун энг тоза (йўлдир). Аллоҳ қилаётган ишларингизни билувчидир.

Нур, 27-28

Саломлашиб юринглар, одамларга таом едиринглар, Аллоҳ буюрганидек ўзаро биродар бўлинглар.

Ҳадис

Бир-бирларингиз билан саломлашиб юринглар. Шунда ўрталарингда меҳру муҳаббат уйғонур.

Ҳадис

Отлиқ ўтирган, юриб кетаётган кўпчиликка салом берсин! Саломга алиқ олса яхши, борди-ю алиқ олмаса салом берувчига зарари йўқ.

Ҳадис

«Салом» Аллоҳнинг ердаги исмларидан биридир. Бир-бирларингиз билан саломлашиб юринглар. Зеро, мусулмон киши одамлар олдидан ўтиб бораётиб салом берса, улар ҳам алиқ олишса, уларга саломни эслатгани учун бир даража кўп савобга эришади. Мабодо алиқ олишмаса, унга зарари йўқ. Чунки улардан яхшироқ ва афзалроқ зотлар, яъни фаришталар алиқ олишади.

Ҳадис

Жаноб пайғамбаримиз қачонки ёш болалар олдидан ўтиб қолсалар, улардан олдин салом бериб ўтар эдилар.

Ҳадис

Қўл бериб сўрашиш билан саломлашиш мукамал бўлади.

Ҳадис

Учрашганлардан қайси бири биринчи бўлиб салом берса, ўша одамга Аллоҳ ҳам, унинг Расули ҳам яқиндир.

Ҳадис

Сизларга бир-бирингизга меҳр-оқибат уйғотадиган, ҳурмат ва эҳтиромларингизни мустаҳкам қиладиган бир ишни айтайми?! Ўзаро бир-бирингиз билан ошкора саломлашингиз.

Ҳадис

Пайғамбаримиз ўзлари доимо бошқаларга биринчи бўлиб салом берар эдилар.

Ҳадис

Беморни кўргани борганда унинг пешонасига қўлни қўйиб, ҳол-аҳвол сўраш зиёрат ҳисобланади. Қўл бериб кўришишлик билан саломлашиш мукамал бўлади.

Ҳадис

Каломдан олдин салом (аввал салом, баъдаз калом).

Жавомиъул калим

Одобнинг аввали саломдир.

Халқ мақоли

2.7. Ростгўйлик

Аллоҳнинг наздида энг яхши гап рост гапдир.

Ҳадис

Аччиқ бўлса-да ҳақ сўзни сўзланг.

Ҳадис

Гарчи ўзингнинг зарарингга бўлса ҳам ҳақ сўзни сўзла.

Ҳадис

Доимо тўғри сўз бўлинглар, чунки у жаннатда яхшилик билан биргадир.

Ҳадис

«Аллоҳга имон келтирдим», дегину, сўнг тўғри бўл!

Ҳадис

Аллоҳ таолонинг наздида тўғри сўздан ортиқ садақа йўқдир.

Ҳадис

Эй дарвеш, тўғри сўзли, тўғри иш қиладиган, эзгу ахлоқли (бўл) ва ўзгаларга роҳат етказадиган бўлишга жидду-жаҳд қилғил. Токи сен ўзинг ўзингдан хотиржам (омон) бўлсанг ва ўзгалар ҳам сендан омонда (хотиржам) бўлсалар. Қаердаки амну омонлик бўлса, у ер жаннатдир ва қаердаки омонлик бўлмаса (нотинчлик) бўлса, у ер дўзахдир. Ахир одамнинг жаннатий ва жаннатда бўлишидан кўра ортиқ неъмат борми? Ва дўзахий бўлиш ва дўзахда бўлишдан кўра ортиқ захмат борми?

Насафий

Тўғри ва ҳақ йўлдан юрган кишининг юриши арслон юришидан кўра ҳам маҳобатлироқ (хайбатлироқ)дир.

Замахшарий

Момақалдироқ, ёмғирнинг ёғиши ростгуй (ҳақгўй) кишининг ваъдасига вафо қилиши мисоли ёқимлидир.

Замахшарий

Қуёш нурларини беркитиб бўлмаганидек, ҳақиқатнинг чироғини ҳам сўндириб бўлмас.

Замахшарий

Сени касод-у инкисорга учрашдан огоҳ қилувчи кишига лутф билан муомалада бўл, аммо «қўрқма», «зарари йўқ», «зиёни йўқ», деб юклатувчилардан узоқроқда бўл.

Замахшарий

Агар тариқатнинг такбири нима деб сўрасалар, тўғри ва мақбул сўз айтиш дегин.

Кошифий

а) Ёлғоннинг зарарлари

Мунофиқлик белгиси учтадир: ёлғон сўзлаш, ваъдасининг устидан чиқмаслик ва омонатга хиёнат қилиш.

Ҳадис

Кўрмаган тушини кўргандек гапириб бериш ёлғоннинг ёлғонидир.

Ҳадис

Гуноҳларнинг катталари-Аллоҳга ширк келтириш, ота-онага оқ бўлиш, ёлғон қасам ичишдирки, Аллоҳ номи билан қасам ичишда чивин қанотидек ёлғон кўшса, ўша нарса қиёмат кунигача қалбида қора доғ бўлиб қолади.

Ҳадис

Мен ҳам бир инсонман. Сизлар менинг олдимга хусумат билан ҳукм сўраб келиб турасизлар. Балки бирингиз иккинчингиздан ўз сўзини ўтказишга устароқ бўлар. Мен эшитган гапимга биноан унинг фойдасига ҳукм қилиб юборишим мумкин. Бошқа бир мусулмон зарарига қўшган ноҳақ гапи дўзахнинг бир бўлак ўтидир. Хоҳласа шу ўтни кўпайтириб олсин, хоҳласа озайтирсин.

Ҳадис

Ёлғон гапиришдан сақланинглар, чунки ёлғончилик имондан айиради.

Ҳадис

Ростгўйликда хавфу хатар кўрсанглар ҳам, рост сўзланглар. Шунда нажот топасизлар. Гарчи фойда кўриб турган бўлсангиз ҳам ёлғондан сақланинглар. Чунки бари бир ёлғоннинг охири вой.

Ҳадис

Ёлғон гувоҳлик берувчининг оёқлари ердан кўзгалмай туриб, Аллоҳ таоло унга дўзахни вожиб қилиб қўяди.

Ҳадис

Ёлғончиликдан сақланинглар, чунки у ёмонлик билан бирга дўзахда бўлади.

Ҳадис

Кишининг эшитган ҳар бир нарсасини гапиравериши унинг ёлғончилигига далилдир.

Ҳадис

Эшитган ҳар бир нарсасини гапиравериш кишининг гуноҳкор бўлишига кифоя қилади.

Ҳадис

Хиёнат ва ёлғончилардан бошқа ҳар бир нуқсон мўминда бўлиши мумкин.

Ҳадис

Кимки менинг номимдан тўқилган ҳадисни сохталигини билиб туриб ривоят қилса, демак, у ёлғончиларнинг ёлғончисидир.

Ҳадис

Кўрган-билгани ҳақида гувоҳлик беришдан бош тортган одам ёлғон гувоҳлик берган билан баробардир.

Ҳадис

Кимки менинг номимдан ёлғон ҳадис тўқиб тарқатса, дўзахнинг хоҳлаган еридан ўзига жой танлайверсин!

Ҳадис

Ҳийла-найранг ва алдамчилик(нинг жойи) дўзахдадир.

Жавомиъул калим

Одамларнинг энг ёмонларидан иккиюзламачиларини (тили бошқа, дили бошқаларни) топасизлар. Улар одамларга гоҳ бу юз билан, бошқаларига бошқа юз билан келадилар.

Жавомиъул калим

Кўпчилик одамлар ҳақиқатдан йироқдир, уларнинг талабу даъвоси ёлғону бўҳтондир, яъни айтган сўзлари-ю ишлари ўзларига мувофиқдир.

Замахшарий

Шер билан Дуррож⁴⁷ (⁴⁷ Дуррож – булдуруқ, каптарсимонлар туркумига мансуб куш.)

Ҳикоя.

Бир ўрмонда шер билан Дуррож яшар экан. Шернинг кичкина боласи бўлиб, у ҳали юришни билмас экан. Онаси уни жуда яхши кўрар ва қумурсқа таламасин деб, доимо тишида олиб юрар экан. Кунлардан бир куни шер

боласини тишлаб олиб юрганида Дуррож “пир” этиб, шернинг боши устидан учиб ўтибди. Шер чўчиб кетибди ва боласини каттиқ тишлаб олибди. Шер бу ишдан жуда хафа бўлибди. У боласининг яра бўлган жойини ялаб-ялаб кўйибди. Боласи тинчланибди. Дуррож шерни доим шундай чўчитишни одат қилибди. Ниҳоят шер Дуррож билан дўстлашмоқчи бўлибди ва унга:

– Кел, шу ўрмонда бирга дўст бўлиб, тинчгина яшайлик. “Сен сайраб, мени хурсанд қил. Бирор кимса сени хафа қилса, мен ҳамма вақт сенга ёрдам берай”, – дебди.

– Хўп, кел дўст бўламиз, – дебди Дуррож ҳам.

Кунлардан бир куни Дуррож: “Мен тузоққа тушдим. Ёрдам бер! – деб қичқирибди. Шер ёрдам бериш учун югурибди. Қараса, Дуррож уни алдабди. У ҳеч қанақа тузоққа тушмабди. Шер дўстидан хафа бўлибди. Унга қараб: “Ёлғон сўзламагин, ёлғончи эл олдида уялиб қолади”, – дебди. Аммо Дуррож шернинг гапига қулоқ солмабди, алдашини кўймабди.

Кунлардан бир куни Дуррож ростдан овчи кўйган тузоққа тушиб қолибди. “Дод! Мени тутиб олдилар! Ёрдам бер!”, – деб жон-жаҳди билан қичқирибди. Шер уни эшитиб, ёрдамга бормоқчи бўлибди-ю, кейин ўйлаб қолибди: “Ҳар галгидек бу гал ҳам мени алдаётгандир. Бормайман”.

Шундай қилиб Дуррож ёлғончилиги туфайли дўстидан ажралибди ва овчи тузоғига илинибди.

б) Ҳаёли бўлиш

...Фахш ишларнинг ошкорасига ҳам, пинҳонасига ҳам яқинлашмангиз...

Анъом, 151

Ҳаё имондандир.

Ҳадис

Ҳаёнинг бутун вужуди яхшидир.

Ҳадис

Ҳаё доим яхшилик келтиради.

Ҳадис

Ҳаё билан камсуханлик имоннинг икки бўлак қисмидир. Уятсизлик ва сергаплик мунофиқликнинг икки бўлак қисмидир.

Ҳадис

Зинокорлик фақирлик келтиради.

Ҳадис

Бошқа одамларнинг хотинларига нисбатан ифбатли бўлинглар, шунда сизларнинг хотинларингизга нисбатан ҳам одамлар ифбатли бўлурлар.

Ҳадис

Рашк – имондан, рашксизлик эса мунофиқлик аломатидир.

Ҳадис

Фаҳш қайси нарсада бўлса, уни бузади. Ҳаё қай бир нарсада бўлса, унга зийнат бахш этади.

Ҳадис

Кимки зино қилса, унинг имони кетади. Тавба қилса, Аллоҳ таоло кечиради.

Ҳадис

Кимки эри бир ёққа кетган аёл билан зино қилса, киёматда унга бир илон орқали азоб берилади.

Ҳадис

Кимки одамлардан ҳаё қилмаса, у Аллоҳ таолодан уялмайди.

Ҳадис

Зино қашшоқлик келтиради.

Жавомиъул калим

Луқмони Ҳаким ўғитлари:

1. Бировнинг уйига кирганда кўз ва тилингга эҳтиёт бўл;
2. Тунда гапирсанг оҳиста ва мулойим гапир, кундузи гапирсанг ён-атрофингга эҳтиёт бўл;
3. Ўзингдан каттага ҳазил қилма;
4. Одамларга қараб керилма;
5. Бировни бировнинг олдида хижолат қилма;
6. Қошу кўзинг билан чақимчилик қилма;
7. Тилни сақла;
8. Гапираётганда кўлингни силкитма.

2.8. Сабр ва шукрли бўлишнинг ҳикматлари

...Сабр қилингиз! Албатта, Аллоҳ сабр қилувчилар билан биргадир.

Анфол, 46

Албатта, кимки (азиятларга) сабр қилса ва (Аллоҳ учун) кечириб юборса, албатта, бу пухта ишлардандир.

Шўро, 43

(Инсонга) бирор мусибат етган бўлса, албатта, Аллоҳнинг изни (иродаси) билангина (етур)...

Эй, одам фарзанди, сабрли бўл ва ўзингни паст тут, ўзим сени олий даражага кўтараман Истиғфор айтгил, мағфират қилай. Ҳарна сўрагил, мен уни берай. Менга тавба қил, қабул қилай. Молингдан садақа қил, токи молингга барақа берай. Қариндошларингга яхшилик қил, умрингни узун қилай.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзанди, мен яратган неъматларни еб-еб тишларинг малолланиб чарчаб кетди-ю, лекин шикоятимдан тилинг ҳеч чарчамайди.

Ҳадиси қудсий

Бахиллик ҳамма жойда ёмонлангандир ва дунё неъматлари чексиз эмасдир. Ризқ излаб, жуда узоқ кетмоқ дуруст эмас, чунки ризқ бергувчи доим тирик ва қоимдир.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзанди, албатта, сен мени ёд этиб ва неъматларимга шукр қилиб юрсанг, мен эҳсонимни яна зиёда қилавераман. Агар мени ёд этмай эсдан чиқарсанг ва неъматларимга шукр қилмай, куфр қилсанг, бериб турган инъом ва эҳсонимни ҳам тўсиб қўяман.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзанди, агар сенга фақирлик етаётганини билсанг, солих бандалар каби "Хуш келдингиз", дея қарши олгин.

Ҳадиси қудсий

Эй, бандаларим, мен бандаларимдан бир мўъмин кишини (бирон мусибат етказиб) имтиҳон қилсам, у менга ҳамд айтиб, менинг имтиҳонимга сабр қилса, у ўша жойидан турганида хатодан (гуноҳлардан) онаси тукқан кунидек, пок бўлиб туради.

Ҳадиси қудсий

Эй, бандаларим, мен бир мўъмин бандамни (бирон касаллик билан) мубтало (имтиҳон) қилсам ва менинг (мубтало қилганимни) ўзини зиёрат этиб келувчиларга шикоят қилмаса, мен у бандамнинг асирлар қаторидан (жаҳаннам асирларими ёки касаллик асирлари қаториданми) халос қиламан.

Ҳадиси қудсий

Эй бандаларим, мен бандаларимдан бирининг бадани, боласи ёки мол-дунёсига мусибат юборсам, у мусибатимни сабр билан кутиб олса, мен қиёмат кунда унинг амал дафтарини очишдан ҳаё қиламан (Чунки унинг амаллари тарозига сиғмайди, амал дафтарини Мен ўз фазли карамим билан нуқсонларини беркитаман) ва азоб бермайман.

Ҳадиси қудсий

Эй, бандаларим, мен бир бандамнинг севиқли икки нарсасини – икки кўзини йўқотиш билан имтиҳон қилсам, кейин у ўша балога сабр қилса, унинг эвазига жаннатни бераман.

Ҳадиси қудсий

Эй, инсон фарзанди! Ҳузурингда ўзингга кифоя қилгудек нарса бўлатуриб, туғёнга (ҳаддан ошишга) олиб борадиган нарсани сўрайсан. Эй инсон фарзанди! На озга қаноат қиласан ва на кўпга тўясан. Эй инсон фарзанди! Тани жонинг соғ ҳолда тонг оттираётган бўлсанг, тинч, хотиржам ва бир кунга етарли емишинг бўлгандан кейин қолган дунёга парво қилма!

Ҳадис

Қайси бирларингиз ўзингиздан бойроқ ёки кўркамроқ одамларни кўриб қолсангиз, дарҳол ўзингиздан камбағалроқ ва хунуқроқ одамлар ҳам борлигини эсланг.

Ҳадис

Кимки ислом йўлидан борса, ўртача тирикчилик қилса ва унга қаноат қилса у омадли кишидир.

Ҳадис

Оз бўлиб кифоя қилиб тургани, кўп бўлиб адаштириб юборганидан яхшидир.

Ҳадис

Ўликка дод-вой солиб йиғлашлик - исломгача бўлган жоҳилият амалларидандир.

Ҳадис

Кимки жаҳлу ғазабини тўхтата олса, Аллоҳ таоло унга ажру савоб ато этур. Кимки мусибатларга сабр қилса, Аллоҳ таоло унинг эвазига ажр-мукофот беради.

Ҳадис

Аллоҳ таоло ёмон кўшнининг озорига сабр қиладиган одамни ёқтиради, модомики, у буни савоб умидида қилса. Шунда Аллоҳ таоло унинг ёмонлигидан ё тирик ҳолатини яхшилаб ёки жонини олиб, ундан халос қилади.

Ҳадис

Сабрлилик мусибатнинг биринчи дақиқаларида билинади.

Ҳадис

Аллоҳ таолодан бандаларининг қийинчиликларига яраша мадад ато қилинур. Шунингдек, сабр ҳам мусибатга яраша берилур.

Ҳадис

Мусибат етганда сочини юлиб, юзини тирнаб ёки кийимини йиртиб йиғлайдиганлардан безорман.

Ҳадис

Қайси бир банда ўз ҳаётида Аллоҳдан келган ваъзларни (панду насиҳатларни) неъмат сифатида қабул қилиб, унга шукр қилса яхши, аммо аксинча, уларни қабул қилмаса, бу иш Аллоҳ таолога ҳужжат бўлиб қолади ва бу билан у гуноҳини кўпайтириб, Аллоҳ таолонинг ғазабини ҳам зиёда қилади.

Ҳадис

Қайси бир аёлнинг учта фарзанди ёшлигида оламдан ўтса, қиёмат куни дўзахдан тўсиб турувчи парда бўлур.

Ҳадис

Вазминлик, тежамкорлик, бамаъни хомушлик пайғамбарлик хусусиятининг йигирма тўртдан бир бўлагидир.

Ҳадис

Қайси бир бандага зулм билан молига хиёнат қилинса-ю, у унга сабр қилса, албатта, Аллоҳ таоло унинг иззат ва шарафини зиёда этади.

Ҳадис

Жаннат қийинчиликлар билан, дўзах шаҳватлар билан ўралгандир.

Ҳадис

Неъматга шукр қилиш унинг заволидан омон сақлайди.

Ҳадис

Имоннинг энг юксак даражаси тўрт хил хусусиятдан иборатдир: 1) Аллоҳнинг ҳукмига сабрли бўлиш; 2) тақдирга тан бериш; 3) таваккулни ихлос билан қилиш; 4) Парвардигорига бўйинсуниш.

Ҳадис

Қийналиб нафл рўза тутгани билан Аллоҳнинг берган неъматларига шукр қилмайдиган кишининг савобидан рўзасиз бўлса-да, еган таомига шукр қилиб юрадиган кишининг савоби улугдир.

Ҳадис

Оғирлик ва ювошлик инсоннинг ютуғидир. Уни тарк этишлик эса зиёнкорликдир.

Ҳадис

Кимки сабр қилса, Аллоҳ таоло унинг ажрини кўпайтиради.

Ҳадис

Еган таомига шукр қилиб юрувчи одам, сабр ила нафл рўза тутган одам билан баробардир.

Ҳадис

Мусо алайҳиссалом сўрадиларки: «Эй, Раббим, Одам алайҳиссалом сенга қандай қилиб шукр қилди?» Аллоҳ таоло айтдики: «У ўзидаги неъматларни, мендан деб билди. Мана шунинг ўзи менга қилган шукри ҳисобланди».

Ҳадис

Оз бўлса-да, берилган неъматнинг шукрини адо этиб юрганинг, кўп бўлиб шукрини қилолмаганингдан афзалдир.

Ҳадис

Мусибат етганида юзларини юладиган, ёқасини йиртадиган ва ўзини қарғаб йиғлайдиганларни Аллоҳ лаънатласин.

Ҳадис

Кимки Аллоҳ таолодан сўрамаса ҳам бошқалар томонидан молу дунё ато қилса уни олаверсин. Зеро, бу Аллоҳнинг унга етказган ризқу насибасидир.

Ҳадис

Мусибат етганда сабр қилувчи, берилган неъматларга шукр қилувчи, бировларнинг айбини кечирувчи, ўзи бировга зулм етказса, тавба қилувчи кишиларга хотиржамлик ва ҳидоят ато этилуру.

Ҳадис

Бировнинг молини ноҳақ олиш ёки қонини ноҳақ тўкишда ёрдам берувчи одам ўзига дўзахни вожиб қилиб олган бўлади.

Ҳадис

Кимки одамларга нисбатан ношукр бўлса, Аллоҳга нисбатан ҳам ношукр бўлуру.

Ҳадис

Бехосдан содир бўлган фожиали ўлим мўмин киши учун раҳмат, фосиқу фожир одам учун ҳасратдир.

Ҳадис

Ҳеч кимга сабрдан кўра яхшироқ ва кенгроқ нарса берилмаган.

Ҳадис

Аллоҳ бандаларни мукофатлашга ҳам, азоблашга ҳам қодир. Савоб, неъмат, лутф буларнинг барчаси – Аллоҳнинг фазилатидан, иқоб (жазо) ва азоб бериш эса унинг одатидандир. Имон Аллоҳнинг тавфиқи билан ва куфр, маъсият эса Аллоҳнинг адаштиришидан бўлади.

Мотуридий

Хурсандчиликни сабр билан кутиш ибодатдир.

Жавомиъул калим

Худо кўрсатмасин, агар сени оғир қайғу-ҳасратларинг кучли еллари ўраб олса, дод-фарёду фиғонларинг фойда бермас.

Замахшарий

Ниш унмас биёбон, шўрхоқ тупроқ ҳам,
Гулзорга айланур сабр қилса одам.

Гулханий

Ҳиммат эрмас улки, жаҳон олғасен,

Ҳиммат эрур буки, борин солғасен⁴⁸. (⁴⁸ Комрон мирзо ака-укаларининг мулкгирликка ўта берилганларини танқид остига олиб, шу байтни маснавий жанрида ёзган мактубларидан бирида эслатиб ўтади. Қаранг: Комрон мирзо, Девон. 37-саҳифа.)

Бобур

Кўнгли тилаган муродиға етса киши,
Ё барча муродларни тарк этса киши.
Бу икки иш муяссар бўлмаса оламда,
Бошни олиб бир сариға кетса киши.

Бобур

Нафс тавсанини ром қил ўзунга,
Қодир ул ҳар на сўз десанг сўзунга.

Бобур

Неча нафс илгида забун⁵¹ бўлмоқ, (⁵¹ Асир бўлмоқ.)
Саҳраи зумраи жунун⁵² бўлмоқ⁵³. (⁵² Телбалар тоифасидан бўлмоқ.)

Бобур

* * *

Нафсининг касбидур ҳавову ҳавас,
Рух алидадур булар ярамас.

Бобур

Нафс душмандурур, яқин билгил,

Дўстум, бу сўзумни чин билгил!

Бобур

Давлат учун кўнгулни зор этма,
Иззат учун ўзунгни хор этма!

Бобур

Даркор эмасдур манга гавҳару дур,
Фақр аҳдига бўлса нону сув ушбу басдур⁵⁶.⁽⁵⁶ Бобур умрининг охирида тоат-ибодатни бекаму кўст бажо келтириб тариқат йўлини тутмоқликка киришган. Бу туркий-хинд тилида ёзилган фард ана шу аснода ёзилган кўринади)

Бобур

Дилинг куймасин, ноумидлик билан,
Ёруғ кун туғилгай қаро кечадан.

Саъдий

Шошиб қилинган ишнинг умри қисқа.

Саъдий

Сабр билан юмуш битар, сабрсизлар ўз оёғидан кетар.

Саъдий

Дилинг куймасин ноумидлик билан,
Ёруғ кун туғилгай қаро кечадан.

Саъдий

Оч итга ўз лукма нонини бериб,
Ўзининг нафсини тиёлган инсон.
Қул бўла туриб ҳам кўп озодларни,
Ўзига қул қилиб олмоғи осон.

Жомий

Сабр қилсанг ғўрадан ҳалво битур,
Сабрсизлар ўз оёғидан йитур.

Халқ мақоли

Сув ва дарахт

Масал.

Бир бор экан, бир йўқ экан. Бир булоқ ва дарахт бўлган экан. Улар ёнма-ён экан. Булоқ эндигина кўз очган, шўх-шўх қайнаб чиқаётган сувлари кичкина ариқча ҳосил қилган экан. Ниҳол эса нозиккина, сал шамол турса, бутун танаси чайқалиб-чайқалиб кетаркан.

Орадан ойлар ўтибди. Булоқ суви катта ариқни тўлдириб оқа бошлабди. Ниҳол ҳам кўкка бўй чўзиб, сарвқомат дарахтга айланибди. Бу ердан ўтган

йўловчилар дарахтнинг соясида дам олиб, булоқнинг тиниқ сувидан ичишаркан. Кетаётганларида эса:

– Зап қоматдор дарахт бўлибди, – деб мактаб кетишаркан.

Бу гаплардан дарахтнинг димоғи кўтарила бошлабди. У хатто сувни менсимай кўйибди.

– Агар бу ерда мен гуркираб турмаганимда, ёнингда ким ҳам тўхтарди? На соянг бор, на хуснинг, – дебди дарахт сувга.

Сув хафа бўлиб кетибди-ю, индамабди.

Кунлардан бир куни:

– Мен борманки – ҳаёт бор! – деб қолибди дарахт яна.

Сув ортиқ чидолмабди ва ўз оқимини ўзгартириб юборибди. Шундан сўнг дарахт илдизларига бир томчи ҳам сув келмай кўйибди.

Дарахт буни бир-икки ҳафта сезмай мағрур тураверибди. Аммо кўп ўтмай танасида қандайдир ўзгариш бўлаётганини, аъзои бадани бўғилиб бораётганини сеза бошлабди. Қараса, сув оқимини ўзгартирган экан.

– Наҳотки у менга қувват бериб турган бўлса? – ўйлабди дарахт. Унинг аҳволи тобора ёмонлашаверибди, япроқлари қовжираб, тўкила бошлабди. Охири у сувнинг зарурлигини, тирикликнинг кучи ҳамкорликда эканини тушунибди. Шундагина сув яна эски йўналиши бўйлаб оқа бошлабди.

Қиссадан ҳисса шуки: олдиндан оққан сувнинг қадри йўқ. Ҳар бир неъматнинг қадрига етиш, шукроналик қилиш керак.

а) Қаноатли бўлиш

Аллоҳ ҳузуридаги нарса (мукофотлар) ўйин-кулгидан ҳам, тижоратдан ҳам яхшироқдир. Аллоҳ ризқ берувчиларнинг яхшироғидир.

Жумъа, 11

Эй, одам фарзанди, агар сенга ажратиб кўйилган ризққа қаноат қилсанг, ризқинг ўзи келади ва мендан ҳам мактов оласан. Бордию бу тақсимга қаноат қилмасанг, дунёни устингга султон ва сени унга хизматкор қилиб кўяман. Дунё учун чўлдаги ваҳший хайвонлар каби югурасан, аммо сенга тақсимлаб кўйган ризқимдан ортиғи келмайди ва ўзинг ҳам менинг олдимда хижолат бўлиб қоласан.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзанди, келиб турган ризқингга қаноат қилмасанг, дилингга орзу-ҳавасларни солиб кўяман, улар ҳеч тугамайди ва сен улардан абадий қутулолмайсан.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзанди, кимки мен тақсим қилиб кўйган ризққа рози бўлса, унинг ҳузурига мол-дунёнинг ўзи у хоҳламаса ҳам келаверади.

Ҳадиси қудсий

Бойликнинг яхшиси - нафсининг тўқлигидир.

Ҳадис

Мискинларни дўст тутиб, улар билан бирга ўтиринг, молу дунё ва илм юзасидан ўзингиздан паст одамларга боқинг, аммо бу жиҳатдан ўзингиздан юқори одамларга қараманг, акс ҳолда Аллоҳнинг сизга берган неъматларига шукр қилмаган бўласиз.

Ҳадис

Мўмин кишининг шарафи кечалари ўқиган намози биландир. Иззати эса одамларнинг қўлидаги нарсадан умидвор бўлмаслигидадир.

Ҳадис

Бир кишилик таом икки кишига кифоя қилади. Икки кишилик овқат тўрт кишига, тўрт кишилиги эса саккиз кишига кифоя қилади.

Ҳадис

Бу дунёда ўзингни бамисоли мусофир ёки ўтиб борувчи йўловчи каби ҳис эт!

Ҳадис

Омонатга олиб кийгандан кўра, қирқ ямоқли бўлса-да ўз кийимида юрган яхши.

Ҳадис

Бойлик молу дунёнинг кўплиги билан эмас, балки нафсининг тўқлиги биландир.

Ҳадис

Оз бўлиб кифоя қилиб тургани, кўп бўлиб йўлидан оздирганидан яхшидир.

Ҳадис

Қаноат тугамайдиган бойликдир.

Жавомиъул калим

Агар иффат ва виқор соҳибларидан бўлмасанг, хору зорлик, таҳқиру тубанликка мудом гирифторсан.

Замахшарий

б) Ғазабни енгиш

(У тақводорлар) фаровонлик ва танглик кунларида ҳам эҳсон қиладиган, ғазабларини ютадиган, одамларни (хато ва камчиликларини) афв этадиганлардир. Аллоҳ эзгулик қилувчиларни севар.

Кучлилик кураш тушиб йиқитиш эмас, балки ғазаби келганда ўзини босиб олишдадир.

Ҳадис

Рўза фақатгина ейиш-ичишдан сақланиш билан эмас, балки беҳуда, бемаъни ва ёмон сўзлардан сақланиш биландир. Агар бирор киши сени сўкса, сен унга: «Мен рўзадорман», деб узр айтгин.

Ҳадис

Аллоҳнинг наздида савоб умидида ғазабни ютишдек улуғ савоб йўқ.

Ҳадис

Кимки ўз жаҳлу ғазабини қайтарса, Аллоҳ таоло ундан ўз азобини қайтаради....

Ҳадис

Кўпчилик одамларнинг юраги уларнинг пешонасидан кўра ҳам кичикроқ бўлади.

Замахшарий

Юмшоқ кўнгиллик

Ҳикоя.

Кунлардан бир кун подшо заргарни чақиртириб унга каттагина ёқутни берди ва ундан узук тайёрлашни буюрибди. Орадан вақт ўтгач, подшо заргарни чақиртирибди. Эшикдан кириб келган заргар терак япроғи каби титрар эди. Подшо ундан нима воқеа бўлганини сўради. Заргар жавоб қайтариб деди:

– Узукни тайёрлаб, энди унга ёқутни ўрнатаётган эдим, кўлимдан тушиб, сандонга тегди ва тўртга бўлиниб кетди.

Катталиги ва ноёблиги жиҳатидан камдан-кам подшода бўладиган бундай ёқутнинг сингани подшони қайғуга солмади ва заргарга қараб:

– Майли, хафа бўлма, бориб ундан тўртга узук яса! – деди.

Подшо заргарни кечирди.

Қиссадан ҳисса: Киши аччиғи келганда ҳам ўзини тута билса, оқибати яхши бўлади.

в) Тамагирликдан сақланиш

Мол(-мулк)ларингизни ўрталарингизда ботил (йўллар) билан емангиз! Шунингдек, била туриб, одамларнинг ҳақларидан бир қисмини гуноҳ йўл билан ейиш (ўзлаштириш) мақсадида уни ҳокимларга ҳавола қилмангиз.

Бақара, 188

Эй, одам фарзанди, дунё йиғишни касб қилиб олар экансан, қиёматда ҳисоб беришингни, мол-дунёни қаердан олиб қаерга сарф қилганингдан сўралишингни ҳам эслаб қўй!

Ҳадиси қудсий

Жаброил алайҳиссалом келиб, менга шундай дедилар: Хоҳлаганингча яша, барибир ўлгувчидирсан. Хоҳлаган кишингни сев, барибир ундан айрилгувчидурсан. Хоҳлаган амалларингни қил, барибир ўшанга яраша жазо олувчидирсан. Билгинки, мўъмин кишининг шарафи кечалари бедорлиги ва иззати эса одамлардан тамаъ қилмасликдадир.

Ҳадис

Эй, одам фарзанди, мен сендан эртага қиладиган ибодатни бу кун талаб қилмайман, бас, сен ҳам эртага керак бўладиган ризқни бугун талаб қилмагин!

Ҳадиси қудсий

Кимни биз бирор амалга сайлаб қўйган бўлсак ва унга шу амалдан ризқу насиба етиб турган бўлса, шундан зиёда олган нарсаси хиёнатдир.

Ҳадис

Дунёдан юз ўгирсанг, Аллоҳ таоло сени ёқтиради, одамлар қўлидаги нарсалардан юз ўгирсанг, одамлар сени ёқтиради.

Ҳадис

Аллоҳдан доимий хулққа айлантириб қўядиган ва ноўрин жойда ишлатиладиган тамагирликдан паноҳ тиланглар.

Ҳадис

Одамлардан тортиниб юринглар, гарчи бирор мисвок учун ишлатиладиган чўпни ҳам сўрамасликка ҳаракат қилинглар.

Ҳадис

Бойларнинг уйига камроқ кириглар, акс ҳолда Аллоҳнинг сизларга берган неъматларини писанд қилмаган бўласизлар.

Ҳадис

Чақирилган жойгагина боринг!

Ҳадис

Амирнинг совға олиши ҳаром ва қозининг пора олиши динсизликдир.

Ҳадис

Қайси бир банда тиламчилик эшигини очиб қўйса, Аллоҳ таоло унга фақирлик эшигини очиб қўяди.

Ҳадис

Пора берувчи ҳам, уни олувчи ҳам дўзахга маҳкумдир.

Ҳадис

Тамагирлик уламоларнинг қалбидаги ҳикматни ҳам кетказади.

Ҳадис

Одамларнинг қўлидаги нарсадан умид қилманглар. Тамагирликдан сақланинглар, у нақд фақирликдир.

Ҳадис

Ҳожатнинг битмай қолавериши, бировдан сўраб ўзини хор қилгандан яхшидир.

Ҳадис

Пора берувчини ҳам, уни олувчини ҳам, иккаласининг орасида турувчини ҳам Аллоҳ таоло лаънатласин!

Ҳадис

Тиламчилик нима эканини билганларингда эди, бирор кишидан ҳеч нарсани сўрамас эдингиз.

Ҳадис

Инсонга бир водий тўла молу дунё берилса, у иккинчи водийнинг ҳам берилишини хоҳлайди. Иккинчисидан кейин учинчисини ва ҳоказо унинг нафси тўймайди. Инсоннинг қорни (кўзи)ни фақат тупроқ тўйдиради. Кимки тавба қилса, Аллоҳ таоло уни кечиради.

Ҳадис

Ҳар бирларингиз ҳар қандай ҳожатларингизни Парвардигордан сўрайверинглар, ҳатто пойафзалингизнинг ипи узилса, ип сўрашда ҳам.

Ҳадис

Киши садақа-эҳсон ва силаи раҳмлик эшигини очса, Аллоҳ таоло унинг молу дунёсига барака ато этади. Агар у тиламчилик эшигини очгудек бўлса, Аллоҳ таоло унинг фақирлигини зиёда қилади.

Ҳадис

Кимки бойиш мақсадида одамлардан тамагирлик қилса, демак, жаҳаннам ўтидан ўзи учун насиба тайёрлаган бўлади. Уни кўпайтириш ёки озайтириш қанчалик тама қилишига боғлиқдир.

Ҳадис

Кимки менга тиламчилик қилмайман, деб кафиллик берса, мен унинг жаннатга киришига кафиллик бераман.

Ҳадис

Пора фақат ноҳақлиг-у золимларга ёрдам бергучидир.

Замахшарий

Ўзингга зарур бўлган ҳар қандай керак нарсани сотиб ол – бу эркак кишининг мурувватини, қудратини, эрлигини кўрсатади. Чунки ўша нарсани бировдан сўрасанг, у сен сўрагани эмас, бошқачароғини беради (инсоннинг табиати шундай), сотиб олганинда эса ўзингга керагини танлаб оласан.

Замахшарий

Ислом динида икки «шин» (ш) ҳарфи катта айблардандир, бири – ҳокимларга ришват (пора) бериш ҳам, олиш ҳам, иккинчиси айблиларни шафоат қилиш. Гап шуки, Пайғамбар (с.а.в.)дан: «Лаъаналлоҳу ар-роший вал-мурташий», яъни «Ришват (пора) олувчига ҳам, берувчига ҳам, Аллоҳ таолонинг лаънати бўлсин», деган ҳадиси шариф ворид бўлгандур».

Замахшарий

г) Камтарлик

Раҳмоннинг (суюкли) бандалари ерда тавозе билан юрадиган, жоҳил кимсалар (бемаъни) сўз қотганда «Саломатлик бўлсин», деб жавоб қиладиган кишилардир.

Фурқон, 63

Қуллардек овқатланаман ва қуллардек ўтираман.

Ҳадис

Сизларга кимлар жаннат аҳли бўлиши тўғрисида хабар берайми? Улар заиф бечоралар ёки Аллоҳга қасамёд қилсалар, албатта устидан чиқадиганлар. Дўзах аҳлидан хабар берсам, улар қаттиқ хусумат қилувчи, мутакаббир одамлардир.

Ҳадис

Оддий кийим кийиш ҳам имондандир.

Ҳадис

Гуноҳидан тавба қилувчи киши гуноҳсиз одам билан баробардир.

Ҳадис

Ҳикмат ўн қисмдир. Булардан тўққизтаси ўзини хилватга олишда бўлса, биттаси хомушликдадир.

Ҳадис

Нуқсонсиз бўлатуриб камтарин, ўзини ўта мискин тутмаган ҳолда паст тутувчи, ҳалол йўл билан тўплаган молларидан эҳсон қилувчи, ифбатли, илму ҳикмат аҳли билан аралашиб юрадиган, мискин ва бечораларга раҳму шафқат қиладиган одамга кўп яхшиликлар бўлур. Ўзини камтар олиб юрувчи, ҳалол касб қилувчи, қалби пок кўриниши ёқимли, одамларга ўз ёмонлигини етказмай юрадиган кишиларга нақадар яхши!

Ҳадис

Кишининг Аллоҳдан кўрқиши унинг олим эканлигига далолат қилади, ўзига ўзи (ортиқча) баҳо бериши эса, унинг жоҳиллигидан дарак беради.

Ҳадис

Сизларнинг ҳаммаларингиз Одам алайҳиссалом фарзандисизлар. Одам алайҳиссалом эса тупроқдан яратилгандир. Вақти келиб одамлар ота-боболари билан фахрланадилар. Бу ишларидан қайтсалар яхши, қайтмасалар Аллоҳнинг наздида кадрлари тезакўнғиз қадридан ҳам паст ҳисобланур.

Ҳадис

Банда қилган гуноҳидан надомат чекиб афсусланган заҳоти Аллоҳ таоло у истиғфор айтмасдан турибоқ гуноҳини кечиб юборади.

Ҳадис

Бошига тушган мусибатларини, ўзидаги касалликларни ва қилган хайру эҳсонини яшириш яхшилик ҳазиналаридандир.

Ҳадис

Дастурхонга тўкилган таом ва ушоқларни териб ейдиган одаминг гуноҳлари тўкилади.

Ҳадис

Кимки Аллоҳ учун ўзини камтар тутса, у мартабасини ва обрўсини зиёда қилур.

Ҳадис

Одам ўз обрўсини сақлаши сабабли унга садақа ёзилади.

Жавомиъул калим

Пинҳона садақа Парвардигорнинг ғазабини сўндиради.

Жавомиъул калим

Сҳзларнинг яхширо-и зикрдур ва ишларнинг яхширо-и намоздур. Хислатларнинг яхширо-и қилмдур

Ҳожа Аҳрор

Бойликдан керилмоқ – ақлдан нари,
Чунки у ўткинчи булут сингари.

Жомий

Баъзи ҳолларда фатво истовчи киши фатво берувчи муфтийдан кўра ҳам олимроқ бўлади.

Замахшарий

Тавба қилган киши умрининг ниҳояси (хотимаси) умрининг боши дегандек, (яъни онадан туғилган куни каби гуноҳсиздир) унинг ишлари Аллоҳ таоло наздида айбли бўлмайди.

Замахшарий

Агар тариқатнинг мустахаби – мақбул ва маъқул удумлари нечта, деб сўрасалар, буни ҳам олтита деб айт: биринчи – кишиларга очиқ юз билан муносабат кўрсатиш, иккинчи – таомни ёлғиз емаслик, учинчи - қанчалик оғир, азобли бўлмасин, юзни буриштирмасдан ўтириш, тўртинчи – барчага баравар хайр-эҳсон кўрсатиш, бешинчи - ҳамма ерда хурмат-эҳтиромни сақлаш, олтинчи - ўзининг ва пирлари, устозларининг номусини сақлаш...

Кошифий

2.9. Ҳалол меҳнат ва касб-кор фазилатлари

Дарҳақиқат, инсонни (дин ва дунё ишларида меҳнат ва) машаққатда (бўлиш учун) яратдик.

Балад, 4

Эй, одам фарзанди, дунёдаги жами нарсалар уч тоифага бўлинади: бири менга хосдир; иккинчиси мен билан сенинг ўртамиздадир; яна бири сендадир. Сендан бўладигани дуодир ва менадан бўладигани ижобат қилмоқдир. Бас, ҳаром емасанг, дуоинг тўсилиб қолмас.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзанди, билгилки, инсонга ҳалоллик қатра-қатра келур. Ҳаром эса, сел каби мўл-кўл келур. Ҳар кимнинг емиши ҳалолдан бўлса, дини пок бўлур.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзанди, қачонки сенга дунё мўл-кўл кела бошласа, уни исроф қилмасдан яхши йўлларга сарф қил. Ўлимни эслаб, ҳаромдан сақлан.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзанди, қачонки сенга бирор мусибат ёки офат етса, қара: агар ўша мусибат сенга нопок ҳолда турганинда етган бўлса, демак, билгилки, бу офатнинг сабабчиси ўзингсан.

Ҳалол ризқ исташ ҳар бир мусулмон учун вожибдир.

Ҳадис

Касбнинг энг яхшиси, кишининг ўз қўли билан бажарадиган иши ва ҳалол савдодир.

Ҳадис

Етимларнинг моллари билан савдогарлик қилиб (уларнинг молларини ҳам зиёдалаштириб) турунлар. Ҳар хил садақа ва закотлар бериш билан моллари тугаб қолмасин!

Ҳадис

Дехқончилик қилинлар, чунки у баракали касбдир. Уни кўриқловчи соқчиларни кўпайтиринлар!

Ҳадис

Кўй боқинлар, чунки у баракадир.

Ҳадис

Кийимларингизни чиройли қилинлар, от-уловларингизни яроқли тутинлар! Одамларга юздаги холдек намуна бўлинлар!

Ҳадис

Умматларим учун энг қаттиқ кўрққан жиҳатларим: қорин солиб семириш, серуйкулик, дангасалик ва суст эътиқодда бўлишдир.

Ҳадис

Аллоҳ таоло сенга молу давлат берган бўлса, у кўриниб турсин: чунки у ўзининг берган неъматини бандасида чиройли бўлиб кўриниб туришини яхши кўради, фақирликни ва ўзини фақир кўрсатишни ёмон кўради.

Ҳадис

Қайси бирингизга Аллоҳ таоло бир касб сабабли ризқ етказиб турган бўлса, то ўша касбнинг ўзи ўзгармагунча ташламанг.

Ҳадис

Касбнинг афзали ҳалол савдогарлик ва ўз қўли билан қиладиган касбдир.

Ҳадис

Эй, Парвардигор, мен сендан ғам-ташвишдан, хафаликдан, ожизликдан, дангасаликдан, бахилликдан, кўрқоқликдан, қарздорлик ва хорликдан паноҳ тилайман.

Ҳадис

Эй, Парвардигор, Сендан покиза ҳаётни, ўрта ҳолда вафот этишликни ва охират хижолатсизлигини сўрайман.

Ҳадис

Эй, Парвардигор, мен сендан ҳидоят, такво, ўрта ҳол яшашлик ва одамларга ҳожатманд бўлмасликни сўрайман.

Ҳадис

Огоҳ бўлингки, савдогарларнинг яхшиси савдо-сотик ишларида хушмуомала бўлади. Ёмони эса кўпол муомалали бўлади.

Ҳадис

Қарз олувчи башарти қарзни гуноҳ иш учун олмаган бўлса, қарзини узгунча Аллоҳ таоло у билан биргадир.

Ҳадис

Аллоҳ таоло ўз бандалари ичида ғайратлисини ёқтиради...

Ҳадис

Тиламчилик куйидаги уч тоифа кишиларга жоиздир: 1) хун тўловчига; 2) оғир қарздорга; 3) фақиру қашшоқ кишига.

Ҳадис

Тадбиркорликдек ақл йўқ, тамаъсизликдек такво йўқ, яхши хулқдек олий насаб йўқ.

Ҳадис

Савдо-сотикда кўп қасам ичишдан сақланинглар. Зеро, у олдин кўпайтириб, сўнг барбод қилади.

Ҳадис

Амаллар ичида Аллоҳ таолога ёқимлироғи оз-оз бўлса-да давом этадиганидир.

Ҳадис

Ўзаро савдолашувчилар то ажралишгунча ихтиёрлидирлар (савдони бузиш ҳуқуқига эгадирлар). Ҳар иккиси тўғри сўзлаб, мол айбини ошкора айтиб савдо қилсалар, савдолари баракали бўлур. Агар ёлғон гапириб, мол айбини яширсалар, савдо баракаси йўқолур.

Ҳадис

Ризқнинг ўндан тўққиз қисми савдода, ўндан бир қисми эса чорвачиликдадир.

Ҳадис

Ростгўй ишончли савдогарлар пайғамбарлар, сиддиқлар ва шаҳидлар билан бирга бўлурлар.

Ҳадис

Қўрқоқ савдогар фойдадан маҳрум, қўрқмас савдогар омадлидир.

Ҳадис

Уч хил сифат бордирки, ким уларни Аллоҳга ишончли ҳолда савоб умидида қилса, Аллоҳ унга ёрдам бериши ва барака нозил қилишига лойиқ бўлади: 1. Қулни озодликка чиқаришга ҳаракат қилиш. 2. Аллоҳга ишонган ва ундан савоб умид қилган ҳолда оила қуриш. 3. Қўриқ ерни ўзлаштириш.

Ҳадис

Ҳаққингни хоҳ мукаммал, хоҳ ками билан бўлса-да, ҳалол қилиб ол!

Ҳадис

Сизларнинг яхшиларингиз ўз олган қарзларини чиройли адо этадиганларингиздир.

Ҳадис

Дунё ям-яшил ва гўзалдир. Кимки ундан ҳақли равишда ҳалоллик билан олса, ундан барака топади. Кимки нафс хоҳиши билан дунёни муккасидан кетиб эгалласа, қиёмат куни дўзахдан бошқа нарсага эришмайди.

Ҳадис

Тонгги уйқу ризқни қирқади.

Ҳадис

Болаларингни сузишга ва ўқ отишга ўргатинглар. Қиз фарзандларингизни уйда тикиш-бичиш ишлари билан шуғуллагани яхши.

Ҳадис

Арқон олиб тоққа чиқиб ўтин териб келиб, уни сотиб еб ва садақа қилган одам, тиламчилик билан кун кечиргандан яхшидир.

Ҳадис

Кимки биз бирор амалга тайин этиб қўйганимиздан кейин у нима миқдорида ва ундан ортиқ нарсани биздан яшириб ўзлаштирамоқчи бўлса, қиёмат куни шу олган нарсаси билан хиёнатчи бўлиб туради.

Ҳадис

Ҳалол касбдан чарчаб ухлаган одам гуноҳлари кечирилган ҳолда тунайди.

Ҳадис

Бирор касбу ҳунар орқасидан ризқу насибага эга бўлиб яшаётган одам шу касбини ўзгартирмасин!

Ҳадис

Бекорчилик қалб ва баданни тошбағир қилади.

Жавомиъул калим

Тонг саҳарда ухлаб ётиш ризқни қирқади.

Жавомиъул калим

Ҳалол ризқ талаб қилмоқ бошқа фарзлардан (намоз, рўза кабилардан) кейинги фарздир.

Жавомиъул калим

Ўртача тирикчилик баъзи тижоратдан кўра ҳам яхшироқдир.

Жавомиъул калим

Ҳалол-покиза киши доимо хотиржам ва тинч, бировга хиёнат у ёмонлик қиладиган киши эса халокатга гирифтордир.

Замахшарий

Ўзингга мерос қолдирилган мол-мулкдан узоқда бўл, чунки у мол-мулкнинг гуноҳи-ю, барча машаққатлари сенга келади.

Замахшарий

Баланд тоғларга кўтарилиб ва пастликларга тушиб сафар қилиш уйда, деворлар ичида, машаққатлар орасида оч ўтиришдан авлодир (хайрлидир).

Замахшарий

Кимки тилаб ганжини пайдо қилур,
Ранж чекар ганж таманно қилур⁵⁷. (⁵⁷ Комрон мирзонинг Ҳумоюн мирзога йўллаган мактубидан)

Бобур

Боқмаса дехқон чаманин туну кун,
Наҳл тарин онгла қуруғон ўтун.

Навоий

Бахтга меҳнат тўғри йўл солгай,
Бошқа йўл бахт сари бормагай.

Абу Шукур

Қурби келмаган ишга уринган –
Насибасиз, бахтдан суринган.

Хисрав

Бахт ҳавода эсмайди, меҳнатдан келади.

Рудакий

...Бахт сотилмас ва кимки агар
Тер тўкишга бўлолса молик, –
Шунда толе бўлур жилвагар,
Шунда шодлик қилур ошнолик.

Мирза Шафий

Кимда йўқдир қалбда оташ, кимда йўқдир эхтирос,
Мен уни сувсиз, қуруқ дарёга қилгайман қиёс.
Барча дарёлар шошар, уммонни кўзлаб, ҳар қачон,
У қочар уммон қолиб, гўёки саҳролар томон.

Мирза Шафий

Боши билан шўнғиб кирмаса ҳар дам,
Сув остидан дурни топарми одам? *Жомий*

Ҳалоллик

Ҳикоя.

Ўтган замонда бир деҳқоннинг камбағал ошнаси бор экан. Кунлардан бир куни у деҳқондан бир таноб ерини сотишини илтимос қилибди. Деҳқон ернинг бир чеккасидан ажратиб, камбағал ошнасига сотибди. У ер сотиб олганидан жуда суюнибди. Бошқа бир ошнасидан кўш хўкиз олиб келиб, ерни бир марта ҳайдаб чиқибди. Ерни иккинчи марта ҳайдаганида, бир нарса омоч тишига тегибди. Деҳқон парво қилмай ҳайдай берибди. Қайтиб ўша ерга келганида, омоч тиши яна ҳалиги нарсага урилибди. Камбағал деҳқон: “Илгари бу ерда дарахт бўлган, унинг тўнкаси қолиб кетган, шекилли,- деб ўйлади-да, кетмон олиб келиб, омоч тишига қадалган нарсани кавлай бошлади. Ниҳоят у ердан хумча чиқибди. Уни очиб қараса, ичи тўла тилла эмиш. Деҳқон ернинг қолган қисмини ҳайдаб, уруғини сепади. Сўнг хўкизларини эгасига топширибди. Ўзи уйига ҳам бормади, хумчадаги тиллани кўтариб, тўғри ер сотган деҳқон ошнасининг уйига борибди. У ошнасига:

- Сиздан олган еримни ҳайдаётган эдим, мана шу хумчани топиб олдим. Тилла сизники бўлса керак деб, уни сизга олиб келдим, дебди. Деҳқон камбағалга:

- Мен сизга ерни сотганман. Унда нимаики бўлса, ҳаммаси сизники бўлади, мен ернинг ичида тилла борлигини билмаганман. Сизга худо берибди. Бола-чақангиз билан маза қилиб энг, деб хумчани олмабди.

Камбағал деҳқон: “Бу бошқа кишининг моли. Уни олсам ўғри бўлиб қоламан, деб ўйлаб яна хумчани бой деҳқонга узатибди. Улар иккаласи ҳеч келиша олмабди. Ниҳоят, намози аср ўқиладиган масжидга борадиган, у ерда

одамлардан сўраб, бу ишни ҳал қиладиган бўлишибди. Одамлар: “Бўлмаса тиллаларни қишлоқдаги етим-есир ва бева-бечораларга бўлиб беринглар”, деб маслаҳат беришибди. Бунга деҳқон ҳам, камбағал ҳам рози бўлибди. Шундай қилиб, улар тиллани қишлоқдаги етим-есирларга, камбағал, бева-бечораларга бўлиб беришибди.

Камбағал деҳқон эса, ўз меҳнати билан ҳалол кун кўриб, муроду мақсадига етибди.

Гул ўстира олмаган бола

Ҳикоя.

Қадим замонда бир мамлакатга донишманд ва бахтли бир подшо хукмронлик қилган экан. Унинг кайфиятини фақат қарилигу, бефарзандлик бузар экан, холос. Кунлардан бир куни подшо: “Мамлакатдаги энг виждонли болани топиб, уни ўзимга ўғил қилиб олсам”, деб ўйлабди. У ҳамма болаларга гул уруғи улашишни буюрибди-да:

– Кимки шу уруғдан энг чиройли гул етиштирса, у менинг ўғлим ёки кизим бўлади, – деб эълон қилибди.

Ҳамма болалар уруғни экиб, эрталаб ва кечкурун суғоришибди.

Қобил деган бола ҳам уруғни экиб, роса парвариш қилибди. Лекин ўн кун, ўн беш кун, бир ой ўтса ҳамки, гултувакка экилган уруғ қилт этмасмиш. “Бу қанақаси бўлди?”-деб ҳайрон бўлибди Қобил ва онасидан сўрабди:

– Нега мен эккан уруғ униб чиқмаяпти? Онаси ҳам шундан ташвишланиб юрган экан:

– Тупроғини янгилаб кўр-чи, – дебди.

Қобил гултувакдаги тупроқни алмаштирибди. Бу сафар ҳам уруғ кўкармабди.

Подшо гулларни кўрадиган кун етиб келибди. Кўпгина болалар ясанишиб, тувакда ўзлари ўстирган гулларни кўтариб, йўлга чиқишибди. Уларнинг ҳаммаси валиаҳд, шахзода бўлиш орзусида экан. Хўш, кейин нима бўлибди, денг? Негадир подшо гулларга қараб, ҳамма болаларнинг олдидан ўтиб кетаверибди. Унинг чехрасида шодликнинг учқуни ҳам кўринмабди.

Игтифоқо у бир уйнинг олдида бўш гултувак кўтариб йиғлаб турган Қобилни кўриб қолибди. Подшо ўша болани чақириб келишни буюрибди.

– Нима учун сен бўш гултувак ушлаб турибсан? – деб сўрабди у.

Қобил пиқ-пиқ йиғлаб, кунлардан бир куни бировнинг боғидан эгасига билдирмасдан олма узганини, шу айби учун бўлса керак, қанча уринса ҳам уруғни ундира олмаганини гапириб берибди.

Бу гапни эшитган подшо Қобилни кўтариб олибди-да:

– Мана менинг пок виждонли ўғлим, – дебди. Одамлар орасида ғовур-ғувур бошланибди.

– Подшо нима учун гултуваги бўш болани ўғил қилиб олди?

Шунда Подшо тушунтириб берибди:

– Эй, ҳалойиқ, мен болаларга улашган гул уруғлари қайнатилган эди.

Шундан кейин одамлар подшонинг фикрини маъқуллашибди. Ранг-баранг гуллар кўтариб турган болаларнинг юзлари уялганларидан кип-

кизариб кетибди. Чунки уларнинг ҳаммаси бошқа гул уруғи топиб эккан эканлар.

а) Ҳаромдан сақланиш

Хонадонга ижозат сўраб киришлик кўз туфайлидир.

Ҳадис

Ҳалол ҳам, ҳаром ҳам аниқ бўлди. Уларнинг ўртасида шубҳали нарсалар бор. Кўп одамлар буни билмайдилар. Кимки шубҳали нарсалардан сақланса, динини ҳам, обрўсини ҳам пок сақлаган бўлади. Кимки шубҳали нарсаларга тушиб қолса, ҳаромга ўтиб кетиши ҳам мумкин. Гўёки чўпон кабики, у кўйларини заҳарли ўт атрофида ўтлатиб юрган бўлса, подаси заҳарли ўтдан еб кўйиши мумкин. Билгинки, ҳар бир подшоҳнинг кўрикхонаси бўлгани каби Аллоҳнинг ҳам тақиқлаб кўйган ҳаром нарсалари бор. Билгинки, инсон жасадида бир парча гўшт бор, агар у соғлом бўлса, бутун жасад ҳам соғломдир, агар у бузилса, бутун жасад ҳам бузилади. Билгинки, у инсон калбидир.

Ҳадис

Ҳалол ҳам, ҳаром ҳам равшан бўлди. Қайси нарса сени шубҳалантирса, уни кўйиб, шубҳасизига ўтавер.

Ҳадис

Ҳеч ерда соя йўқ куни (қиёмат куни) етти хил одамларга Аллоҳ таоло ўз Аршининг соясидан жой беради. 1. Қалби масжид билан боғлиқ бўлган киши. 2. Мансабдор, чиройли бегона аёл зинога чақирганда рад этиб: «Аллоҳдан кўрқаман», – дейдиган одам. 3-4. Аллоҳ йўлида дўст тутинганлар. 5. Аллоҳнинг ҳаром қилган нарсаларидан ўзини сақловчи одам. 6. Аллоҳнинг йўлида посбонлик қилган одам. 7. Аллоҳдан кўрқиб, кўз ёши тўкадиган одам.

Ҳадис

Ҳаром билан ўсиб-унган ҳар бир тана дўзахга лойиқдир.

Ҳадис

б) Дунёвий ишларни пухта қилиш

Аллоҳ гўзалдир, гўзалликни яхши кўради.

Ҳадис

Уч хил одам бордирки, Аллоҳ таоло уларни хуш кўрмайди ва қилган дуоларини ижобат қилмайди: 1. Харобага айланган уйда ўтириб паноҳ тиловчи. 2. Йўл ўртасига ўтиб олиб саломатлик сўровчи. 3. От-уловларни бўш кўйиб юбориб, сўнг Аллоҳдан уни сақлашни сўраган одамнинг.

Ҳадис

Уч хил кишининг қилган дуолари ижобат бўлмайди: 1. Хулқи ёмон хотинини талоқ қилмаган эр. 2. Бировга гувоҳ-исботсиз қарз берган одам. 3. Эсипаст, ахмоқ одамларга молу дунёсини бериб қўювчи одам, ваҳоланки Аллоҳ таоло Қуръони каримда: «Эси пастларга молларингизни бермангизлар» деган.

Ҳадис

Молу дунёингдан учдан бирини садақа қилишинг мумкин, лекин шу ҳам кўп. Зеро, меросхўрларингизни одамларга муҳтож қилиб, камбағал ҳолда қолдириб ўтганингдан кўра, бой ҳолда қолдириб кетганинг яхшидир. Шунини билиб қўйки, Аллоҳнинг ризолиги йўлида ҳар бир қилган нафақанг учун ҳатто хотининг оғзига солиб қўйган лукма учун ҳам ажр олурсан.

Ҳадис

Бола-чақа кўп бўлиб, моддий маблағнинг оз бўлиши катта балодир.

Ҳадис

От билан пойга чопмоқ мубоҳдир.

Ҳадис

Сафар қилинглари, соғлом бўласизлар.

Ҳадис

Сафар қилинглари, соғлом ва ризқу насибали бўласизлар.

Ҳадис

Уловингизни боғлаб қўйиб, сўнг таваккал қилгин!

Ҳадис

Васиятга арзигулик бирор нарсаси бўлган мусулмон икки кеча ўтказмасдан васиятномасини ёзиб қўйсин.

Ҳадис

Аллоҳ таоло берган неъматни яширмай ўзида кўрсатишлик унга шукр қилишлик демакдир.

Ҳадис

Кимки шошилмай, сабру қаноат билан иш қилса, қилган иши тўғри чиқади ёки шунга яқин бўлади. Шошилган одамнинг иши хато чиқади ёки шунга яқин бўлади.

Ҳадис

Фарзандларингизни ўз замонасига муносиб қилиб тарбия қилинглари. Зеро, улар ўз замоналари учун яратилгандирлар.

Ният қилинган ишлар пишмаган гўшт мисоли, бинобарин ҳар қандай ишни комил ният-у, қаттиқ ихлос билан қилиш лозим.

Замахшарий

Ҳунарманду касиблар кўпдир, бироқ мохиру қобилиятлиси оздир, (яъни уста кўпу, устаси оздир).

Замахшарий

Зиммангда фарз бўлган нарсани қарз ва бурч ўрнига қўй. Бу ҳол қалбингу дилиннга роҳат бахш этиб, шараф ва обрўйингни сақлаш учун энг тўғри йўлдир.

Замахшарий

Агар тариқатнинг асли нечта (белгидан иборат) деб сўрасалар, учта (белги) деб айт, яъни: дам (нафас), қадам ва карам. Агар буларнинг ҳар қайсиси нима маънони билдиради, деб сўрасалар, жавоб бериб айтким: дам (нафас) – айтилиши лозим бўлмаган нарсалар ҳақида дам урмаслик (яъни, сўзламаслик); қадам – қилиниши ман этилган ишларга қадам урмаслик, карам – иш билан шуғулланиш ва керакли ишни қилиш ҳам иш пайтида қалб тоатини қанда қилмаслик. Кимки бу уч асл (талаб)дан бирортасини бажармаса ва ёки билмаса, у тариқатдан баҳраманд эмасдир...

Кошифий

2. 10. Келажакка умидли бўлиш

Аллоҳ таолонинг фазлу карамини сўранглар. Чунки у сўралишни ёқтиради. Ибодатнинг афзали хурсандчиликни кутишдир.

Ҳадис

Турли нарсалардан ирим қилиш, яъни шумланиш ширкдир (яъни, энг катта гуноҳлардандир).

Ҳадис

Аллоҳ таоло айтадики: «Бандам менга нисбатан нима гумон қилса, мен худди ўша гумонидек муомала қилурман. Шунинг учун менга нисбатан хоҳлаганича гумон қилаверсин!»

Ҳадис

2.11. Ёмон хулқларнинг қораланиши

Қиёмат кунидаги одамларнинг ёмони беҳаёлиги сабабли назардан четда қолдирилган одамдир.

Ҳадис

Сизларнинг ёмонларингиз яхшилигидан умид қилинмайдиган, ёмонлигидан қутулиб бўлмайдиганларингиздир.

Ҳадис

Уч нарсадан умматларим ҳеч қутулмайдилар: 1) ҳасадгўйлик; 2) бадгумонлик; 3) ёмонликни ирим қилиш (шумланиш). Сизларга улардан қутулиш йўлини айтайми?! Қачонки бирон кишидан гумон қилсанг, шу гумонингга кўра иш тутма! Қачонки бировга ҳасад қилсанг, зулмга ўтиб кетма. Бирор нарсадан шумлансанг, унга парво қилмай кетавер!

Ҳадис

Уч хил ишларни умматларим ҳеч тарқ қила олмайдилар: 1. Зоту насаби билан фахрланиш. 2. Ўлиққа дод-вой солиб йиғлаш. 3. Юлдузлар билан фол очиш.

Ҳадис

Ҳеч ким ҳеч кимдан ортиқ эмас. Ортиқлик фақат дину диёнатда ва солиҳ амаллар билан бўлиши мумкин. Беҳаё сўзловчи, бахил, кўрқоқ одам учун бошқа ёмон сифатлар иккинчи даражалидир.

Ҳадис

а) Ёлғончилик

Ривоятнинг ёмони ёлғон гапдир.

Ҳадис

Ёлғон қасам молнинг камайиши ва баракасининг кетишига ҳамда унинг ривож топмаслигига сабаб бўлади.

Жавомиъул калим

Ёлғон гувоҳлик берувчи одам қиёмат кунда тили оловни ялаган ҳолатида тирилтирилади.

Жавомиъул калим

Агар бўхтон (ёлғон)чи ғудурлаганда сен ҳаммадан кўра ҳам кўп эшитувчисан (Эй, ғофил инсон), ҳақ гап сўйланса сен гўё эшитмагандай бўласан.

Замахшарий

б) Мутакаббирлик

Одамларга (кибрланиб) юзингни буриштирмагин ва ерда керилиб юрмагин! Чунки, Аллоҳ барча кибрли, мақтанчоқ кимсаларни суймас.

...Аллоҳ ҳар қандай кибрли ва мақтанчоқ кимсани суймагай.

Ҳадид, 23

Кимки Раҳмон зикридан (Қуръон насихатларидан) кўр бўлиб олса (юз ўгирса), Биз унга шайтонни яқин қилиб қўярмиз, бас, у унга ҳамроҳдир.

Зухруф, 36

Аллоҳ таоло айтадики: «Улуғлик ва катталиқ менинг либосимдир. Кимки бу сифатларимни Мен билан талашса, Мен уни дўзахга дучор қилгайман».

Ҳадис

Жоҳилият ишларидан тўрт нарсани умматларим ҳеч тарк этолмайдилар: 1. Ўз насаби билан фахрланиш. 2. Ўзгалар насабини ерга уриш. 3. Юлдузлардан тақдирини сўраш. 4. Дод солиб йиғлаш.

Ҳадис

Ҳар бир нарсанинг авжи бор. Омади келган киши ўзини тўғри тутиб юрса, ундан яхшилиқ кутинглар. Мабодо шуҳрат ва манмансирашга ўтса, уни комил одам ҳисобламанглар.

Ҳадис

Бармоқ билан кўрсатиладиган даражада шуҳратга эга бўлиш-ёмондир. Аммо Аллоҳ сақлаган бўлса зарари йўқдир.

Ҳадис

Кибр юзасидан иштон (шим)ни узайтириб кийишдан сақланинг. Аллоҳ таоло кибрни ёмон кўради. Агар сизни бирор киши ҳақоратласа ва сизда йўқ айблар билан айбласа, уни унда бор айблар билан ҳам айбламанг, уни кўяверинг, шунда гуноҳи унга, савоби сизга бўлур. Ҳеч кимни ҳақоратламанг!

Ҳадис

Уч тоифа кишиларнинг ҳолларини менадан сўрамай кўя қолинглар: 1. Аллоҳнинг гўё кийимдек кийиб олган кибр сифатини талашган мутакаббир одам, 2. Аллоҳнинг гўё кийимдек кийиб олган куч-қудрат сифатини талашадиган одам. 3. Аллоҳ таолонинг қудратига шак келтириб, раҳматидан ноумид бўладиган киши.

Ҳадис

Инсон гарчи ўзи одамларнинг бирор ишига ярамаган бўлса ҳам, ўзини осмондаги сурайё юлдузи олдидан тушгандек тутишни ёқтиради.

Ҳадис

Менинг у нарсам бор, бу нарсам бор, деб мақтанишни ёқтирмайман.

Ҳадис

Кимки одамлар ўзига нисбатан ҳурмати учун тик туришларини хоҳласа, унинг жойи жаҳаннам бўлур.

Ҳадис

Кимки қул ва чўриларининг кўплиги билан фахрланса, Аллоҳ таоло уни хорликка маҳкум этур.

Ҳадис

Кимки ўзини катта тутиб, юриш-туришида кибру ҳаволи бўлса, охиратда Аллоҳнинг ғазабига дучор бўлур.

Ҳадис

Кимки бировнинг айбини топиб устидан кулган бўлса, ўзи ҳам шу айбга мубтало бўлмагунча дунёдан ўтмайди.

Ҳадис

Кимки шуҳрат топиш нияти билан ясаниб кийим кийса, то уни ечмагунча Аллоҳ таолонинг раҳмат назаридан узоқда бўлур.

Ҳадис

Фахрланиш – насл-насабнинг офатидир.

Жавомиъул калим

Мақтанчоқлик – зарифлик (ақллилик) офатидир.

Жавомиъул калим

Ҳеч шубҳа йўқки, такаллуфдан аноният (манманлик) ҳиди келади, футувватнинг қуввати эса нафсни енгиш, манманлик ва такаббурликни тарк этишдан ҳосил бўлади. Худбинлик – худопарастлик эмас, балки худпарастликдир:

Фоний бўлганлар бақо фарзандидир,
Ўзни севган бутпарастдир, бандидир.

Кошифий

Пасткаш кимсанинг ўз насл-насабини мақтаб, у билан фахрланиши, чанқоқ киши сув саробини кўриб алдангани кабидир.

Замахшарий

Мутакаббир одамнинг давоси димоғидаги такаббурликни йўқотиш билан ва кибру ҳавога ундовчи шайтонни бурун тарновидан кеткизиш билан бўлади⁵⁸.⁽⁵⁸ Бу ҳол шундайки, мутакаббир кишини ҳақорат қилиш, хўрлаш

бирла бўлур, чунки шайтон унинг бурни олдида такаббурликка ундар ва уни (шайтонни) қувлаб чақариш бирла бу кулфатдан қутулар ва шифо топар, башарти такаббурлиги кетмаса, унда ҳалок бўлиши муқаррар.)

Замахшарий

Ўзи сазовор бўлмаган ҳамду саною мақтовларни талаб қилиш уятсиз, телба одамларнинг одатларидандир.

Замахшарий

Мажнунтол ва Терак

Масал.

Кишилар мажнунтол олдига ҳадеб келаверганидан Мирзатеракнинг гаши келиб такаббурлик билан:

Ёнимга савлатимдан ҳайқиб, унча-мунча одам кела олмайди. Сенга ҳайронман, олдиндан одам аримайди, ё сени назар-писанд қилишмайдими? Бунинг устига қўшиққа солишганларига бало борми? -деди.

Сен, -жавоб берди унга Мажнунтол. - Кибру ҳаво билан осмонга қараб интиласан. Соянг ҳам ўзингга яраша. Мен бўлсам, ўзимни вояга етказган замин билан қаттиқ боғланиб, унга таъзимда бўламан. Ёнимга кишиларнинг кўплаб келиши, балким, ана шу камтаринлигимдандир. Сен кибрни касб қилиб олиб, манманликка берилмаганинга эди, бунчалик эътибордан қолмаган, оёқ остига тушмаган бўлар эдинг.

Қиссадан ҳисса: Манманлик ақлсизлик аломатидир. Кибрланиш инсонни ҳалокатга олиб боради.

в) Ҳасадгўйлик

Ҳасадчи ҳасадининг ёвузлигидан (паноҳ тилайман, деб айтинг, эй, Муҳаммад).

Фалақ, 5

Аччиқ сабир (алое) асални бузгани каби ҳасад имонни бузади.

Ҳадис

Олдинги умматлардан сизларга етиб келган касаллик - ҳасадгўйлик ва филлу ғашликдир. Ваҳоланки, ҳасад сочининг эмас, балки диннинг офатидир. Муҳаммаднинг руҳига молик зот номи билан қасамёд этаманки, то мўмин бўлмагунларингизча жаннатга кирмайсизлар. То бир-бирларингизга ўзаро муҳаббатли бўлмагунларингизча мўмин бўлмайсизлар. Нима қилсаларингиз дўстлашиб кетишларингизни айтайми? Бир-бирларингиз билан саломлашиб юринглар.

Ҳадис

Бир-бирларингиз билан ўзаро ҳасадгўйлик бугзу адоватда бўлманглар.

Ҳадис

Ўт ўтинни қандай ёндирса, дилдаги ғиллу ғашлик ва ҳасадгўйлик савобларни ҳам шундай ёндиради.

Ҳадис

Ҳасадгўйлик, чақимчилик ва фолбинлик қилувчилар мендан эмаслар, мен ҳам улардан эмасман.

Ҳадис

Кўзга оғриқ тургандай ақлда ҳам бор ҳасад,
Унутмангки, ҳасаддан идрок ҳам бўлур касод.

Жомий

г) Исрофгарчилик

Хотинларнинг баракалироғи сарф-харажатни камроқ талаб қиладиганидир.

Ҳадис

Нонни эъзозланглар.

Ҳадис

Никоҳ тўйида бир кун зиёфат бериш суннатдир. Икки кунлиги фазлдир, лекин учинчи кунга ўтса риёкорлик ва хўжакўрсиндир.

Ҳадис

Енглар, ичинглар, садақа қилинглар, аммо исрофгарчилик ва фаҳрга ўтманглар.

Ҳадис

Истихора қилган одам ноумид қолмайди, маслаҳат билан иш қилган одам афсус қилмайди, тежамкор одам эса фақирлик кўрмайди.

Ҳадис

Кимки ҳаётида тежамкор бўлса, зинҳор қашшоқликка тушмайди.

Ҳадис

Исрофгарчилик сахийлик офатидир.

Жавомиъул калим

Мол-мулкни беҳуда исроф қилиш қуфрона «неъматдир», ўйламасдан бойлигини сарфлаш тўлиқ таназзулга олиб келади.

Замахшарий

д) Бахиллик

...(Қорун⁵⁹нинг қавми унга деди:) "Ҳовликмагин! Чунки Аллоҳ ҳовликувчиларни суймас! Аллоҳ сенга ато этган нарса билан охиратни истагин ва дунёдан бўлган насибангни ҳам унутмагин. Аллоҳ сенга эҳсон қилгани каби сен ҳам (одамларга) эҳсон қил! Ерда бузғунчилик қилишни истама. Чунки Аллоҳ бузғунчиларни суймас. (У:) «Мен унга (бойликка) фақат ўзимдаги билим сабаблигина эришдим»,- деди. (⁵⁹ Қорун – Мусо алайҳиссалом қавмидан чиққан энг бой ва бахил киши.)

Қасас, 76-78

Яширилган хазина қиёмат кунида оловдир.

Ҳадис

Берган нарсасини қайтариб оладиган киши гўё итнинг саркитини яна қайта еявериши билан баробардир.

Ҳадис

Мўмин кишида қуйидаги икки хислат бўлмаслиги керак: бахиллик ва ахлоқсизлик.

Ҳадис

Одамларнинг ёмони Аллоҳ номини ўртага қўйиб бирор нарса сўралса ҳам бермайдиган кишидир.

Ҳадис

Кишидаги энг ёмон хислат ўта бахиллик ва ўта кўрқоқликдир.

Ҳадис

Ҳаққимни ҳеч қолдирмай ҳаммадан ундириб оламан, дейдиган одам билингки, ўта бахилдир.

Ҳадис

Банданинг молу дунёга қўйган ҳирси икки оч бўрининг қўй подасига қилган тажовузидан кўра зарарлироқдир. Зеро, бу билан у ўз дину шарафига путур етказди.

Ҳадис

Мусулмончиликни ҳеч нарса қизғанчиқликчалик бузмайди.

Дунё муҳаббатини тарқ қилиш қалбу баданга хузур бағишлайди ва дунёга ҳирс қўйиш ташвишу ғамни кўпайтиради.

Жавомиъул калим

Одамлар ичидаги энг ярамаси хасисидир, уларнинг ичидаги энг ялқови пасткашидир.

Замахшарий

Гўштдан хаддан ортиқ даражада тановул қилдики, ҳатто ичини мой босиб ёрилиб кетди (кўп овқат емиш турли иллатларга сабабдир маъносида).

Замахшарий

Айни атрофида қушлар учиб-қўнадиган жойи бўлмаган уйга ёмғир ҳам барака бермайди, унинг эгаси ҳам эркинлик билмайди, у жой фақирликка гирифтордир.

Замахшарий

Бир одам бехосдан хасиснинг таомидан тановул қилса, у (хасис) юрак оғриғига мубтало бўлур, башарти у касални бирор фақир киши келиб зиёрат қилса, хавфдан бош оғриғи пайдо бўлур.

Замахшарий

Икки нарса бир дарахтнинг бутоғидир, яъни иккаласи ҳам бир хилдир: бирор нарса сўраганга (тиланганга) берса-ю, аммо кейин уни миннат қилса, иккинчиси, ўзининг инъом-эҳсонини аяб, хасислик қилса, чунончи Аллоҳ таоло наздида миннат билан бир нарса бериш ва хасислик қилиб бермаслик қабоҳатда баробар ҳисобланади.

Замахшарий

Аллоҳ таоло ато қилган неъматларнинг лаззати қудрат ҳолвасидан тотлироқдир. Аммо миннатли ош эса заққум (жаҳаннам дарахти) мевасидан ҳам аччиқроқдир.

Замахшарий

е) Хиёнат

...Дарҳақиқат, Аллоҳ хоинларни яхши кўрмагай.

Анфол, 58

Бировнинг уйига берухсат эшик ёки тешикдан мўралаган одамнинг кўзи ўйиб олинишга лойиқдир.

Ҳадис

Кимки бировнинг ёзаётган ёки бировдан келган хатини берухсат ўқишга интилса, гўёки у дўзахга интилган бўлади.

Ҳадис

Билими етмаган нарсага фатво берган киши унга амал қилганларнинг гуноҳларини ҳам олур. Кимки ҳақиқатни билиб туриб, нотўғри маслаҳат берса, демак, унга хиёнат қилибди.

Ҳадис

Молининг айбини айтмай яшириб сотган одамга Аллоҳнинг ғазаби ва фаришталарнинг лаънати ёғилиб туради.

Ҳадис

Ким хиёнат қилувчи бўлса, у ислом аҳлидан эмас.

Ҳадис

Бу дунёда икки юзламачи бўлган одамнинг қиёматда оловдан ясалган икки тили бўлади.

Ҳадис

Хиёнаткорлик жаҳаннам чўғидандир.

Жавомиъул калим

Агар тариқатнинг наҳийси, яъни манъ қилинган ишлари нечта деб сўрасалар, олтига деб айтгин: аввал нафс ҳавасларини тарк этиш, иккинчи – бойликни тарк этиш, учинчи – ёлғонни тарк этиш, тўртинчи – зинони тарк этиш, олтинчи – хиёнатни тарк этиш.

Кошифий

ж) Ғийбат

Эй, мўминлар, кўп гумон(лар)дан четланинглар! Чунки баъзи гумон(лар) гуноҳдир! (Ўзгалар айбини қидириб) жосуслик қилманглар ва бирингиз бирингизни ғийбат қилмасин! Сизлардан бирор киши ўлган биродарининг гўштини ейишни хоҳлайдими?! Уни ёмон кўрасиз-ку, ахир! Аллоҳдан кўрқингиз! Албатта, Аллоҳ тавбаларни қабул қилувчи ва раҳмли зотдир.

Ҳужурот, 12

Бир мусулмон кишини ғийбат қилаётганда унинг обрўсини ҳимоя этишга қодир бўлатуриб, буни қилмаса Аллоҳ таоло уни бу дунёдан ҳам, у дунёдан ҳам хор этур.

Ҳадис

...Кимки одамларни ғийбат қилишдан тилини тийса, Аллоҳ таоло ҳам унинг айбу нуқсонларини фош қилмайди.

Ҳадис

з) Чақимчилик

Одамларнинг сирларини билиб олиб, ташмачилик қилувчи чақимчининг насли пок эканлигида шубҳа бордир.

Ҳадис

Чақимчилар жаннатга кирмайди.

Ҳадис

Сизларга ёмонларингиз ким эканини хабарини берайми?! Чақимчилик қилиб юрувчи, дўстлар ўрталарини бузувчи, яхшиларга зулм қилувчи ва машаққат келтирувчи кишидир.

Ҳадиси

Чақимчилик

Ҳикоя.

Бани Исроил қавмига қаҳатчилик ва очарчилик келди. Шунда Мусо алайҳиссалом уч марта ёмғир сўраб, одамлар билан чўлларга чиқиб, дуо ва ибодатлар қилдилар. Аммо ёмғир ёғмади. Шунда Мусо алайҳиссалом:

– Парвардигоро, бандаларинг уч марта ёмғир сўраб даргоҳингга илтижо қилдилар. Аммо нега уларнинг дуоларини қабул қилмадинг, – деб сўради. Шунда нидо бўлдики:

– Мен ичида чақимчи бор қавмнинг дуосини қабул қилмайман. Мусо алайҳиссалом:

– Парвардигоро менга ўша чақимчини айтгин, тезда уни чақириб орамиздан чиқариб ташлаб, дуоларимизни қабул этилишига эришсак, – дедилар. Аллоҳдан нидо келдики:

– Мен сизларни чақимчиликдан қайтариб туриб, ўзим чақимчилик қиламанми? Сизлар тавба қилинглар, – деб амр қилди. Мусо алайҳиссалом ўз қавми билан тавба қилдилар. Кейин ёмғир ёғди.

и) Сехр-жоду, фолбинлик

(Улар), яна Сулаймон подшоҳлигидаги шайтонлар (жинлар) ўқиган нарсаларга эргашиб кетдилар. Сулаймон кофир эмас эди, лекин одамларга сехр (жоду)ни ҳамда Бобилдаги Ҳорут ва Морут номли фаришталарга

туширилган нарсаларни ўргатадиган шайтонлар кофир эдилар. (Икки фаришта): "биз фақатгина синов (воситасимиз, бизга ишониб) кофир бўлиб қолма", - деб (огоҳлантирмагунча) ҳеч кимга (сеҳрни) ўргатмас эдилар. Иккисидан эр-хотиннинг ўртасини бузадиган нарсани ўрганар эдилар. Лекин, улар Аллоҳнинг изнисиз у билан ҳеч кимга зарар етказа олмаслар. (Хуллас,) ўзларига фойдасиз, балки зарарли нарсаларни таълим олар эдилар. (Аллоҳнинг китобини сеҳрга) алмашганларга охиратда насиба йўқлигини ҳам яхши билар эдилар. Ўз (насиба)ларини қанчалик ёмон нарсага сотиб юборганларини билсалар эди!

Бақара, 102

Мусо деди: "Сизларга ҳақиқат келганда (уни инкорига) сўз қиласизларми?! Сеҳрми шу?! Сеҳргарларнинг омади юришмайди-ку!"

Юнус, 77

Аллоҳга суяниш ўрнига бошқа сеҳру жоду, туморларга ихлос қилган кишини Аллоҳ таоло ўз ҳолига ташлаб қўяди.

Ҳадис

III. ДИНИЙ ЭКСТРЕМИЗМ

3.1. Диндан қабих ниятларда фойдаланувчилар

Қачонки ишлар ўз аҳлидан бошқа кишилар қўлига ўтказилса, қиёматни кутаверинг.

Ҳадис

Диний мутаассиблар диндан фойдаланган ҳолда кишиларга хужум қиладиган катта йўлдаги қароқчилардир.

Ғазолий

Зуғум билан айтилган сўз шу даражага етказадик, қадимий хонадонларни вайрон қилиб юборади⁶⁰. (⁶⁰ Зуннун Аргуннинг ўғли Шаҳоббекнинг Бобурга кўрсатган қайсарлик ва тесқари ҳаракатлари натижасида ўттиз-қирқ йилда тўпланган рўзгорининг барбод бўлганлигига келтирилган форс тилидаги ҳикмат)

Бобур

3.2. Жиход² ҳақида

² Жиход сўзининг луғавий маъноси – ғайрат қилиш бўлиб, бу ўринда мамлакатга бостириб келган ташқи душманга қарши курашиш маъносида келган.

Мусулмонларнинг афзали кўлидан ва тилидан мусулмонларга озор етмайдигандир. Мўъминларнинг афзали эса хушхулқлироғидир. Муҳожирларнинг афзали эса Аллоҳ қайтарган нарсалардан ўзини узоқ тутувчидир. Жиходнинг афзали Аллоҳ йўлида ўз нафси ва хохишига қарши қилинадиган жангдир.

Ҳадис

Умнатларимнинг саёҳати Аллоҳ йўлидаги жиходларидир.

Ҳадис

Бозорларимизга хориждан мол олиб келувчи одам гўё Аллоҳ йўлидаги мужоҳид кабидир. Бозорларимиздаги нарсаларни уйда яшириб сақловчи одам гўё Аллоҳнинг китобидаги худосиз кабидир.

Ҳадис

Ҳар бир яхши ва фожир амир билан бирга жиход қилиш сизларга вожибдир, гарчи у гуноҳи кабира амаллар қиладиган бўлса ҳам. Ҳар бир яхши ва ёмон мусулмон орқасида унга иқтидо қилиб намоз ўқиш вожибдир, гарчи у гуноҳи кабира қиладиган бўлса ҳам. Яхши ёки фожир ҳолда ўтган мусулмонга ҳам жаноза ўқиш вожибдир, гарчи у гуноҳи кабираларни қилган бўлса ҳам.

Ҳадис

Жиход тўрт хилдир: 1. Амри маъруф (яхши ишларга буюриш). 2. Наҳйи мункар (гуноҳ, ёмон ишлардан қайтариш). 3. Ўзининг зарарига бўлса ҳам рост сўзлаш. 4. Фосиқ кишининг масхара қилишига чидаб туриш.

Ҳадис

Бева хотинларга ва мискин-бечораларга ёрдам берувчи киши гўё Аллоҳ йўлида жиход қилувчи ёки кечалари ибодат ила қоиму, кундузлари рўза тутиб юрувчилар билан баробардир.

Ҳадис

Ҳалоллик талаб қилиш ҳам жиходдир.

Жавомиъул калим

Аёлнинг жиходи эрига чиройли муомала қилишлигидир.

Жавомиъул калим

Ҳаж – ҳар бир куч-қувватсиз одамнинг жиходидир.

Жавомиъул калим

Тариқатнинг мақомоти (босқичлари) нечта деб сўрасалар, тўрт юзу қирк тўртта деб айт. Аммо унинг жами тўрт мақомда мужассамдир:

Аввал тавбаким, у икки нав бўлади: бири – гуноҳдан зоҳирдан тавба қилиш, иккинчиси – худбинликдан ботинан тавба қилиш. Яъни:

Ёмонликдан хазар қилмоқ авомнинг тавбасидир
Ўзидан ўзлигин поклаш хослар тавбасидир.

Иккинчиси – хавф, яъни қўрқув. Гуноҳдан, ғайри шаръий ишлардан қўрқиш, Аллоҳ ғазабидан, риёзатнинг азобларидан қўрқиш. Ана шу хавфу хатардан қўрқмай, эсон-омон ғолиб чиққан, дунё бандларидан қутулишга қудрати етадиган одам ўзини тариқатга мансуб, деб билиши мумкин.

Учинчиси – жиҳод, яъни нафс билан жанг олиб бориш:

Ташқи душман бўлди яксон, эй шаҳим,
Ичкарида лек қолди зўр ғаним.

Ул ғанимни ақл ила енгмоқ қийин,
Ул қуёнмас, шердир ичда яширин.

Тўртинчиси – сабр. Сабр мақсад эшигининг келитидир. Агар тариқат аҳкоми (ҳукмлари) нечта деб сўрасалар, олтита деб айт: аввал – маърифат, иккинчи – саховат; учинчи – таваккул, тўртинчи – тафаккур, бешинчи – сидқ, олтинчи – яқин (шак-шубҳасиз ишонч).

Кошифий

3.3. Шаҳидлик ҳақида

Кимки сув тошқини ёки ёнғиннинг олдини олса, унга шаҳид бўлганнинг савоби берилур.

Ҳадис

Кимки шаҳидлик мартабасига етишни Аллоҳдан астойдил сўраса, у ўз тўшагида жон берса ҳам, Аллоҳ таоло унга шаҳидлар даражасини ато қилур.

Ҳадис

Ғарибнинг (ватанидан йироқдаги кимса) ўлими шаҳидликдир (Аллоҳ йўлидаги ўлимдир).

Жавомиъул калим

Мушриклар, аҳли ҳарб (мамлакат билан душманлик ва уруш ҳолатида бўлган давлат одамлари) ёки боғийлар (давлатга қарши бош кўтарган бағоватчилар), йўлтўсарлар томонидан ўлдирилган киши шаҳид ҳисобланади. У ювилмасдан кафанга ўралиб, жаноза намози ўқилади... Шаҳиднинг қони ювилмайди ва либоси ечилмайди... Давлатга қарши ёгилар ёки йўлтўсарлар ўлдирилса, уларга жаноза намози ўқилмайди, чунки ҳазрат Али боғийларга жаноза намозини ўқимаган эдилар.

3.4. Ўз жонига қасд қилишнинг гуноҳи

...Ўзларингизни ўлдирмангиз! Албатта, Аллоҳ сизларга раҳм-шафқатлидир.

Нисо, 29

Ким ўзини бир темир парчаси билан ўлдирса, қиёмат кунида жаҳаннам ўтида темир парчаси қўлида, абадий равишда у билан ўзини ўлдириб азобланиб ётади. Ким заҳар ичиб ўзини ўлдирса, доимий равишда заҳарланиб жаҳаннам ўтида азобланади. Ким ўзини тоғдан ташлаб юборса, доимий равишда жаҳаннам ўтида ўзини тоғдан ташлаб ўлдириб азобланади

Ҳадис

Ким ўлар ҳолатқа етса, ул билур жон қадрини⁶¹.⁽⁶¹ Изох: Бобурни Ҳиндистонда овқатдан заҳарлашганда ўлим ҳолатидан соғайиб кетгач, шу мақолни келтиради)

Бобур

Ҳар ким ўзини ярадор қилиб, шу сабабли ҳаётдан кўз юмса (ўзини ярадор қилиб ўлдирса), унинг бу қилмиши бу дунёда ҳадар³ бўлиб, ҳеч қандай эътиборга эга эмас, аммо охиратда осий ва гуноҳкор ҳисобланади. Имом Абу Юсуф фикрича, бундай одам ювилиб кўмилади, аммо унга жаноза намози ўқилмайди (яъни шу йўсинда боғийлар⁴ каби унга иҳонат қилинади – паст назар билан қаралади).

Ҳидоядан

3.5. Бегуноҳ кишини ўлдиришнинг жазоси

Айтинг (эй, Муҳаммад,): «Келинлар, Раббингиз сизларга ҳаром қилган нарсаларни ўқиб берай: - У зотга бирор нарсани шерик қилмангиз, ота-онага яхшилик қилингиз, болаларингизни қашшоқликдан (кўрқиб) ўлдирмангиз, Биз сизларни ҳам, уларни ҳам ризқлантирурмиз, фаҳш ишларнинг ошкорасига ҳам, пинҳонасига ҳам яқинлашмангиз, Аллоҳ тақиқлаган (жон)ни ноҳақ қатл қилмангиз! Ақл юргизишларингиз учун (Аллоҳ) ҳукм қилгани шу(лар)дир.

Анъом, 151

³ Ҳадар - зоеъ кетган, беҳуда бўлган.

⁴ Боғийлар - давлатга қарши чиққан куролланган кишилар.

Улар Аллоҳ билан бирга бошқа «илоҳ»га илтижо қилмаслар ва Аллоҳ ўлдиришни ман этган жонни ноҳақ ўлдирмаслар ҳамда зино қилмаслар. Ким мана шу (гуноҳлар)ни қилса, гуноҳ (укубат)га учрар.

Фурқон, 68

Ана ўша (биринчи қотиллик) туфайли Исроил авлодига шундай ҳукми битиб қўйдик: "Бирор жонни ўлдирмаган ёки Ерда (бузғунчилик ва қароқчилик каби) фасод ишларини қилмаган инсонни ўлдирган одам худди ҳамма одамларни ўлдирган кабидир. Унга ҳаёт бахш этган (ўлимдан қутқариб қолган) одам эса барча одамларни тирилтирган кабидир". Уларга расулларимиз ҳужжатларни келтирганлар. Сўнгра уларнинг кўпчилиги ўшандан кейин (ҳам) Ерда исроф қилувчилардир.

Моидда, 32

Икки мусулмон қўлларида қиличлари билан тўқнашсалар (урушсалар), бири иккинчисини ўлдирса, қотил ҳам, мақтул ҳам дўзахга маҳкумдир.

Ҳадис

Қайси бир мусулмон иккинчи бир мусулмон биродари бошига тиг қўтарса, Аллоҳ таолонинг фаришталари то ўша тигни қайтариб ўрнига қўймагунча лаънат айтиб турурлар.

Ҳадис

Гуноҳи кабиралар: Аллоҳга ширк келтирмоқлик, инсон қонини ноҳақ тўкмоқлик, ота-онага оқ бўлмоқлик ва ёлғон гувоҳлик бермоқлик.

Ҳадис

Имон қотилликнинг кишанидир.

Жавомиъул калим

Мўминнинг қони ҳаром (уни ўлдириш мумкин эмас) бўлганидек, унинг молу мулки ҳам ҳаромдир (уни ўғирлаш ёки унга хиёнат қилиш мумкин эмас).

Жавомиъул калим

Мусулмонга бошқа мусулмоннинг қони, обрўси ва мол-мулки ҳаромдир (яъни унинг жонига қасд қилиши, обрўси ва молу мулкига тажовуз қилиши мумкин эмас).

Жавомиъул калим

Қиёмат кунда одамлар ўртасида чиқариладиган биринчи ҳукм қонлар (қотиллик) хусусида бўлади.

Жавомиъул калим

3.6. Зулмнинг қораланиши

...Албатта, золимлар толе топмаслар.

Анъом, 21, 135

Зулм қилганларга суянмангиз, токи сизларга (дўзахдан) олов етмасин!...

Ҳуд, 113

Ҳар ким бирор хатолик ёки гуноҳ ишга қўл урса-ю, сўнгра унда бегуноҳ одамни айбласа, албатта, бўҳтон ва аниқ гуноҳни (бўйнида) кўтарган бўлур.

Нисо, 112

Фақат одамларга зулм қиладиган ва ерда ноҳақлик билан ҳадларидан ошадиган кимсалар(ни айблаб жазолаш)гагина йўл бордир. Ана ўшалар учун аламли азоб бордир.

Шўро, 43

Эй, мўминлар, (сизлардан) бир қавм (бошқа) бир (мўмин) қавмни масхара қилмасин! Эҳтимолки, (масхара қилинган қавм) улардан яхшироқ бўлсалар. Яна (Сизлардан) аёллар ҳам (бошқа) аёлларни (масхара қилмасинлар)! Эҳтимолки, (масхара қилинган аёллар) улардан яхшироқ бўлсалар. Ўзларингизни (бир-бирларингизни) мазах қилманглар ва бир-бирларингизни лақаблар билан атаманглар! Имондан кейин фосиқлик номи нақадар ёмондир! Кимки тавба қилмаса, бас, айнан ўшалар золимлардир.

Ҳужурот, 11

Албатта, Аллоҳ адолатга, эзгу ишларга ва қариндошга яхшилик қилишга буюрар ҳамда бузуқчилик, ёвуз ишлар ва зулмдан қайтарур. (У) эслатма олурсизлар, деб сизларга насиҳат қилур.

Наҳл, 90

Эй, одам фарзандлари, мен зулмни ўзимга ҳаром қилдим ва уни сизларнинг ўрталарингизда ҳам ҳаром қилдим, бас, бир-бирларингизга зулм қилманглар.

Ҳадиси қудсий

Мазлумларнинг дуосидан кўрқ, чунки уларнинг дуолари мустажобдир.

Ҳадис

Мазлумнинг қарғишидан сақланинглр, гарчи у кофир бўлса ҳам. Унинг дуоси билан Аллоҳнинг даргоҳи ўртасида парда йўқ.

Ҳадис

Фақирлик, қашшоқлик, зулм қилиш ва зулм қилинишдан Аллоҳ таолодан паноҳ тиланглар.

Ҳадис

Эй, Парвардигор, мен сендан қашшоқликдан, етишмовчиликдан, хорликдан, бировга зулм қилиш ёки зулм қилинишдан паноҳ тилайман.

Ҳадис

Қачонки қози зулм қилмаса, Аллоҳ таоло у билан биргадир. Зулмга ўтиши биланок у Аллоҳдан узоқлашиб, Шайтонни йўлда қолдириб кетади.

Ҳадис

Кишилар молини ноҳақ ейишга ўрганган одамлар қиёмат куни дўзахга маҳкумдирлар.

Ҳадис

Сизлардан олдинги қавмлар нима учун ҳалок қилинган? Улар ҳурматли одам ўғрилиқ қилса кечирганлар, аммо заиф ва бечораҳол одамни эса жазолаганлар.

Ҳадис

Биродарларингизга, хоҳ у золим бўлсин, хоҳ мазлум, ёрдам беринг. Сўрадилар: «Мазлумга-ку ёрдам берамиз, золимга қандай ёрдам берамиз?» Жавоб бердиларки: «Уни зулм қилишдан тўхтатиб қолсангиз, шу унга қилган ёрдамингиз бўлади».

Ҳадис

Эй, одамлар! Аллоҳдан қўрқинглар! Аллоҳга қасамки, қайси бир мўмин бошқа бир мўминга зулм қилса, қиёмат куни Аллоҳ таоло мазлумга ундан қасос олиб берур.

Ҳадис

Одамларнинг юзларига уришдан сақланинглар.

Ҳадис

Чақирилган жойга боринглар, ҳадяни қайтарманглар ва мусулмонларни урманглар.

Ҳадис

Мусулмонларнинг яхшиси унинг қўли ва тилидан бошқалар озор топмайдиганидир.

Ҳадис

Кечирилмайдиган, кечириладиган ва унутилмайдиган гуноҳлар бор. Кечирилмайдиган гуноҳ-бу Аллоҳга ширк келтиришдир. Кечириладигани эса

Аллоҳ таоло билан банданинг ўртасида бўладиган маъсият (гуноҳ) ишлар. Унутилмайдиган гуноҳ бандаларнинг бир-бирларига қилган зулм ва хиёнатларидир (бу гуноҳни то мазлум кечмагунча Аллоҳ ҳам кечмайди).

Ҳадис

Эй, Аллоҳнинг бандалари! Аллоҳ таоло қийинчиликни ҳеч кимга раво кўрмайди. Аммо зулм билан қарз олган одам укубат ва ҳалокатга маҳкумдир.

Ҳадис

Дилозорларнинг ҳаммаси дўзахга маҳкум.

Ҳадис

Қулингга дарра уришга кодир бўлсанг, билгинки, Аллоҳ сендан ҳам қудратлироқдир.

Ҳадис

Агар сизларнинг тилсиз ҳайвонларга қилган зулмларингиз кечириладиган бўлса, демак, жуда кўп гуноҳларингиз кечирилган бўлар эди.

Ҳадис

Агар қиёматда қасос олиш бўлмаганда эди, сени шу мисвок билан бир урар эдим.

Ҳадис

Кимки мусулмонларнинг йўлларига азият туғдирса, унга уларнинг лаънати ёғилур.

Ҳадис

Кимки бирор мусулмонга озор берса, гўё у Менга озор берган бўлади; Менга озор берган Аллоҳ таолога озор берган бўлади.

Ҳадис

Кимки бирор нарсани ноҳақ йўл билан олмоқни даво қилса, ундай одам бизлардан эмас, у дўзахдан ўзига жой танлайверсин.

Ҳадис

Кимки золимга бировларнинг ҳаққини ноҳақ олишига ёрдам берса, у Аллоҳнинг ва Пайғамбарининг аҳду паймонини бузган бўлади.

Ҳадис

Кимки бир ерни зулм билан ноҳақдан эгаллаб олса, қиёмат куни Аллоҳ таолони ўзига ғазабли ҳолда учратур.

Ҳадис

Кимки саримсоқ ёки хом пиёз еган бўлса, биздан ва масжиддан узоқлашсин, то ҳиди кетгунча уйида ўтирсин.

Ҳадис

Кимки бировнинг мол-мулкани зўрлик билан тортиб олса, у ислом аҳлидан эмас.

Ҳадис

Бировларга зарар етказган одамнинг зарарини Аллоҳ таоло ўзига қайтарур, бировларга қийинчилик келтирган одам бошига ҳам машаққатли кунларни солур.

Ҳадис

Золимнинг золимлигини билиб туриб, ёрдам бериш учун у билан бирга юрувчи одам исломдан чиқиб қолади.

Ҳадис

Ким бировга ёмонлик қилса, шу дунёнинг ўзидаёқ жазосини кўради.

Ҳадис

Уч хил дуо шубҳасиз мустажобдир: мазлумнинг дуоси, мусофирнинг дуоси, отанинг фарзанд ҳаққига қилган дуоси.

Жавомиъул калим

Бойнинг (мол, мулк беришда) пайсалга солиши зулмдир.

Жавомиъул калим

Мусулмон мусулмоннинг биродаридир, у биродарини ёрдамсиз қолдирмайди ва унга зулм қилмайди.

Жавомиъул калим

Барча ишлардан огоҳ бўлгувчи Аллоҳ таолони ҳеч бир ишингда назарингдан қочириб унутма, ҳар бир тасарруфингда одил бўлиб, бировга зулм қилма.

Замахшарий

3.7. Тавба қилишнинг фазилатлари

Илло, кимки тавба қилса ва имон келтириб, яхши амал қилса, бас, Аллоҳ ана ўшаларнинг ёмонлик (гуноҳ)ларини яхшилик (савоб)ларга айлантириб кўюр. Аллоҳ мағфиратли ва раҳмли зотдир.

Фурқон, 70

Кимки тавба қилиб эзгу (ишларни) қилса, бас, албатта, у Аллоҳ (ризоси ва мағфирати)га қайтган бўлур.

Фурқон, 70

Кимда-ким бирор ёмон иш қилса ёки ўз жонига жабр қилса, сўнгра Аллоҳдан кечирим сўраса, Аллоҳнинг (қанчалик) кечирувчан ва раҳмли эканини идрок этади.

Нисо, 110

Албатта, Аллоҳнинг тавба қабул қилиши фақат ёмонлик (гуноҳ)ни билмасдан қилиб қўйиб, сўнгра тезлик билан тавба қилганлар учун (муқаррар)дир. Аллоҳ айнан ўшаларнинг тавбасини қабул қилур. Аллоҳ билим ва ҳикмат эгасидир.

Нисо, 17

(Эй, инсонлар,) Раббингиз дилларингиздаги нарса (сир)ларингизни яхши билувчидир. Агар сизлар солиҳ бўлсангизлар, албатта, У тавба қилувчиларни мағфират этувчидир.

Исро, 26

Пушаймонлик тавбадир.

Жавомиъул калим

Пушаймонлик гуноҳнинг каффоратидир.

Жавомиъул калим

IV. ФИТНАЛАР ҲАҚИДА

Аллоҳ билан аҳд боғлаганларидан кейин уни бузадиган, Аллоҳ боғланишига буюрган нарсаларни узадиган ва Ер юзида бузғунчилик қилиб юрадиган кимсалар ҳам борки, улар учун (Аллоҳдан) лаънат бўлур ва улар учун нохуш диёр (жаҳаннам) бордир.

Одамларга нарсаларни камайтириб берманглар ва ер юзида бузгунчилик тарқатиб юрманглар.

Шуаро, 183

Уч хил тоифа бордирки, қиёмат куни мен уларга душмандурман, ваҳоланки кимга хусуматда бўлсам, унга хусуматим қаттиқ бўлади: 1. Кимки менинг номим билан бирор нарса бериб, сўнг унга хиёнат қилса. 2. Хур одамни қул деб сотиб, пулини еб юборса. 3. Мардикорни ишлатиб, ҳаққини тўлик бермаса.

Ҳадис

Одамларнинг яхшиси-менинг асримда яшовчилардир, сўнг улардан кейингиларидир. Улардан кейингилари ҳам яхшидир. Ундан кейин шундай қавмлар келадики, уларнинг қасамлари ва гуноҳлари бир-биридан ўтади. Яъни ёлғон гувоҳлик ва беҳуда қасам кўпаяди.

Ҳадис

Нимаики сени шубҳалантирса, уни қўйиб, шубҳасизига ўтавер.

Ҳадис

Мендан кейин умматларимни фитна-фасод гўё қоронғи кечанинг бўлақларидек ўриб қолади. Ундан киши мўмин ҳолда тонг оттириб, кофир ҳолда кечкиртиради. Одамлар озгина молу дунё учун динларини сотадилар.

Ҳадис

Менга нисбатан ўзини ўтга ураётган парвона ва чигирткалар кабидирсизлар. Мен сизларни ўтга тушишдан сақлаш учун белбоғларингдан ушлаб қанчалик тортмайин, сизлар кўлимдан чиқиб кетиб, ўзларингни ўтга ташлайверасизлар.

Ҳадис

Кўпинча фиску фасод қилувчилар бир нарсани гумон қилиб, уни ҳақиқат деб ҳисоблайди, ҳолбуки унинг нотўғри эканлиги равшан бўлур.

Замахшарий

4.1. Фитнанинг қораланиши

Фитна қотилликдан ҳам ёмонроқдир.

Бақара, 191

(Фосиқлар) Аллоҳ аҳдини унинг битимидан кейин бузадиган, Аллоҳ боғланишига буюрган нарсаларни узадиган ва ер (юзи)да бузгунчилик қиладиган кимсалардир. Улар, албатта, зиён кўрувчилардир.

Аллоҳ билан аҳд боғлаганларидан кейин уни бузадиган, Аллоҳ боғланишига буюрган нарсаларни узадиган ва Ер юзида бузғунчилик қилиб юрадиган кимсалар ҳам борки, улар учун (Аллоҳдан) лаънат бўлур ва улар учун нохуш диёр (жаҳаннам) бордир.

Раъд, 25

Эй, мўминлар, кўп гумон(лар)дан четланинглар! Чунки баъзи гумон(лар) гуноҳдир! (Ўзгалар айбини қидириб) жосуслик қилманглар ва бирингиз бирингизни ғийбат қилмасин! Сизлардан бирор киши ўлган биродарининг гўштини ейишни хоҳлайдими?! Уни ёмон кўрасиз-ку, ахир! Аллоҳдан кўрқингиз! Албатта, Аллоҳ тавбаларни қабул қилувчи ва раҳмли зотдир.

Ҳужурот, 12

Биз ўша охират диёрини ер юзида зулм ва бузғунчилик қилишни истамайдиган кишилар учун яратурмиз. Оқибат эса, тақволи кишиларникидир!

Қасас, 83

Эй одам фарзанди, агар мендан уялмасанг, ҳар не хоҳласанг қил!

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзанди, мен сенга хотиржамликни раво кўраман ва айбларингни яшириб тураман. Ваҳоланки, сенга ҳеч қандай ҳожатим йўқ. Сен бўлсанг, менга муҳтож бўла туриб, фақат гуноҳ ишларни қилишга мойилсан.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзанди, қачонгача солиҳ бандаларим билан бирга ўтириб, ўзинг улардай бўлмайсан? Борди-ю бирга ўтириб қолсанг ҳам, улар сафига кўшилмайсан, қачон сен нажот топасан?

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзанди, яхши эшитиб олгинки, бандаларимдан ҳеч бири ўзининг зулми, макр-ҳийласи, чақимчилиги, тажовузкорлиги ва ғаразу ҳасадидадан одамларни тинч қўймагунича, ўзи ҳам менинг азобларимдан тинч ва омонда бўлмайди.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзанди, эшитгин, кимки бир мискинга жабр қилса, мен уни чумоли киёфасида киёматда хору зор қилиб тирилтираман.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзандлари, сизлар бу дунёда қабрларингизда бўладиган муддатингиз миқдорича касб қилинг, чунки қабрлар амалларингизга яраша жойларингиздур. Кейинги қолдирилган нарсаларингиз савоб умидида, кейин орқамдан боради, деб умид қилган ҳали бўлмаган баъзи савоб ишларга уни бўлишини кутиб турманглар, ҳали берилмаган ризқларингизни олгандек хурсанд бўлманглар ва гуноҳларингизни билинмай қолади (унутилади) деб ўйламанглар.

Ҳадиси қудсий

Аввалги пайғамбарларнинг сўзларидан одамларда қолгани: «Уялмасанг, хоҳлаган ишни қилавер!»

Ҳадис

Чақимчилик нима, биласизларми? У одамлар орасини бузиш ниятида бир-бирларига гап ташимоқдир.

Ҳадис

Ҳалокатга олиб борувчи еттита гуноҳдан сақланинглар: 1. Аллоҳ таолога ширк келтирмақ; 2. Соҳр ишлари билан шуғулланмақ. 3. Бировни ноҳақ ўлдирмақ. 4. Судхўрлик. 5. Етимларнинг молини емақ. 6. Ёв билан бўлаётган жангдан қочмақ. 7. Эрли, мўъмина, ифбатли аёлларни фоҳиша, деб ҳақоратламақ.

Ҳадис

Қачонки, ҳаёлингдан бирор шубҳали фикр ўтса, уни тарк қил!

Ҳадис

Агар гуноҳ иш махфий қилинса, фақат эгасигагина зарар қилади. Ошкора қилинса-ю уни ўз вақтида қайтариб қўйилмаса, ҳаммага зарар қилади.

Ҳадис

Бировларнинг обрўсини тўқиш – судхўрликдан ҳам катта гуноҳдир.

Ҳадис

Хиёнаткорлик - жаҳаннам тепаликларидир.

Ҳадис

Мўмин кишини ҳақорат қилиш - гуноҳ. У билан жанг қилмақ эса куфрдир.

Ҳадис

Мўминнинг ҳаққини емоқлик - унинг қонини тўкмақ билан баробардир.

Ҳадис

Аллоҳ таоло фаҳш ишларни қилувчи ва беҳаё сўзларни гапирувчи кишини ёмон кўради.

Ҳадис

Аллоҳ таоло уч нарсани қилишингиздан рози бўлади ва уч нарсани қилишингиздан рози бўлмайди.

Рози бўладиганлари: 1) Унинг ўзигагина ибодат қилиш ва бирор нарсани унга шерик қилмаслик; 2) Аллоҳнинг шариат аҳкомларини бажаришда бирлашиш ва турли гуруҳларга бўлиниб кетмаслик; 3) Аллоҳнинг сизларга сайлаб қўйган ҳокимига насихатгўй ва маслаҳатгўй бўлишингиз.

Рози бўлмайдиганлари: 1) миш-миш тарқатиш; 2) кўп савол бериш; 3) мол-дунёни исроф қилиш.

Ҳадис

Қиёмат куни Аллоҳ олдида одамларнинг ёмони бу дунёда одамлар унинг ёмонлигидан ҳазар қилганларидир.

Ҳадис

Одамлар орасида чақимчилик ва бўҳтон гапларни тарқатишдан сақланинглар.

Ҳадис

Саккиз тоифа кишилар қиёмат куни Аллоҳ таолонинг маҳлуқлари ичида энг ёмонроғи ҳисобланурлар: 1. Ёлғончилар. 2. Мутакаббирлар. 3. Қалбларида мўмин биродарларига нисбатан буғзу адоват сақлаган ҳолда, уларни кўрганида мулозамат қилувчилар. 3. Аллоҳ ва Расули даъватини секин, Шайтоннинг буйруғини эса тез бажарувчилар. 4. Ноҳақ бўлса-да, қасам билан дунёдан тама қиладиган кишилар. 5. Чақимчилар. 6. Дўстларни бир-биридан айиришга ҳаракат қилиб юрувчилар. 7. Гуноҳсиз пок одамларга ноҳақ бўҳтон қилувчилар. Бунинг ҳаммасига Аллоҳ таолонинг ғазаби ёғилур.

Ҳадис

Имомларингизнинг яхшилари шундай кишиларки, сизлар уларни, улар сизларни яхши кўриб, ўзаро дуо қилишиб юрадиганларингиздир. Имомларингизнинг ёмонлари эса, сизлар уларга, улар сизларга нисбатан буғзу адоватда бўлиб, бир-бирларингизни қарғашиб юрадиганларингиздир.

Ҳадис

Мўмин кишини ҳақоратловчи одамнинг ўзи ҳалокатга учрайди.

Ҳадис

Мусулмон кишини ҳақоратлаш гуноҳ, уни ўлдириш эса куфрдир.

Ҳадис

Мусулмон кишини ҳақоратлаш гуноҳ, уни ўлдириш куфр ва унинг моли билан қонининг ҳаромлиги баробардир.

Ҳадис

Бирор кишидан: «Одамлар тамоман бузилиб кетди», деган гапни эшитсангиз, билингки, ўша одамнинг ўзи кўпроқ бузилгандир.

Ҳадис

Умнатларимнинг ёмонлари нозу неъмат ичида туғилиб, турфа таомлардан ейдилар. Кийимларнинг ранг-барангини киядилар. Уловларнинг турлисини минадилар. Вайсақи бўладилар.

Ҳадис

Яширин шаҳват ва риёкорлик ширкдир.

Ҳадис

Икки саф (лашкарлар) орасида тожу тахт таллашиб ҳалок бўлган одамнинг ўлими ёмон ўлимдир.

Ҳадис

Аёл кишининг ёлғиз ҳолда ўқиган намози масжидда ўқиган намозининг савобидан 25 марта кўпдир.

Ҳадис

Одамларни чалғитиб ва ноҳақ йўлга бошловчи имомлар Дажжолдан⁶² ҳам хавфлидирлар. ⁶² Дажжол – ислом таълимотига кўра, охирзамонда чиқиб, кишиларни йўлдан оздирадиган махлук.

Ҳадис

Ҳар бир мусулмоннинг моли, обрўси ва қони бошқа мусулмон учун ҳаромдир. Мусулмон биродарини ҳақорат қилиши билан унинг ёмонлиги билинур.

Ҳадис

Фисқ-фасод ишларини ошқора қилувчилардан бошқа умнатларимнинг ҳар бирлари офият ва хотиржамликдадирлар. Гуноҳни ошқора қилиш деб, киши кечаси бирор гуноҳ иш қилиб тонг оттиргач, мақтаниб мен кечаси ундай иш қилдим, бундай иш қилдим, дейишига айтилади. Ваҳоланки, Аллоҳ таоло унинг айбини парда билан яшириб турган эди. Гуноҳкорнинг ўзи бу пардани очган бўлади.

Ҳадис

Дилингда бирор шубҳа пайдо бўлса дарҳол уни тарк қил.

Ҳадис

Одамлар кетаётган тўғри йўлларида то ўзаро жанжал чиқармагунларича адашиб кетмайдилар.

Ҳадис

Кимки бизнинг бу динга доир ишимизда ўзича янгилик жорий қилса, у рад қилинади.

Ҳадис

Кимки ноҳақ адоват ва хусумат қилаётган кишиларга ёрдам берса, то бу ишидан тавба қилмагунича у Аллоҳ таолонинг ғазабида бўлур.

Ҳадис

Кимки бировнинг ёки ўз ходимининг оиласида можаро ва низо чиқишига сабабчи бўлса, у ислом аҳлидан эмас.

Ҳадис

Кимки мўмин кишини «кофирсан» деб ҳақоратласа, гўё унинг қонини тўкканчалик гуноҳ қилган бўлади.

Ҳадис

Бировнинг молини ноҳақ ўзлаштириш ёки қонини ноҳақ тўкиш ишларига ёрдам берувчи одам ўзига дўзахни вожиб қилиб олган бўлади.

Ҳадис

Кимки одамлар ўртасини бузиб юривчи бўлса, у ҳам аҳли исломдан эмас.

Ҳадис

Кимки Аллоҳга ва охират кунига имон-ишончи бўлса, бирор мусулмоннинг кўнглига изтироб ёки кўрқинч солмасин!

Ҳадис

Одамларнинг молларига ва жонларига қасд қилмайдиган одам ҳақиқий мўминдир. Хато ва гуноҳларидан ўзини узоқ тутадиган одам ҳақиқий муҳожирдир.

Ҳадис

Ҳар бир ноаниқлик ҳаромдир. Аллоҳнинг динида ноаниқлик йўқ.

Жавомиъул калим

Фиску фасод қилувчилар ва фожирлар кўпайса, Аллоҳ таоло вабо юборади.

Замахшарий

Ёмон фикр соҳиблари ҳам куфр неъмат қилувчилар ҳам ёввойи қобонлар мисоли Аллоҳ таолонинг мағфиратидан йироқдирлар.

Замахшарий

Мен рўзадорман дейсан-у, аммо ўзинг бўлса, биродаринг гўштини ейсан.

Замахшарий

Фосиқдин ҳаё тилама,
Золимдан вафо тилама.

Навоий

Ҳар сўзки эшитса, деса бўлмас,
Сўз борки айтса, деса бўлмас.

Бобур

Мубтадидин⁶⁴ хавориқи одот⁶⁵, (⁶⁴ Бидъатчи ⁶⁵ Ғайри оддий нарсалар)
Зоҳир ўлса билинг недур анга от.
Бордур ул макр ёхуд истидрож⁶⁶, (⁶⁶ Кўзбўямачилик)
Шаҳрдин айлангиз они ихрож⁶⁷. (⁶⁷ Чиқариб юбормок)

Бобур

Ҳар неким шаръ хилофидур ул,
Тийғил андинки эмастур ул йўл.

Бобур

Ёмонлик қилганингдан кейин офатлардан эмин бўлма,
чунки табиатнинг берадиган жазоси аниқ⁷⁰. (⁷⁰ Шарҳ: Бобурнинг навқари
Ҳасан Яъқубнинг фитна ишларидан Аҳси йўлида ўз навқарлари ўқидан ҳалок
бўлганлигига форс тилида ҳикмат келтиради)

Бобур

Нега ҳасадгўйлар доим нимадандир хафа юрадилар? Чунки уларни нафақат ўз шахсий муваффақиятсизликлари, балки ўзгаларнинг ютуғи ҳам азобга солади.

Абул Фараж

Беодоблик фақат қилмишда эмас, сўзда ҳам бўлади.

Абул Фараж

Яхшилар ёнидан ўтмас ҳеч қачон,
Душмани тақамай унга бир бўҳтон.

Саъдий

Нодон киши лашкар ноғорасига ўхшайди: овози баланду ичи бўм-бўш ва ғариб.

Саъдий

4.2. Фирқаларга бўлинмасликка чақирув

Ҳаммангиз Аллоҳнинг «арқони»ни (Қуръонини) маҳкам тутинг ва фирқаларга бўлинманг ҳамда ўзаро адоватда бўлган пайтларингизда дилларингизни (туташтириб) ошно қилиб қўйган Аллоҳнинг неъматини ёдда тутинг. Унинг неъматини туфайли биродарларга айландингиз. Дўзах ёқасида турганингизда, сизларни ундан кутқарди. Шояд ҳақ йўлни топгайсизлар, деб, Аллоҳ Ўз оятларини сизларга шундай баён қилади.

Сизлардан яхшиликка даъват этадиган, амри маъруф ва наҳйи мункар ишларини олиб борадиган (бир) уммат бўлсин! Айнан улар (охиратда) нажот топувчилардир.

Изоҳ: Бу ердаги «сизлардан» сўзидан араб тили қоидаси бўйича икки хил маъно олиш мумкин. Яъни сизлардан бир жамоат чиқиб, яхшиликка даъват қилиш, амри маъруф, наҳйи мункар ишлари билан шуғуллансин, деб ҳам тушуниш мумкин. Бу тафсирга кўра, амри маъруф ва наҳйи мункар билан шуғулланиш фарзи кифоя саналиб, умматнинг ҳаммаси эмас, балки маълум бир қисми – уламолар шуғулланса, шунинг ўзи кифоя қилиб, бошқаларнинг зиммасидан бу вазифа соқит бўлади. Яна, Имом Бағавий (ваф. 516 ҳ. каби бу оятдан "Сизлар ҳаммангиз мазкур ишларни қиладиган уммат бўлингиз", деган маънони олиш ҳам жоиз. Муфассирларнинг аксарияти шу иккинчи тафсирни қўллаб-қувватлаганлар. Ҳанафий мазҳаби уламолари ҳам шу иккинчи тафсирга биноан, амри маъруф ва наҳйи мункар билан шуғулланишни фарзи айн, яъни ҳар бир мусулмон зиммасидаги фарздир, деб билганлар. Жумладан, Абу Мансур Мотуридий ҳазратлари ҳам «Таъвилоту аҳлис-сунна» номли тафсир китобларида "Моида" сурасининг 79-оятлари ва бир неча ҳадиси шарифлардан далил келтириб, амри маъруф, наҳйи мункар ишларини қилиш ҳар бир мусулмонга фарзи айн қилинган, деб таъкидлаганлар

Ҳужжатлар келгандан кейин ҳам бўлиниб, ўзаро ихтилофга берилган кимсаларга ўхшамангиз! Ана ўшаларга улкан азоб бордир.

Оли Имрон, 103-105

Сизларга васиятим шуки, саҳобаларимга, сўнг улардан кейингиларга эргашинглар. Ундан сўнг ёлғончилик кенг тарқалади. Ҳатто, одамлар сўралмаса ҳам қасам ичиб, ёлғон гувоҳликка ўтаверадилар. Огоҳ бўлгинки, қайси бир эркак бир (бегона) аёл билан хилватда бўлса, уларнинг учинчиси Шайтондир. Доимо кўпчилик билан бирга бўлинглар. Бўлиниб кетишдан сақланинглар. Шайтон ёлғиз одам билан биргадир. Икки кишидан эса узоқлашур. Кимки жаннатнинг ўртасига тушишни хоҳласа, жамоат билан

бирга бўлсин. Кимки ўзининг яхши ишидан қувонса, ёмон ишидан хафа бўлса, демак, у ҳақиқий мўминдир.

Ҳадис

Аллоҳ таоло менинг умматимни нотўғри йўлга, залолатга жамламайди.

Ҳадиси шариф

Жамоат бўлмай якка ҳолда яшаш даври ўтиб кетди.

Ҳадис

Менга не бўладики, сизларни турли гуруҳларга бўлинган ҳолда кўрмоқдаман.

Ҳадис

Модомики, Қуръон Аллоҳ назидан нозил бўлган экан, демак унда ихтилофлар бўлиши мумкин эмас. Ҳар хил фирқалардаги кишиларнинг Қур'он оятларини тушунишдаги ихтилофларга сабаб Қуръон эмас, балки уларнинг оятларни тушунмаслигидадир.

Мотуридий

Ихтилофларнинг асосий сабаби кўйидагилардир:

- 1 - инсон табиатининг лаззатли нарсаларга мойиллиги;
- 2 - муайян одатларга ўргангани;
- 3 - бир одамга тақлид қилиши;
- 4 - талабда қусурли бўлиши;
- 5 - ўз ақлига кўп суяниб, ҳикмати рубубияни унга кўра тушуниши.

Мотуридий

Аллоҳнинг қўли (қудрати) жамоат устидадир.

Жавомиъул калим

Жамоат (кўпчилик билан бир томонда бўлиш) саодатдир ва парокандалик (кўпчиликдан ажралиб қолиш) азобдир (бахтсизликдир).

Жавомиъул калим

Бирлашган ўзар, бирлашмаган тўзар.

Халқ мақоли

Бирлашган ёвни қайтарар.

Халқ мақоли

Бирлашган тоғни талқон қилар.

Халқ мақоли

Куч – бирликда, адолат – жамоатда

Халқ мақоли

4.3. Тинчликка рахна солувчилар

Эй, одам фарзанди, бирор гуноҳ ишга қўл урмасдан бурун ҳамиша бўлгуси жазо ва азобларимни эсла.

Ҳадиси қудсий

Эй, одам фарзанди, бирор заиф инсонга зулм ва зўравонлик қилишга нафсинг сени чорласа, ундан бурун ҳамиша ўзингдан кўра қудратлироқ зот борлигини эсла. Ўша Зот сени ҳалиги заиф инсондан зўрроқ қилиб қўйгани каби, хоҳласа уни ҳам сендан зўрроқ қилиб қўйиши мумкин.

Ҳадиси қудсий

Эй, бандаларим, бу дунёда зулм қилишни қўйинглар, шу сизларга охира азобидан енгилроқдир.

Ҳадиси қудсий

Огоҳ бўлингки, ҳар бир хиёнатчи қиёмат куни хиёнати миқдорида (танилиш учун) байроқ кўтариб юрур.

Ҳадис

Тинчлик ва хотиржамлик икки улуғ неъматдирки, бундан кўп одамлар маҳрумдирлар.

Ҳадис

Халқ соясидан фойдаланиб турган дарахтни кесиб юборган одамни Аллоҳ таоло дўзахга маҳкум этур.

Ҳадис

Кимки бизларга қарши тиғ кўтарса, у аҳли исломдан эмас.

Ҳадис

Жангу жадал аҳллари гоҳ шодлигу, гоҳ хафаликда бўладилар.

Замахшарий

Низо ва нифоқ мавжуд жойда нохушлик, қайғу ҳасрату фақирлик бўлур.

Замахшарий

Тандир

Ҳикоя.

Алишер Навоийнинг кекса қўшниси бўлар эди. У киши умр бўйи ишлаб, биргина том ёптириб олган экан, холос. Кунлардан бир кун қўшни Навоийнинг ҳузурига келибди-да:

– Ҳазрат, ўзингизга аёнки, мен анча-мунча ёшга бориб қолдим. Бугун бўлмаса, эртага омонатни топширадиганга ўхшайман. Сизга айтадиган бир илтимосим бор, хўп десангиз, айтай,-дебди.

– Бажонидил, – дебди шоир.

– Илтимосим шулки, – сўзида давом этибди у, – мен бу дунёдан кўз юмган кун ўғлим кулбани сотадиган кўринади. Нима бўлса ҳам уни сотишга йўл қўймасангиз. Ахир “Ватан гадоси – кафан гадоси”, деб бекор айтишмаган. Мендан кейин ўғлимнинг бундай уйни тиклаб олишига ҳеч ҳам ишонмайман. Кулбасиз кўчаларда қолиб, нобуд бўлади.

Отахон шундай дебди-да, кўзига жикқа ёш олибди. Навоий:

– Айтганингиз бўлади, менга ишонинг, – деб юпатибди.

Қўшни уйига келиб ўғлини ёнига чақирибди-да:

– Болам, – дебди унга қараб, – мабодо куним битиб, казо қилсам, уйни асло сота кўрма, кейин тиклай олмай ҳалок бўласан. Борди-ю, жудаям сотинг келса, Навоий ҳазратларининг олдиларидан бир ўтиб, кейин бу ишга қўл ур. Ишончим комил, ҳазрат сенга тўғри йўл кўрсатадилар.

Ота оламдан ўтибди. Ўғил уйни сотиш тараддудига тушиб қолибди. “Отам уйни сотадиган бўлсанг, Навоийнинг олдидан бир ўт, – деган эди, кани борай-чи, ҳазрат қандай йўл кўрсатаркин?” – дебди-да, шоирнинг ҳузурига келибди. Навоийга мақсадини айтибди. Шунда Навоий:

– Яхши. Аммо тандиринг бироз эскироқ кўринади. Бузиб янгисини қур. Уйнинг нархи икки баробар ортади, – дебди.

Ўғил уйига келиб, тандирига қараса, ҳақиқатан ҳам тандир жуда эски, бир томони кулаб тушган эмиш. “Навоий тўғри айтди, буни бузиб, яхшисини курсам, уйнинг нархи икки баробар ошади”, – дебди – да, тандирни бузибди. Қўшни қишлоқда тандирчи бор экан, ўшаникига жўнабди. Тандирфурушдан тандир сотиб олибди-да, орқага қайтибди. Йўлда кетаётиб, ниҳоятда чарчабди. “Бир оз нафасимни ростлаб олай”, – деб бир дўнгликка ўлтирмоқчи бўлган экан, тандир ерга қаттиқроқ тегиб, синиб кетибди. Ўғил орқага қайтиб, ҳалиги устадан яна битта тандир сотиб олибди. Уйига етай деганда, уни ҳам синдириб қўйибди. Бир иложини қилиб, учинчи тандирни уйига олиб келибди-да, эскисининг ўрнига қура бошлабди. Устига кўп лой бостириб юборган экан, эрталаб туриб қараса, тандир тушиб ётган эмиш. Унинг жаҳли чиқиб: “Навоий нега мени бунчалик оворагарчиликка солиб қўйди”, – дебди-да, шоирникига йўл олибди. Навоий супада ўтириб олиб, шеър битиш билан банд экан.

– Ҳазрат, – дебди у, – тандирни қуролмадим. Майли арзонроққа кетса ҳам, уйни тандирсиз сота бераман.

– Ҳовликмай, сўзимни эшит, – дебди Навоий, – кўрдингми, биргина тандирни эплаб қуролмайсан, аммо уйни сотмоқчи бўласан. “Бели оғримаганнинг нон ейишини кўр”, деб бекорга айтишмаган. Уйни сотиб қўйиб, янгисини тиклай олмай, кўчаларда қолиб кетишни ўйламадингми?

Бор, ҳунар ўрган, ишла, уй ҳам ёнда қолади, тирикчилик ҳам яхши ўтади.

Навоийнинг доно сўзларига тан берган ўғил уйни сотмабди, бир ҳунарни ўрганиб, яхши кун кечира бошлабди.

Қиссадан ҳисса: минг машаққатлар билан қурилган тинчлик биносини йўқ қилишга уринаётганлар ўзлари уни қайта тиклашга қодир бўла

олармиканлар? Шу ҳақда ўйлаб кўрсалар тўғри йўлни топиб олган бўлар эдилар.

4.4. Динда ғулу (чуқур кетиш)нинг зарари

Аллоҳ ҳеч бир жонга тоқатидан ташқари нарсани таклиф этмайди. Унинг касб этгани (яхшилиги) – ўзига, ва орттиргани (ёмон амали) ҳам ўзигадир.

«Эй, Раббимиз, агар унутсак ёки хато қилсак, бизни койима! Эй, Раббимиз, биздан илгари ўтганларнинг зиммасига ортган машаққатни бизнинг зиммамизга ортма! Эй, Раббимиз, тоқатимиз етмайдиган нарсани бизга юклаб ташлама! Бизларни афв эт ва кечир ҳамда бизларга раҳм қил! Сен бизнинг хожамизсан...»⁷¹ (⁷¹ Ушбу оятда Аллоҳ таоло ўз бандаларига қандай дуо қилиш кераклигини ўргатади.)

Бақара, 286

...Ҳеч бир жонни тоқатидан ташқарисига таклиф (амр) қилмаймиз...

Анъом, 152

Динда ҳаддан ташқари ғулу кетманглар. Чунки сизлардан илгари ўтган қавмлар динда ғулу кетганлари сабабли ҳалок бўлганлар.

Ҳадис

Яхшилик нафсинг таскин топиб, дилинг ором оладиган ишдир. Ёмонлик ёки гуноҳ эса унинг аксидир, гарчи муфтийлар фатво берсалар ҳам ўз қалбингизга қараб иш тутинг.

Ҳадис

Муфтийлар фатво берсалар ҳам, ўз виждонинг билан иш қил.

Ҳадис

Эй, Билол билгинки: «Кимки менинг вафотимдан кейин унутилиб кетган суннатимни қайта жорий қилса, унга амал қилувчиларга қанча савоб берилса, унга ҳам шунча савоб ёзилур. Бу уларнинг савоблари ҳисобига эмас. Яна кимки, Аллоҳ ҳам, Расули ҳам рози бўлмайдиган нотўғри бидъатни жорий қилса, унга амал қилувчиларга қанча гуноҳ ёзилса, унга ҳам шунча гуноҳ ёзилур. Бу уларнинг гуноҳлари ҳисобига эмас».

Ҳадис

Йўлнинг яхшиси унга эргашиладиганидир.

Ҳадис

Кимки Аллоҳ номидан қасамёд қилса, Аллоҳ уни ёлғончи қилади.

Ҳадис

Мўмин учун менинг наздимда одамларнинг ичида ҳавас қилса арзийдигани намозларда энгил ҳаракатли, намоздан насибадор, ибодати чиройли, бир ўзи ёлғиз қолганда ҳам ибодат қилувчи, одамлар ичида шуҳрат топмаган, тирикчилиги ўртача бўлиб, унга қаноат қиладиган ва вафоти ҳам барвақтроқ бўлиб, унинг орқасидан йиғлаб қолувчилари ва мероси ҳам оз бўлгандир.

Ҳадис

Сочи оқарган мусулмон мўйсафидни, Қуръонни ёд олиб, унинг маъноларига беҳуда чуқур кетмаган ва уни тарк ҳам қилмаган қориларни ва одил подшоҳни ҳурмат қилиш Аллоҳни улуғлаш билан баробардир.

Ҳадис

Бу дин жуда мустаҳкам диндир. Унда ўрта ҳол ва юмшоқлик билан бораверинглар!

Ҳадис

Мен ҳам бир инсонман. Мендан диний масалани сўрасанглар, сўзимни олинглар. Дунёвий ишларга келганда мен ҳам сизлар каби бир инсонман.

Ҳадис

Мен одамларнинг қалбларини очиб кириш ёки уларнинг қоринларини ёриб кўриш учун буюрилмаганман.

Ҳадис

Сизлар дунёвий ишларни мендан кўра яхшироқ билувчисизлар.

Ҳадис

Аллоҳ таоло сенга берган неъматларини ўзингга ҳам сарфлагин!

Ҳадис

Жоҳилият давридаги ичган қасамларингизга вафо қилинглар. Ислом дини қасамнинг кучини зиёда қилди. Аммо исломда янгидан қасам жорий қилманглар.

Ҳадис

Сизларга ибодатнинг энгилроғи ва бажарилиши ҳам осонроғидан хабар берсам, у хомушлик ва хушхулқликдир.

Ҳадис

Эй, одамлар! Сизлар ибодатда ўзларингизга кўп қийинчиликларни олманглар. Сизлар чарчайсизлар, аммо Аллоҳ таоло зинҳор чарчамайди.

Ҳадис

Имконият ва тоқатларингга яраша амалда бўлинглар. Сизлар чарчайсизлар, лекин Аллоҳ таоло зинҳор чарчамайди.

Ҳадис

Ибодатнинг яхшиси енгилроғидир.

Ҳадис

Сизларнинг яхшиларингиз дунё ишини деб охират ишини, охиратни деб дунё ишини тарк қилмайдиган ва одамларга малоллигини туширмайдиганларидир.

Ҳадис

Кечалари бедорлик билан ибодат қилгани ва кундузлари рўзадор юргани билан бошқа номақбул ишлардан сақланмаса, бедорлик, очлик ва ташналикдан бошқа насибани қўлга кирита олмайди.

Ҳадис

Расулуллоҳ Абу Ҳурайрага қараб: «Мени кунора зиёрат қилгин, шунда ўртамиздаги муҳаббат зиёда бўлади» деганлар.

Ҳадис

Тарки дунё қилиш қалбни ва баданни тинчлантиради. Дунёга рағбат ва муҳаббат қўйиш эса ғам-ташвишни кўпайтиради. Ишсизлик инсонни тошбағир қилади.

Ҳадис

Тўғри бўлиб, бир-бирларингиз билан ўзаро яқинлашиб, ушбу хушxabарни эшитиб олинглар: «Ҳеч бирларингизни бу дунёдаги қилган амаллар жаннатга олиб киролмайди. Хатто мени ҳам. Балки Аллоҳ таолонинг ўз раҳмат ва мағфирати билангина охират неъматларига эришурмиз».

Ҳадис

Билганларингизни бошқаларга ҳам билдиринглар. Динни осон қилиб кўрсатинглар, қийин қилиб юборманглар. Одамларни суюнтирадиган гаплардан гапиринглар, уларни турли таҳдидлар билан кўрқитиб бездириб қўйманглар. ғазабингиз хуруж қилса сукут сақланглар!

Ҳадис

Ҳар бир ишда ўртаҳоллик лозим. Хатто динда ҳам бирор киши ортиқча зоҳидлик қилса, охири ўзи мағлуб бўлади.

Ҳадис

Одамларнинг ўз масжидлари билан фахрланиб юришлари қиёмат аломатларидандир.

Ҳадис

Наҳйи қил, ҳар неки мункар бўлса,
Ҳар не янглиғки муяссар бўлса⁷². (1 Изоҳ: Аллоҳ буюрган яхши амалларни бажармоқ,
инкор қилинган ҳар бир ишдан ўзни узоқ тутмоқ)

Бобур

Кўп вақтда зиёдалиқ, ортиқлик зиён келтиради. Масалан, бир кўлда олтига бармоқ бўлса бу ортиқлик бўлмай, камчилик (нуқсон) ҳисобланади.

Замахшарий

Сув йўллари ирмоқлари билан бўлгани каби шариатнинг тўғри қонун-қоидалари пайғамбар алайҳиссалом таълимотлари биландир.

Замахшарий

4.5. Турли фитналарга алданиб қолмаслик

Эй, мўминлар, агар сизларга бир фосиқ кимса хабар келтирса, сизлар (ҳақиқий аҳволни) билмаган ҳолингизда бирор қавмга азият етказиб қўйиб, (кейин) қилган ишларингизга пушаймон бўлмасликларингиз учун (у хабарни) аниқлаб (текшириб) кўрингизлар!

Ҳужурот, 6

Бирор кишидан: «Одамлар тамоман бузилиб кетди», деган гапни эшитсангиз, билингки, ўша одамнинг ўзи кўпроқ бузилгандир.

Ҳадис

Бирор киши бор айбингни айтиб сени ҳақоратласа, сен уни бор айби билан ҳам ҳақоратлама. Шунда бунинг савоби сенга, гуноҳи унга бўлур.

Ҳадис

Мендан ривоят қилинган бирор ҳадисни эшитганларингизда дилларингизга таниш, баданларингизга таъсир қиладиган ва ақлларингизга сиғадиган бўлса, демак у менинг айтган ҳадисимдир. Аммо эшитган ҳадисларингиз бунинг акси бўлса, демак, у менинг айтган ҳадисим эмас.

Ҳадис

Қачонки мусулмонлар ўртасида фитна-фасод кучайса, ёғочдан қилич қилиб ол!⁷³ (⁷³)

Ҳадис

Аҳмоқдан узоқлашинг.

Ҳадис

Дунё ям-яшил ва гўзалдир. Аллоҳ таоло унга эга қилиб қўйиб, сўнг сизларни кузатувчи ва нима иш қилишларингни кўриб турувчидир.

Ҳадис

Аллоҳ таоло умматларимни залолат устида бирлаштирмайди. Аллоҳ кўпчиликка ёрдам беради. Кимки кўпчиликдан ажралса, дўзахга йўл олган бўлади.

Ҳадис

Бахтли одам фитна-фасодлардан четлаб юривчи ва мусибатга сабр қилувчи кишидир.

Ҳадис

Умматларим ҳеч қачон залолат устида бирлашмайдилар. Қачонки одамлар ўртасида ихтилофни сезсаларинг, кўпчилик томонга ўтиб олинглар.

Ҳадис

Аллоҳдан яхши гумонда бўлиш унга яхши ибодат қилиш билан тенгдир.

Ҳадис

Қалб-доимо ўзгариб туриши сабабли қалб деб аталган. Гўёки у саҳродаги бир шохчага илиниб қолиб, гоҳ у ёққа, гоҳ бу ёққа ағдарилаётган барг кабидир.

Ҳадис

Динларингиздан биринчи бўлиб йўқотадиган нарса омонатдорликдир.

Ҳадис

Кўчада ўтиришдан сақланинглар! Агар кўчада ўтирсангиз кўчанинг ҳаққини адо этинглар! Яъни кўзларингизни номахрамга ташламасдан, бировларга азият бермасдан, саломга алик олиб, амри маъруф ва наҳйи мункар қилиб ўтиринглар.

Ҳадис

Гумондан сақланинглар! Зеро, у ёлғон гапдан иборат. Бир-бирларингизни текшириб жосуслик қилманглар. Мол-дунё учун мусобақа қилманглар. Ўрталарингда ҳасад, адоват ва аразлаш бўлмасин. Аллоҳнинг ўзаро биродар бандалари бўлинглар. Биров қўйган совчи устига, то улар ўзаро битишгунча ёки тарк қилишгунча, совчи юборманглар.

Ҳадис

Ўз айбини тузатиш билан овора бўлиб, одамлардаги айбларни кидирмайдиган, ортиқча молу дунёсидан сарф қиладиган, ортиқча сўзлашдан сақланадиган ва суннатга амал қилиб, бидъатларга ўтиб кетмаган кишилар қандай яхши!

Ҳадис

Ҳар бир мусулмон кишига садақа қилиш вожибдир. Агар садақага нарса тополмаса қўли билан ишлаб ўзига ва садақага нарса топсин. Унга ҳам қурби етмаса, мухтожларга ёрдам берсин. Уни ҳам қилолмаса, одамларни яхши амалларга буюрсин. Уни ҳам қилолмаса, ёмонликлардан сақлансин, шу билан ҳам садақа қилганнинг савобини топаверади.

Ҳадис

Ҳақиқий мўмин таъна қилувчи, лаънат айтувчи, ҳақоратловчи ёки лақма бўлмайди.

Ҳадис

Одамлар билан мураса-ю мадорада бўлиш ҳам садақа ҳисобланур.

Ҳадис

Ўзи билимсиз бўлатуриб турли низо ва муҳокама ишларида қатнашиб юрадиган одам то бу ишдан қайтмагунча Аллоҳнинг ғазабида бўлур.

Ҳадис

Жанг ҳийладир (душманни алдаб, доғда қолдиришдир).

Жавомиъул калим

Тоғнинг энг тепасига (чўққисига) чиққан киши ундан йиқилишдан ғоят кўп огоҳ бўлмоғи лозим.

Замахшарий

Агар сенга биродаринг хиёнат қилса, унга яқинлашишдан ўзингни тий, унинг макру хийласидан ўзингни муҳофаза этишга ҳаракат қил.

Замахшарий

Низо қилиш ҳақида сенга фатво берсалар-да, тажрибадан ўтиб синалган киши билан низо, баҳс ва мунозара қилишдан сақлан.

Замахшарий

Қанча одамлар-у қавмлар борки, сизга гўё ип каби эшилиб мулозамат қиладилар, лекин улар пайт пойлаб, фасод чиқаришга ишлатиладилар, ғафлатга тушиб шундайларга сира алданманглар.

Замахшарий

Душманники бу даҳр забардаст қилур,
Нахват майидин бир неча кун маст қилур.
Ғам емаки, еткурса бошини кўкка,
Охир яна ер киби они паст қилур.

Бобур

Тарк қилма одобу суннатлар,
Ҳар не миқдорки, тарк этсанг агар.
Онча нуқсон санга бўлғай воқий,
Қилмағайсен амалингни зоий.

Бобур

Душман не демас, тушга не кирмас⁷⁶. (⁷⁶ Бобур Кобулни олганидан кейин Кобул вилоятини яқинларига тақсим қилиб беради. Тақсимотда андижонликларга кўпроқ иззат икром келтирганлигидан навкарлар орасида ғийбат сўзлар ҳам тарқалган эди. Бу мақол шу муносабат билан келтирилади.)

Бобур

Инонмағил дўстингга, сомон тикар пўстингга⁷⁷. (⁷⁷ Изоҳ: Султон Аҳмад Танбал фитна йўли билан Қамбар Алини Хўжанддан Ахсига чақириб, алдаб банд қилиб, унинг вилоятларига юриш қилади. Бу мақол шу муносабат билан айтилган)

Бобур

Ғофил бўлма давлатта, ўзни солма меҳнатта,
Тангри берур албатта, давлат иста, ҳиммат тут!
Хуш турур висоли ёр, анда бўлмаса дайёр⁷⁸, ⁷⁸ Дайёр-яшовчи
Бўлса васл беағёр⁷⁹ давлату саодат тут! ⁷⁹ Ғайрининг кўплиги.

Бобур

4.6. Душман билан муомалада огоҳ бўлишнинг зарурлиги

Мунофиқлик белгиси учтадир: ёлғон сўзлаш, ваъдасининг устидан чиқмаслик ва омонатга хиёнат қилиш.

Ҳадис

Кишилар ичида Аллоҳ таолога ёқимсизроғи – ашаддий душманлик қилувчи одам.

Ҳадис

Дўстингизни енгилроқ севингки, бир кун у душман бўлиб қолиши ҳам мумкин. Душманингизга ҳам енгилроқ адоват қилингки, бир кун у дўст бўлиб қолиши мумкин.

Ҳадис

Ёв томонидан бирор киши ўз жонига омонлик сўраб келса, уни ўлдирмангиз.

Ҳадис

Эй, Парвардигор! Мен Сендан қарздорбўлиш, душманга мағлуб бўлиш ва ғанимлар масхарасидан паноҳ тилайман.

Ҳадис

Уруш хийла ва макрдан иборатдир.

Ҳадис

Беш хил зарарли жониворларни (хамма жойда) ўлдириш мумкин: илон, ола қарға, сичқон, қопағон ит, калхат.

Ҳадис

Агар ёмон йўлдошга эришсанг, унинг оғуси билан заҳарланасан, яхшиси унинг душманлари жумласидан бўл, шунда унинг оғуси-ю заҳматида кутуласан.

Замахшарий

Ўзингни сахий, мард ва ҳиммати билан кўрсатиб, аслида хору зор, ҳақир ва қадри тубан бўлган одамлардан кўрк, токи бир кун ўзларининг хасисликлари бирла онгсизликдан мард одамни тузоқларига туширгайлар.

Замахшарий

Дўстлар фикридин ва душманлар макридин бепарволиғ жоиз эрмас ва бу иш надоматдин ўзга натижа бермас.

Навоий

Мевага мағз ўлса бўлур пўст ҳам,
Кимсага ҳам душман эрур дўст ҳам.

Навоий

Итдин кийикка ва мушукдин кабутарга шафқат маҳолдир.

Навоий

Кучинг етар экан, оловни шу он ўчир.

Агар аланга олса, жаҳонни куйдиради.

Душманни ўқ билан уришга қодир экансан,

Унинг камон керишига йўл қўйма!⁸¹ (⁸¹ Изоҳ: Бобурнинг хон дадаси ҳузурида Тошкентдалиқ вақтида Шайбонийхонга қарши қатъий кураш олиб боришга қарор қилганлигига келтирилган форс тилидаги рубойи)

Бобур

Шаҳар дарвозасини ёпиб бўлади-ю, душман оғзини ёпиб бўлмайди⁸². (⁸² Изоҳ: Бобур Кобулни қўлга киритгач, Кобул вилоятини ўз яқинлари, кўпроқ андижонликларга бўлиб берган эди. Бу ҳол навкарлар орасида ғийбат гапларнинг тарқалишига сабаб бўлди. Бобур мазкур мақолни шу аснода келтиради)

Бобур

Душмандан яширганингни дўстингга ҳам айтма, зеро дўстликнинг абадийлигига кафиллик йўқ.

Абул Фараж

Нуқсонингни дўстдан сўраб юрма, у айтмайди. Яхшиси душманларинг нима дейишини бил.

Саъдий

Яхшига яхши бўл, ёмонга ёмон,
Гулга гул бўлгину тиканга тикан.

Саъдий

Ғаним сўзига кириш – хатолик, аммо унга тескари иш тутмоқ учун уни тингламоқ даркор. Бу чинакам ҳақ йўлдир.

Саъдий

Ғанимнинг ёлғонига, лаганбардорнинг ширин суханига учма; биринчиси айёрлик тўрини ташлаган, иккинчиси эса ёвуз жиғилдонини очиб турибди.

Саъдий

Душманга аламинг сўзлама асло,
Қувониб демасин: «Алҳамдулилло!»

Саъдий

Бепарволик минг турли ситамларнинг сабабчисидир.

Жомий

Бирор киши гапирган пайтида у ёқ-бу ёққа қараб қўйса, демак шу гап омонатдир.

Ҳадис

Бировга сир айтиб, сақла дегандан,
Дил сирин ҳеч кимга айтмаган маъқул.
Ариқ тошиб кетса боғлаб бўлмайди,
Сувни энг бошидан қайтарган маъқул.

Бекитиқча сўзни айтиб бўлмайди,
Ҳар мажлисда айтиб, қайтиб бўлмайди.

Саъдий

НОМЛАР КЎРСАТКИЧИ

Абу Али ибн Сино (тахминан 980–1037) – ўрта аср Шарқининг энциклопедист олими.

Абу Шукур – X асрнинг форс-тожик шоири.

Абул Фараж (897 – 967) – араб шоири ва олими.

Ал-Хоризий (1054 – 1128) – араб олими, шоир.

Анварий, Авҳадиддин (туғилган йили номаълум – 1191) – тожик шоири.

Аттор, Фаридиддин Муҳаммад ибн Иброҳим (1119 – 1234) – форс-тожик шоири.

Бобур, Захириддин Муҳаммад (1483 – 1530) – ўзбек ёзувчиси, давлат арбоби, саркардаси.

Гулханий, Муҳаммад Шариф (XVIII асрнинг охири – XIX асрнинг боши) – ўзбек ва тожик шоири.

Жомий, Абдурахмон Нуриддин ибн Аҳмад (1414 – 1492) – тожик шоири ва олими.

Кошифий, Хусайн Воиз (тахм. 1442/46-1505) – Марказий Осиёдан чиққан Навоий билан ижодий ҳамкорлик қилган, воизлик санъати намояндаси ва назариётчиси, мутафаккир, илоҳиётчи олим.

Мирза Шафий (Вазех) (1796 – 1852) – озарбайжон шоири.

Мотуридий, Абу Мансур (тахм. 870-944) Мутакаллим, сунний эътиқодидаги икки йирик калом мактабининг бири бўлмиш Мотуридийа мактабининг асосчиси.

Навоий, Алишер (1441 – 1501) – ўзбек шоири, олим ва давлат арбоби.

Насафий, Азизиддин (туғ. йили номаълум – 1263 й.) – шоир, тасаввуф фалсафасининг йирик вакили. Шайх Кубро таълимоти ва Муҳйиддин ибн Арабий тариқатини ўзаро боғлаган кубравия машойихларидан бири

Низомий, Илес Юсуф ўғли (тах. 1141 – тах. 1203) – озарбайжон халқпарвар шоири.

Охундов, Мирза Фатали (1812 – 1878) – озарбайжон ёзувчиси ва жамоат арбоби.

Рудакий, Абулҳасан (туғ. йили номаълум – 941) – форс-тожик шоири.

Румий, Жалолиддин (1207 – 1273) – форс-тожик шоири.

Саъдий, Муслиҳиддин 1203 ва 1210 й. ораси – 1292) – форс ва тожик шоири.

Хисрав, Носир (1004 – тахминан 1073 йиллар) – форс-тожик шоири ва файласуфи.

Ғазолий, Абу Ҳомид Муҳаммад (1057-1111) йирик мусулмон мутафаккири

МУНДАРИЖА

Муқаддима

I. Исломнинг маърифатпарварлик моҳияти	
1.1. Ислом бағрикенглик дини	7
а) Кечиримлилик	11
б) Ислом қулдорликка қарши	11
1.2. Меҳр-мурувват, эзгулик – ҳаёт манбаи	11
а) Хайру саховат	21
б) Етимларга яхшилик қилиш	24
в) Тилга эътибор – элга эътибор	25
г) Адолатли бўлишга чақирув	28
д) Омонатдорлик	30
е) Яхши ният	31
ж) Ўтганларни ёд этиш	32
з) Гуноҳдан тийилиш	32
1.3. Оғир-вазмин бўлиш фазилати	33
1.4. Саломатлик – туман бойлик	34
а) Поклик имондандир	35
1.5. Умрни ғанимат билиш	37
а) Қарияларни кадрлаш	38
б) Қариндошлар билан силаи раҳмда бўлиш	39
в) Яхши қўшничилик	40
г) Инсонлар орасини ислоҳ қилиш	40
1.6. Илм-маърифат ва олимлик фазилатлари	41
а) Илмга амал ҳақида	45
1.7. Жаҳолатнинг қораланиши	46
II. Одоб-ахлоқ ва юксак инсоний фазилатлар	49
2.1. Ота-онага ҳурмат	51
2.2. Аёлнинг эъзозланиши	54
2.3. Раҳбарга итоат	55
2.4. Ватанпарварлик ва ватанга муҳаббат ҳақида	57
2.5. Дўстлик, самимийлик, вафодорлик	60
2.6. Саломлашиш одоби	67
2.7. Ростгўйлик	68
а) Ёлғоннинг зарарлари	68
б) Ҳаёли бўлиш	70
2.8. Сабр ва шукрли бўлишнинг ҳикматлари	71
а) Қаноатли бўлиш	76
б) Ҳазабни енгиш	77
в) Тамагирликдан сақланиш	78
г) Камтарлик	80
2.9. Ҳалол меҳнат ва касб-кор фазилатлари	81

а) Ҳаромдан сақланиш	86
б) Дунёвий ишларни пухта қилиш	86
Келажакка умидли бўлиш	87
Ёмон хулқларнинг қораланиши	88
а) Ёлғончилик	88
б) Мутакаббирлик	89
в) Ҳасадгўйлик	90
г) Исрофгарчилик	91
д) Бахиллик	91
е) Хиёнат	92
ж) Ғийбат	93
з) Чақимчилик	93
и) Сехр-жоду, полбинлик	93
III. Диний экстремизм.	
3.1. Диндан қабиҳ ниятларда фойдаланувчилар	94
3.2. Жиход ҳақида	94
3.3. Шаҳидлик ҳақида	95
3.4. Ўз жонига қасд қилишнинг гуноҳи	95
3.5. Бегуноҳ кишини ўлдиришнинг жазоси	95
3.6. Зулмнинг қораланиши	96
3.7. Тавба қилишнинг фазилатлари	98
IV. Фитналар ҳақида	99
4.1. Фитнанинг қораланиши	99
4.2. Фирқаларга бўлинмасликка чақирув	105
4.3. Тинчликка раҳна солувчилар	105
4.4. Динда ғулувга кетишнинг зарари	106
4.5. Турли фитналарга алданиб қолмаслик	109
4.6. Душман билан муомалада огоҳ бўлишнинг зарурлиги	112
Номлар кўрсаткичи	115